

*Grup d'Estudis i de
Reflexió sobre Àfrica.*

NIF: G63081301

c/Pere Vergés n. 1-10-2

08020, Barcelona.

www.gerafrica.org

INFORME FINAL

ESTALVIS POPULARS AFRICANS A CATALUNYA: TIPUS I FORMES DE PRÀCTIQUES FINANCERES SUBMERGIDES DELS IMMIGRANTS

Projecte finançat per la Fundació Jaume Bofill

Projecte dirigit per:

Papa SOW

**Coordinador de GERAFRICA (Grup d'Estudis i de Reflexió sobre Àfrica),
Investigador associat al GRM (Grup de Recerca sobre les Migracions, UAB) i IMSI
(Immigració i Societat de la Informació, UOC)**

Ajudant de recerca:

Kokouvi TÉTÉ

Membre de GERÀFRICA i doctorant a la Universitat de Lleida.

Setembre de 2007.

ÍNDEX

Agraïments [p. 5]

Introducció [p. 7]

Metodologia [p. 11]

I. Context general de les tontines a Àfrica [p. 16]

1.1. Intent de definició de la «Tontina» [p. 17]

1.2. Aproximació general a les tontines de l'Àfrica al Sud del Sàhara [p. 17]

1.3. El paper de les tontines als països africans al sud del Sàhara [p. 20]

1.4. Diferents maneres i pràctiques per a canalitzar l'estalvi : exemples de tontines cameruneses, togoleses i senegaleses [p. 22]

1.4.1. Les diferents formes de tontines a Camerun [p. 22]

1.4.2. Els sistemes d'estalvi informals a Togo [p. 23]

1.4.3. El sistema tontiner a Senegal [p. 24]

II. Els emigrants africans establerts a Catalunya i els seus sistemes d'estalvi «utilitaris» i populars [p. 29]

2.1. «Cultura d'estalvi» i transferències de diners [p. 30]

2.2. Tipus i comportaments d'estalvi identificats entre els emigrants africans [p. 34]

2.3. Valoració de les pràctiques d'estalvi [p. 34]

III. Visibilitat de les estructures d'estalvi popular: característiques generals de les «tontines africanes» a Catalunya [p. 36]

3.1. Les diferents comunitats africanes establertes a Catalunya [p. 37]

3.2. Les estructures d'estalvi popular de les comunitats africanes establertes a Catalunya [p. 38]

3.2.1. Les tontines mútues [p. 38]

3.2.2. Les Tontines Mútues de Solidaritat [p. 40]

3.2.3. Les Comunitats d'Autogestió Financera [p. 42]

3.3. Contextos de creació, motius inicials, formes jurídiques de les tontines [p. 46]

3.4. Localització geogràfica de les pràctiques de tontines a Catalunya [p. 48]

IV. Activitats de captació i distribució de fons, informació i comunicació [p. 51]

- 4.1 Captació i distribució dels fons dins les tontines [p. 52]
- 4.2 Grups de persones a les quals es dirigeixen les activitats [p. 53]
- 4.3 L'impacte de l'origen geogràfic sobre les activitats [p. 54]
- 4.4 Mecanismes de circulació de la informació entre els tontiners [p. 54]
- 4.5 Mecanismes interns i externs d'avaluació de les activitats [p. 54]

V. L'estalvi popular: estructura interna/externa de la tontina i diversitat d'immigrants que la practiquen [p. 56]

- 5.1. Organització interna i externa de les tontines africanes a Catalunya [p. 57]
 - 5.1.1. Reglaments interns, llibres d'actes, quaderns de registres, etc. [p. 57]
 - 5.1.2. Mètode d'organització i de representació, vies i formes d'adhesió [p. 58]
 - 5.1.3. Reunions, periodicitat i temes tractats [p. 59]
 - 5.1.4. La gestió financera [p. 60]
 - 5.1.5. Procedència i naturalesa de les despeses [p. 60]
 - 5.1.6. Relació amb altres associacions, institucions i la societat civil a Catalunya [p. 61]
 - 5.1.7. Accions internes i externes prioritzades pels subscriptors de les tontines [p. 62]
 - 5.1.8. Estalvi i enviament de diners en termes de volum [p. 63]
- 5.2. Diversitat ètnica, confessional i geogràfica de les tontines [p. 64]
 - 5.2.1. Grau de participació i d'implicació dels seus membres [p. 64]
 - 5.2.2. Mètodes de designació dels responsables de les tontines (càrrecs, rols, etc.) [p. 66]
 - 5.2.3. La xarxa de simpatitzants no adherits directament a les tontines [p. 67]
- 5.3. Problemes principals i resolució dels conflictes dins les tontines [p. 68]

VI. Impacte i incidència de les tontines en relació a altres institucions financeres públiques i privades de Catalunya [p.70]

- 6.1. Catalunya: «nou territori» predilecte de les tontines africanes? [p. 71]
- 6.2 Les tontines enfront seriosos reptes: les lleis catalanes, la manca de reconeixement jurídic, etc. [p. 72]
- 6.3. Quines «cultures econòmiques i administratives» posseeixen els tontiners immigrants africans respecte als altres sistemes d'estalvi i financers practicats a Catalunya? [p. 75]
- 6.4. Les tontines africanes, a Catalunya: són uns estalvis populars “no controlats”? [p. 77]
- 6.5. L'Administració política catalana a favor o en contra de les tontines? [p. 78]

Conclusió [p. 81]

Annexos [p. 85]

Notes sobre els autors [p. 108]

Agraïments

Voldríem agrair en aquestes ratlles a moltes persones i institucions per aquest treball. En primer lloc, a la Fundació Jaume Bofill (FJB), especialment a **Teresa Climent**, que des del primer moment va donar suport a aquest projecte -gairebé "surrealista"- sobre els estalvis populars¹ de les dones africanes a Catalunya. El nostre agraïment és també per l'*Obra Social Caixa Sabadell* i l'*Institut Català de les Dones* (ICD), que van finançar el projecte en la seva fase final. Una contribució gens menyspreable és la que van tenir els membres de GERAFRICA (*Grup d'Estudis i Reflexió sobre Àfrica*) que, de forma unànime, van donar suport al projecte des dels seus inicis fins al final. Que Ababacar, Cheikh, Khanyssa, Regina, Sam, Oumar, Lourenço i Abdoulaye rebin des d'aquí els nostres agraïments més sincers. Gràcies també a **Matilda García Torres** pels seus suggeriments i especialment a **Leo Badia** per la revisió de la versió castellà en català

D'altra banda, donem les gràcies a totes les entitats, tontines², associacions i persones de bona voluntat que ens van rebre i ens van oferir la seva ajuda desinteressada, tot i que a voltes els importunéssim. La seva disponibilitat i la seva contribució són inestimables, resultant enriquidores en tots els aspectes. Sense ells, el producte final d'aquest treball no hagués estat possible. El nostre agraïment també van per a: Jean-Claude Rodríguez Ferrara, per les idees "adoptades" sobre les CAF (Comunitats de Autogestió Financeres); l'Associació dels Immigrants Senegalesos de la Província de Lleida, principalment per Adama Léye; Pathé Diao, de l'*Intent* de Figueres; Babacar Mbaye, de l'Associació Catalana dels Residents Senegalesos del Vallés Occidental (ACRSVO); Ndoumbé Fall, de la Unió de la Comunitat Senegalesa de la Segarra i l'Urgell (UCSSU); Papa Ibrahima Ndao i la seva esposa, de l'Associació per a la Promoció Socioeconòmica de Gassane (APSEGT); Saly Diata, de l'Associació de Dones Immigrants; Joseph Kodok, de l'Associació dels Immigrants Camerunesos de l'Hospitalet de Llobregat (AICL); Juana Djoni Lele, de l'Associació "Centre d'Harmonització i Dinamització Intercultural de Catalunya (CADICC); i Josep Playà, periodista de *La Vanguardia*. Totes aquestes persones ens van facilitar contactes i ens van presentar dones i homes que fan pràctiques de tontines. Per a totes aquestes persones i les què els són properes, els volem fer arribar el nostre agraïment més sincer i tant de bo puguem trobar-nos en propers projectes. Així mateix, aprofitem l'ocasió per donar les gràcies a Aliou Diao, del Fons Català de Cooperació al Desenvolupament (FCCD), que va ser la primera persona en posar-nos en contacte amb un tècnic que treballa sobre aquest tema al Senegal.

Finalment, ja fora de Catalunya, el nostre agraïment va per a totes les persones que ens van proporcionar les seves opinions, comentaris, consells i punts de vista sobre les pràctiques de tontines. En particular a Rosnert Ludovic Alissoutin, consultor en Desenvolupament Local, per les seves recomanacions bibliogràfiques; i a Marième Niasse, educadora, que va compartir amb nosaltres la seva experiència amb les tontines senegaleses a Dakar.

¹ La paraula "popular" no té aquí un caràcter pejoratiu (Desroche, 1986). Per contra, designa una descentralització del sistema a un nivell molt més ampli i la seva capacitat d'integrar ràpidament nous membres sense sobrecarregar les condicions d'adhesió.

² Veure les diferents definicions semàntiques de la «tontina» en el primer capítol d'aquest estudi.

Demaneu disculpes si hem oblidat citar aquí a persones i institucions que han col·laborat amb el projecte. Assumim la sencera responsabilitat de les nostres limitacions, errors i omissions. De la mateixa manera, volem convidar totes les persones que hem entrevistat en el transcurs del treball, a mantenir l'entusiasme i a comprometre's sempre amb la tasca de sensibilització i educació ciutadana que porten a terme. Tasca que al nostre parer necessita temps, i que és necessari saber preservar i perpetuar per a les següents generacions d'investigadors africans radicats a Europa.

Introducció

El procés d'integració social i econòmica dels immigrants africans residents a Espanya, particularment a Catalunya, és irreversible. Aquest procés sembla consolidar-se amb l'augment d'aquesta població immigrada, la qual, segons l'Institut Nacional d'Estadística (INE), va augmentar fins a més de 686.000 persones³ durant l'any 2006. D'aquesta població total africana, aquells originaris del sud del Sàhara van representar 123.401 persones durant el mateix any.

A Catalunya⁴, els col·lectius⁵ més representatius de l'esmentada regió són fonamentalment els següents: gambians, senegalesos, malians, nigerians, guineans, ghanesos, mauritans, equatoguineans, bissauguineans, camerunesos, etc.

Durant molt temps la migració africana cap a Espanya, i concretament cap a Catalunya, va ser sobretot un afer d'homes, els quals constitueixen fins ara la població immigrada més important en volum. S'insereixen en un context laboral que no ha mostrat pràcticament evolucions favorables per als immigrants, ja que aquests segueixen ocupant els sectors d'activitats amb menor remuneració i, al mateix temps, menys desitjades pels autòctons. Aquestes activitats es desenvolupen essencialment entorn dels àmbits econòmics de la restauració, la construcció, el treball domèstic, la venda ambulants, l'agricultura i els diferents serveis del sector terciari (intermediaris, comerç transnacional, etc.). D'aquesta manera, a mesura que la població immigrada es va estabilitzant i començant a practicar les reagrupacions familiars, van apareixent un conjunt de necessitats noves que requereixen unes formes de comportament particulars. És justament en aquest context on seria necessari incloure la pràctica de les tontines, que constitueixen activitats fora del que és "ordinari" i que moltes vegades per això, tendeixen a ser excloses de manera deliberada.

Però, per què entre els col·lectius d'immigrants, l'existència de les tontines es fa veure en forma d'organitzacions socials particulars, distintes d'altres estructures financeres i bancàries? Per respondre a aquesta pregunta, resulta important, en primer lloc, analitzar la seva *visibilitat*, les seves diferents *especificitats* i l'*interès científic* que generen.

Les estructures socials com les tontines -l'objecte d'estudi d'aquesta investigació-, s'inscriuen plenament en el camp de les Ciències Socials (Geografia Social, Antropologia, Sociologia, Etnografia, etc.). Són creades per les conductes i els comportaments que desenvolupen els immigrants, sobretot les dones, en les pròpies comunitats immigrades on s'insereixen. Abans de ser comunitàries, les tontines són, abans que una altra cosa, individuals, ja que cada adhesió a un grup de tontina depèn de la voluntat personal de cada immigrant. És a dir, és necessària en primer lloc, una garantia personal abans d'accedir a la solidaritat de grup. Així mateix, encara que tinguin una funció *socialitzadora*, les tontines segueixen sent per excel·lència societats tancades (però no secretes) per als no adherits (la gent no iniciada a la pràctica de la

³ Veure *La Vanguardia*, Dossier n. 22, Gener - Març 2007 *Immigrants. El continent mòbil*, pàg. 66-67.

⁴ Comunitat Autònoma on es detecta l'existència d'una població d'immigrants molt heterogènia representant, aproximadament, 180 orígens ètnics diferents i més de 200 llengües parlades. Per a més detalls, veure el *Pla de Ciutadania i Immigració 2005-2008 de Generalitat de Catalunya*, 2006, p. 15.

⁵ IDESCAT, dades de 2007. Per a més detalls sobre aquestes nacionalitats, veure el Quadre n. 2 en aquest mateix estudi.

tontina), constituint al mateix temps un lloc on s'oculten⁶ les riqueses. D'aquesta manera, les tontines combinen alhora una quàdruple funció: de socialització, d'*ocultament*, d'assegurança i de no uniformització, representant també una demanda pràctica d'ingenuïtat que posa en joc una veritable comptabilitat dels comportaments dels individus, més que una coherència lògica.

Les tontines africanes són realment **visibles** a Catalunya? Els estalvis populars dels africans a Catalunya representen experiències observables arreu, sobretot tenint en compte el vincle establert subtilment entre la seva facultat d'adaptació a l'economia de mercat, on ara reapareixen, i els factors de solidaritat existents. Les tontines es practiquen actualment en tots els llocs, indrets i territoris on els immigrants s'agrupen. La seva existència ha estat possible gràcies als continus canvis patits en la societat catalana, avui convertida en multicultural. Ja que el sistema bancari falla de vegades a l'hora d'inspirar confiança, i que la majoria de les institucions polítiques triguen a donar respostes ràpides a les qüestions que es plantegen entre els subscriptors d'una tontina, resulta així evident que estructures socials com aquestes hagin fet sobtadament la seva aparició en terra d'immigració. Les tontines arriben a existir i sobreviuen en la llarga cadena d'esquemes socials perquè s'insereixen en les realitats del país d'immigració i, sobretot, perquè inspiren plena confiança a les persones que s'hi adhereixen. En referència a això, és necessari indicar en primer terme que els "empresaris socials" que les creen no estan motivats únicament per un afany de lucre (com diria Max Weber); i, en segon lloc, que els conceptes de "calor humà" i de "convivència" ocupen un lloc central. En aquest sentit, encara que de fet existeix, sovint al final de la cadena, un interès purament econòmic, resulta necessari no subestimar factors com ara el desinterès i l'altruisme, que són molt importants per a molts dels seus membres. Per tant, això constitueix una font de confiança per a tots els adherents.

Quines són les **especificitats** de les tontines africanes a Catalunya? Les estructures socials constitueixen espais múltiples d'observació, amb una pluralitat de lògiques on existeixen tensions i desenllaços de situacions difícils. Les tontines mostren les qualitats i els defectes que integra, per a la majoria, el famós "triangle de Evers"⁷. La flexibilitat del sistema de tontines no cal demostrar-lo si es té en compte el veritable paper de transformació social que suposen aquests estalvis populars en un context generalitzat d'obertura dels mercats i de capitalisme "salvatge". Però és, sobretot, l'existència de valors normatius i de tradicions divulgades pels immigrants des dels seus països d'origen, la que mostra l'especificitat fonamental de les tontines a Catalunya. A tot això cal afegir els nous rols adquirits pels immigrants, les noves respostes als creixents reptes i els mètodes d'organització innovadors que s'imposen ells.

On resideix l'**interès científic** d'estudiar les tontines africanes a Europa i, especialment, a Catalunya? Els grans països d'immigració (Regne Unit, França, Bèlgica, Itàlia, els EUA, Canadà, Espanya, etc.) actualment han atorgat a les pràctiques de tontines un nou abast que permet visualitzar mètodes i formes de comportament que comencen a diferir d'aquells practicats en els països d'origen. Cada vegada més és possible constatar que és justament en els països d'immigració on els comportaments entre les lògiques de competència són els més visibles, els més subjectes a diverses experimentacions. Veritables relacions directes de força ja han aparegut, en particular, amb la família, amb

⁶ Enormes quantitats de diners, de les quals resulta difícil justificar de vegades el seu origen, es troben amagades a les tontines.

⁷ El mercat, les institucions públiques i la família, per no dir la comunitat en el sentit ampli del terme.

les relacions comunitàries i, fins i tot, amb la societat receptora, per tant, amb els catalans. Aquesta és la raó per la qual existeix un interès científic i intel·lectual particular per a aquests tipus d'estalvis tan practicats a Catalunya, la qual cosa permet veure com el sistema de tontines populars africanes, en la seva versió "catalana", està lluny de ser consensuat. El context més general de transformació i l'auge de la qüestió social (mútues, bancs ètics, "tercer-sector", bancs comunals, *Angels-business*, etc.) han provocat que l'atenció tornés, novament, cap a aquestes estructures "misterioses" per a alguns, i a la seva adequació a un nou model de societat de desenvolupament, com ho és la catalana. De la mateixa manera, aquest interès es va veure renovat pel fet de deixar de concebre la potenciació del concepte de Societat Civil com a oposat a les polítiques dels municipis, els Governos i l'Estat. Finalment, cal assenyalar que les tontines posseeixen una forma original d'organització social i "econòmica" en la qual la utilitat social és omnipresent, ja que prevalen llocs d'expressió d'una democràcia, amb una proesa i una capacitat inigualable de produir el vincle solidari i una "ètica" específica. En comparació a altres institucions financeres, les tontines semblen més capaces de resoldre les noves necessitats socioeconòmiques a les quals s'enfronten els immigrants i que alguns bancs es neguen, en moltes ocasions, a solucionar. D'aquesta manera, es converteixen en l'expressió d'un sentit sociocomercial *conquistador* i d'una disposició personal, la major part de vegades col·lectiva.

El present estudi no té l'ambició de constituir una anàlisi cultural en profunditat; ans al contrari, pretén posar l'accent deliberadament, de manera general, en les formes originals i populars d'estalvi que es donen en un mitjà immigrant africà. Els objectius (vegeu detalladament en els apartats que segueixen) estan degudament delimitats, per la qual cosa resulta necessari explicitar la nostra modesta aportació. En aquest sentit, els resultats han de prendre's a partir del seu caràcter provisional. L'exposició dels mateixos pretén ser, per tant, sòbria i estrictament empírica, reconeixent que es poden arribar a detectar algunes "llacunes" a nivell etnogràfic.

De manera que aquesta investigació ha examinat i analitzat la vitalitat i la mobilitat (és a dir, el dinamisme) de les economies ('bancs populars') dels immigrants africans, i el seu significat i impacte a Catalunya. Dins d'aquesta mateixa dinàmica, ha intentat demostrar com les tontines arriben a garantir la promoció i la protecció social als immigrants que les practiquen. Paga la pena assenyalar llavors que s'han complert tres grans objectius: els objectius associats a la producció empírica sobre les tontines (literatura, conceptes, enfocament metodològic i teòric, etc.); aquells relacionats amb les polítiques públiques; i, finalment, els que vinculen a la disseminació de la tasca d'investigació.

El **primer objectiu** gira entorn de la delimitació teòrica de la qüestió que ha de tractar-se. Aquesta és la raó per la qual va resultar important des del principi, que l'estudi produís una primera comprensió del fenomen, posant èmfasi a nivell empíric en la literatura existent i remarcant la novetat que suposa el fenomen de les tontines a Catalunya. Això va suposar l'aplicació d'enfocaments i conceptes teòrics nous. De la mateixa manera, la investigació desenvolupada ha produït noves dades que destaquen el paper i les experiències dels immigrants africans en relació a les seves pràctiques de tontines en el territori català.

El **segon objectiu**, a més d'analitzar les diferents fonts d'informació recollides (literatura científica, diferents dades, etc.), va abordar el significat i l'impacte que les tontines tenen sobre les polítiques públiques. Això ha estat així perquè l'estudi ha permès, no només explorar la intersecció existent entre la migració i les pràctiques populars d'estalvi, sinó també destacar com el fenomen afecta les polítiques públiques o semi

públiques (legislació vigent a Catalunya, bancs privats, microcrédits, mútues, bancs ètics, etc.) i els altres sectors de la vida socioeconòmica.

Quant al **tercer objectiu**, va consistir en la divulgació del fruit de la tasca investigadora pròpiament dita. En funció d'això, va ser indispensable condensar totes les dades en el present document final. Posteriorment, resultarà necessari buscar algunes vies de difusió adequades com ara desenvolupar sessions de seminaris/tallers, animar grups de debat públic sobre el tema de les tontines "africanes" a Catalunya o a través d'articles per a publicar en revistes científiques.

De manera general, aquest treball comença per una petita **introducció** i es divideix en sis (6) grans capítols desiguals.

El **primer capítol**, parla del context general de les tontines a l'Àfrica al sud del Sàhara, analitzant casos de països on aquestes pràctiques són corrents com ara Senegal, Camerun i Togo. El **segon capítol**, destaca la qüestió de les migracions i les transferències de diners, vincles que sempre han influït sobre les trajectòries migratòries. A continuació, el **tercer capítol** se centra al voltant de la visibilitat de les estructures d'estalvi popular a Catalunya, desenvolupant una anàlisi en profunditat sobre l'especificitat de la "tontina africana" en terres catalanes. Mentre que el **quart capítol** focalitza la indagació entorn de les activitats de captació i distribució dels fons. Paral·lelament s'explica la manera com els subscriptors de les tontines es comuniquen entre ells, així com la forma en la qual la informació que produeixen diàriament es distribueix al llarg de la cadena de la xarxa comunitària que integren. El **cinquè capítol**, assenyala l'estructura, tant interna com externa, de la tontina, posant l'accent en els Reglaments i mètodes d'organització social existents en un marc de diversitat ètnica entre els subscriptors de les tontines. Finalment, el **sisè capítol**, analitza l'impacte i la incidència de les tontines en relació a les altres institucions financeres i d'estalvi existents a Catalunya. Aquest últim capítol és d'una importància cabdal ja que per primera vegada a Catalunya, un estudi sobre estructures socials "populars" africanes arriba a assimilar les tontines com una institució normativa "tolerada" per les autoritats (per ignorància o per menyspreu?), al mateix temps que constitueix un "dret innovador" que, justament, segueix sent innombrable. En aquest sentit, l'existència de les tontines i la seva realitat, en un context d'immigració on la il·legalitat es combat amb totes les forces -en qualsevol cas, políticament-, no s'ha qüestionat fins al moment. Per a acabar, es presenta a manera de **conclusió** una breu síntesi sobre els resultats provisionals de l'estudi.

Metodologia

Entre gener i juliol de 2007 es van realitzar una sèrie d'entrevistes exploratòries i preliminars sobre les pràctiques de les tontines amb diferents grups ètnics de la comunitat africana establerta a Catalunya. Tenint en compte que aquest estudi ha estat purament exploratori, i que s'incorpora dins del marc de l'elaboració d'un document científic, el procés es va desenvolupar en dues grans fases principals.

-Fase prèvia a l'estudi.

La primera fase de l'estudi va consistir, en primer lloc, en la recerca de la bibliografia sobre l'objecte de l'estudi, ocasió que va permetre als investigadors elaborar un llistat bibliogràfic i una *webgrafia* no exhaustiva (**vegeu Annex**) sobre els articles i treballs que fan referència a la pràctica de l'estalvi popular.

En un segon moment, els investigadors van elaborar un qüestionari (**vegeu Annex**) per tal de començar les entrevistes. Pel que fa al qüestionari, aquest és semiobert i està dirigit als immigrants membres de tontines i d'altres estructures d'estalvi popular a Catalunya.

El treball d'investigació es va concentrar entorn de quatre grans temàtiques⁸ presentades en forma de mòduls. Els detalls sobre cadascun dels quatre temes es troben en l'Annex d'aquest estudi. Després de l'elaboració del qüestionari, els investigadors van reprendre els contactes amb les persones informants de cadascuna de les associacions que practiquen els estalvis informals, amb la finalitat de fixar una cita amb ells per a poder realitzar les entrevistes.

-Fase de treball de camp

La segona fase de l'estudi va ser la realització de treball de camp en diverses ciutats de Catalunya, després que els investigadors fessin una definició profunda i després d'haver contactat amb les diferents estructures de tontines africanes (**vegeu Annex**). Posteriorment, es van efectuar les entrevistes semiobertes pròpiament dites (**vegeu Annex**).

Cinc grans activitats principals han pogut realitzar-se durant aquesta segona fase:

i)- Sensibilització i contacte amb les estructures socials tontineres

Des del començament, la sensibilització i la presa de contacte amb les tontines es van fer gràcies a un treball previ basat en un cens personal de les associacions africanes a Catalunya. En total, els investigadors havien comptabilitzat més de trenta associacions, sobretot de senegalesos, gambians, equatoguineans, mauritans i camerunesos. Seguidament, l'estratègia d'aproximació i sensibilització cap a les persones que dirigeixen aquestes entitats, van permetre obtenir una informació més àmplia sobre cadascuna de les estructures de tontines existents al seu si o al seu entorn immediat. Gràcies a una bona base de dades d'adreces de telèfons mòbils i fixos, aquests contactes van servir als investigadors per a detectar l'existència d'un important gruix de sistemes d'estalvis populars dins de la majoria de les associacions esmentades. Paga la pena apuntar, en referència a tot plegat, que algunes d'aquestes associacions ignoraven aquestes pràctiques o no les han incorporat, en absolut, a les seves pràctiques i comportaments quotidians. Un quadre que resumeix el que s'ha plantejat fins ara permet

⁸ Veure el títol de cada temàtica en el punt iii)-**Tècnica de la investigació i qüestionari**, en aquest mateix capítol sobre Metodologia.

veure l'inventari general de totes les estructures contactades (**vegeu Annex**) així com d'aquelles que practiquen solament estalvis populars.

ii)- Realització de les entrevistes

Les entrevistes en profunditat van començar a realitzar-se al gener de 2007. A finals de juliol, els investigadors havien pogut efectuar 15 entrevistes en profunditat: 13 d'elles amb estructures de tontines africanes (senegaleses, cameruneses, gambianes i mauritanes); 1 a una ONG d'autofinançament i, una altra, a un periodista del diari català *La Vanguardia*, autor d'un article sobre la pràctica de les tontines a la Comarca de Maresme. Si bé mai va haver ànim de tancar el llistat d'entrevistes, els investigadors van haver de limitar-lo per a poder complir amb la presentació de l'informe final del treball, considerant els terminis d'execució assignats a l'estudi. En qualsevol cas, cal assenyalar, en relació a tot això, que els investigadors van respectar estrictament, excepte alguns petits canvis realitzats, la metodologia explicitada en el projecte inicial. D'acord amb la informació recollida mitjançant els testimoniatges dels informants, els investigadors creuen que en un futur serà necessari continuar amb aquesta investigació, aprofundint encara més en el tema de les estructures que practiquen diversos tipus d'estalvis populars (tontines) a Catalunya, així com entre Catalunya i Àfrica. Seria interessant que tant els informants com els investigadors en Ciències Socials reprenguessin el treball al voltant del fenomen amb una altra visió analítica. Sobretot amb associacions de nacionals de Ghana, Nigèria i d'altres països "anglòfons" i de l'Àfrica central (República del Congo, etc.). En aquest sentit, un canvi en l'enfocament analític permetrà explicar les característiques i les diferents pràctiques en relació als immigrants provinents de l'Àfrica occidental, que constitueixen una de les comunitats més representatives a Catalunya.

iii)- Tècnica de l'entrevista i qüestionari

La tècnica de l'entrevista va ser simple. Va consistir en l'elaboració d'un qüestionari de prova semiobert, dividit en quatre (4) grans mòduls detallats de la següent manera:

A) *Visibilitat de les estructures d'estalvi popular a Catalunya: característiques generals de les tontines;*

B) *Activitats de captació i distribució de fons, informació i comunicacions;*

C) *Estalvi populars: estructura interna/externa de la tontina i comportaments de les persones que la practiquen;*

D) *Impacte i incidència de les tontines en relació a les altres institucions públiques i privades de Catalunya.*

El primer mòdul se centra en els antecedents de les tontines i en les etapes més significatives que van contribuir a la seva creació. En altres dos subapartats del mòdul, s'aborda el camp d'acció de les tontines i els objectius específics que abracen.

El segon mòdul l'integren dos grans interrogants: a) les principals activitats internes i externes a Catalunya i fora de Catalunya; i b) els sistemes d'informació i comunicació interna i externa de les tontines.

Quant al tercer mòdul, està compost per més de 30 preguntes i es subdivideix en quatre submòduls: a) organització interna i externa de la tontina; b) membres de la tontina i de la Junta Executiva; c) problemes; i d) resolució de problemes.

El quart i últim mòdul es subdivideix en tres submòduls: a) característiques principals del territori d'acció de les pràctiques de les tontines a Catalunya; b) comparació:

impactes i influències de les tontines en els altres sectors financers; c) mecanismes de protecció contra els estalvis populars "no controlats", com les tontines.

De manera general, el qüestionari es va limitar a interrogar les persones membres de les tontines, prioritzant els principals coordinadors de les activitats. La durada mitjana de les preguntes va fluctuar entre els 45 minuts i 1 hora i mitja. És necessari indicar aquí que algunes persones es van negar estrictament a respondre les preguntes dels investigadors. Altres (al voltant de 3 o 4 persones), van penjar el telèfon abans que els entrevistadors haguessin tingut temps d'explicar-los la raó de l'entrevista, esgrimint en molts casos excuses o motius difícils d'entendre. La totalitat de les entrevistes van ser gravades i/o registrades, igual que les observacions i les notes de camp realitzades. En alguns casos, factors com ara el nivell de concentració dels informants, influenciats per l'entorn immediat en el qual se'ls feien les preguntes, o les dificultats experimentades per a concretar les entrevistes concertades, van constituir proves difícils per als investigadors.

Quant al qüestionari, degudament numerat i codificat, comença amb una breu carta de presentació on s'exposen els objectius de l'estudi, emfatitzant el caràcter confidencial de les dades personals dels entrevistats. La primera pàgina del qüestionari conté les variables sociològiques clàssiques sobre el perfil de les persones entrevistades: sexe, edat, contactes, ètnia, religió, localitat de residència, etc.; mentre que les observacions de l'investigador que fa les entrevistes les trobem en la segona pàgina. Pel que fa a les preguntes no quantificables que no van poder tractar-se en el qüestionari semiobert, han estat comptabilitzades a part en una llibreta d'apunts, essent després objecte d'una atenció especial.

iv)- Selecció dels informants

Malgrat les adreces i els contactes telefònics que tenien els investigadors per a arribar a la població diana, la tècnica de la "bola de neu" va ser finalment la que es va utilitzar. Així mateix, es va tenir particularment en compte el criteri de comptar amb la màxima diversitat possible quant a professions, edat, ètnia, procedència geogràfica, etc. dels informants. D'altra banda, es va entrevistar a cadascun dels informants (alguns per telèfon) separatament, en unes entrevistes semidirectes. Cada persona contactada va tenir la possibilitat de triar lliurement fer una entrevista al moment o fixar una cita. En aquest sentit, l'entrevistador sempre ha deixat als informants gestionar el seu temps i triar el lloc i el moment adequats per a realitzar l'entrevista. Només dues (2) entrevistes del total es van dur a terme telefònicament; la resta es van fer immediatament després d'un primer contacte entre entrevistador i entrevistat. Es va contactar amb totes les persones que responien a les trucades efectuades als seus números de telèfons mòbils, com ja s'ha dit, obtinguts prèviament, com a tècnica de control de dades i per a verificar si els noms i les descripcions personals es corresponien amb la informació prèvia.

v)- Les territorialitats de les persones entrevistades

La perspectiva d'investigació adoptada va afavorir l'abordatge del fenomen de les tontines a escala local a Catalunya, vinculant-lo estretament amb les diferents formes de sociabilitats que es teixeixen en relació a les trajectòries migratòries dels immigrants africans. En aquest sentit, l'enfocament geogràfic aplicat va creuar simultàniament la territorialitat del fenomen amb les activitats i les accions dels immigrants implicats. Els indrets⁹ on s'han establert aquests immigrants van permetre mostrar la pluralitat i

⁹Barcelona, Sabadell, Terrassa, Manresa, Bellvitge, Hospitalet, Badalona, Granollers, Vic, Mataró i Molins de Rei (Província de Barcelona); Lleida, Segarra, Mollerussa, Guissona i Cervera (Província de

l'especificitat de les formes locals dels processos de pràctica de les tontines, així com els components estratègics d'aquests mateixos processos. D'aquesta manera, segons se situï en un mitjà rural o urbà, dins o al marge de la comunitat, els processos de pràctiques de les tontines es plantegen de manera molt diferent.

-Realització de l'estudi pròpiament dit

i)-Cronologia de les activitats

La segona part de l'estudi es va estendre per un període de sis mesos, subdividit en dos grans etapes. La *primera etapa* es va realitzar entre els mesos de maig i juliol de 2007. Essencialment, els investigadors es van concentrar en la interpretació i l'anàlisi de la informació i les dades obtingudes a partir de les entrevistes realitzades. Entre els mesos de juny i novembre del mateix any, els investigadors van elaborar un breu informe o informe provisional, una espècie de document intermedi que es va presentar a les institucions que van finançar l'estudi: la *Fundació Jaume Bofill* (FJB) i l'*Institut Català de les Dones* (ICD). Amb anterioritat, els investigadors van completar les entrevistes previstes sobre pràctiques d'estalvi de les comunitats immigrants procedents de països com Guinea Equatorial i Camerun, instal·lades des de fa diversos anys a Catalunya. La *segona etapa* es va desenvolupar en el transcurs dels mesos d'agost, setembre, octubre, novembre i desembre de 2007. Durant aquest període, els investigadors van fer una síntesi de totes les dades recollides. A partir d'aquesta síntesi, les dades van poder ser analitzades definitivament i condensades en un informe accessible a les associacions d'immigrants i a totes les institucions interessades. Aquest document constitueix el producte final d'aquesta labor d'investigació, el qual teniu en aquests moments en les vostres mans o davant dels vostres ulls.

ii) - Necessitats emergents que inciten a una continuació de l'estudi en el futur.

En el transcurs dels mesos que els investigadors van executar l'estudi de les tontines a Catalunya, la majoria dels informants entrevistats van mostrar al mateix temps la seva inquietud i interès que els universitaris s'interessin per les seves pràctiques.

Igualment, van posar de manifest que les seves pràctiques no constituïen de cap manera un desavantatge social, ni per a la comunitat immigrada africana, ni tampoc per a les poblacions autòctones que no deixen d'aportar-los el suport. En aquest sentit, el present estudi hauria d'erigir-se, doncs, en un bon punt de partida per a continuar l'examen en profunditat de les pràctiques de tontines. Com a part d'això, a partir dels mesos de febrer i març de 2008, els investigadors preveuen l'organització de dos tallers-debats *ad hoc* oberts al públic. Per a aquests tallers, es considera indispensable que totes les persones membres de les diferents associacions i estructures assimilades a les tontines que van participar d'una o altra forma en aquest estudi, estiguin presents en la sessió de restitució dels resultats provisionals. Convindrà, doncs, garantir els desplaçaments, sobretot de les persones que viuen fora de Barcelona. En aquest sentit, gràcies al suport dinàmic de l'*Obra Social Caixa Sabadell*, altres tallers de formació i seguiment estan previstos, com a molt tard, a partir del mes de d'abril de 2008. Els investigadors consideren que d'aquesta manera es podrien dur a la pràctica un altre tipus d'iniciatives, com per exemple, la creació d'una pàgina d'Internet que tindria com a objectiu fonamental convertir-se en una eina útil de difusió i socialització de la informació disseminada pel present estudi, així com de les activitats vinculades a les tontines. Així mateix, constitueix un fervent desig compartit la probable publicació d'aquest treball.

Lleida); Figueres (Província de Girona); i Salou (Província de Tarragona), van ser les principals localitats on es van efectuar les entrevistes.

Així, doncs, com es pot veure, la concreció de futures activitats del projecte està condicionada per la investigació i la mobilització de nous recursos, tan humans com materials.

I

Context general de les tontines a l'Àfrica

Després d'una temptativa de definició general de les tontines, en aquest capítol s'aborda àmpliament la qüestió de l'originalitat i l'autenticitat d'aquestes estructures d'estalvi a l'Àfrica al Sud del Sàhara, sense oblidar l'enfocament etimològic de la paraula. Com a estructures d'estalvi i de crèdit, però sobretot de construcció i dinamització de les relacions socioculturals, el present capítol intenta treure a la llum la seva veritable aposta en l'escenari actual del continent africà. A partir de les conclusions extretes en aquesta anàlisi, s'aprofundeix al voltant de les diferents maneres i pràctiques de canalitzar l'estalvi en tres països africans que tenen una cultura molt pronunciada quant a pràctica de tontines.

1.1. Intent de definició de la “tontina”

La paraula "tontina", en el context africà, designa un grup de persones (homes o dones) units per vincles familiars, d'amistat, de veïnatge o de tipus socioprofessional, que inverteixen en un fons comú, sobre la base de la confiança mútua i a intervals regulars (diaris, setmanals, mensuals), sumes fixes de diners per a constituir una caixa col·lectiva que es lliura al seu torn a cada membre. Es tracta així d'un mitjà per a estalviar junts i, al mateix temps, beneficiar-se individualment d'aquests estalvis. Seumo (2007) defineix les tontines com a "associacions que es creen sobre la base d'un objectiu social comú, d'un clan o d'un patronímic, amb finalitats religioses o educatives, comercials o professionals i inclosa la vocació inicial d'assistir els seus membres davant les dificultats de la vida diària. Funcionen com a associacions regionals d'assistència als membres¹⁰".

1.2. Aproximació general a les tontines de l'Àfrica al sud del Sàhara

A l'Àfrica del presclavatge i del precolonialisme, les poblacions en el seu conjunt realitzaven diferents activitats. En l'àmbit dels intercanvis comercials en particular, les activitats no monetaristes existien entre diferents categories de pobles. El comerç, durant molt de temps basat en el sistema de *troc*, consistia a intercanviar productes de diferent caràcter. La divisió del treball i el seu corol·lari, l'intercanvi, caracteritzaven les diferents activitats socioeconòmiques en aquella època (El Bekri, 1913; Diop, 1960). Entre les activitats rurals, els camperols s'agrupaven per a treballar als camps de cadascun d'ells. Moltes persones s'agrupaven també per ajudar-se mútuament en treballs de construcció de les seves cases. A través d'aquestes activitats diferents es consolidaven els vincles de solidaritat, reciprocitat, assistència, ajuda mútua, consideracions mútues i col·laboració. En referència al què hem descrit, Sine (2004:8) apunta:

Avant l'introduction de la monnaie en Afrique, le système de solidarité consistait au sein d'un groupe constitué à travailler simultanément dans le champ de chaque membre. Cette solidarité de travail pouvait prendre les formes d'une autre en nature, appelée système de don et contre don. Sa forme la plus développée aujourd'hui, et la plus connue, est la «*tontine*».

Efectivament, amb el temps, des de l'aparició de l'economia monetarista, es van produir canvis considerables en les diferents pràctiques realitzades pels pobles africans. L'element més important d'aquests canvis va ser l'aparició i la introducció de la moneda entre les diferents cultures. És a dir, una "monetarització" de les societats africanes. Per tant, activitats monetaristes i no monetaristes van conviure en paral·lel. Mentre es continuaven intercanviant productes i es donava l'ajuda mútua en diferents tasques, l'ús de la moneda es va produir al incorporar-se al circuit. En la segona meitat del Segle XX, antropòlegs com Bascom (1952), seguit més tard d'Ardener (1964), van descriure en alguns països de l'Àfrica al Sud del Sàhara grups de persones béns estructurats que es reunien generalment per a posar diners en comú. La suma total d'aquests diners es donava per torns a cada membre del grup, d'acord amb un període bé determinat i clarament definit. L'objectiu consistia a ajudar cada membre del grup a començar un projecte, sovint personal, o col·lectiu. Bascom (1952), esmenta especialment el cas del *Esusu*¹¹ practicat en les societats Ioruba¹² de Nigèria. Actualment aquesta pràctica, en la

¹⁰ Veure la pàgina Web : <http://prisma.canalblog.com/archives/2007/04/03/4262969.html>

seva forma monetarista, s'ha generalitzat àmpliament en el conjunt del continent africà. En el món de la investigació i, sobretot en els llocs de parla francòfona, es coneix majoritàriament per mitjà de la paraula de "tontina", encara que els noms i els qualificatius solen variar d'un país a un altre, de la mateixa manera que entre les llengües locals. (Es proposa una definició més explícita en l'apartat que segueix). No obstant això, algunes investigacions (Bouman, 1977; Bouman, 1995; Dromain, 1990) la denominen *Associació Rotativa d'Estalvis i de Crèdits* (AREC), en anglès ROSCAS (*Rotating Savings and Credit Associations*).

El terme *tontina* és, per tant, la paraula francesa utilitzada per la majoria dels investigadors francòfons per a designar -sobretot en els països d'Àfrica Occidental, més concretament en els països la llengua oficial dels quals és el francès- aquesta pràctica d'estalvi informal, la més popular i antiga. Segons alguns investigadors, en particular, Jacques Moulin (1903), la paraula *tontina* deriva del nom d'un banquer napolità conegut sota el nom de Lorenzo Tonti, que hauria estat l'inventor d'un sistema d'assegurança de vida que va proposar a Mazarin¹³. En aquest sentit, referint-se a la vella tesi de Jacques Moulin, Desroches (1990: 3) cita un passatge de la mateixa:

C'est en 1653 que le banquier napolitain Lorenzo Tonti propose à Mazarin une combinaison d'emprunt fondé sur un principe nouveau dont il était l'inventeur. C'est à partir de cette époque que commence l'histoire particulière des tontines, qui, après avoir servi à émettre des emprunts publics, constituèrent, sous la forme de tontines privées, la seule forme d'assurance sur la vie vraiment usitée jusqu'au développement moderne des grandes sociétés d'assurances sur la vie à primes fixes.

La utilització del terme en el context africà per a designar aquestes pràctiques realitzades resulta sovint difícil i ambigua quant a la seva definició cronològica, la seva originalitat o, fins i tot, la seva autenticitat africana. Però ni l'origen, ni l'aparició de la pràctica africana actualment designada com a *tontina*, és a dir, la *tontina africana* -que no és més que la conseqüència lògica d'altres formes de pràctiques d'intercanvi i complementarietat arrelades durant molt de temps entre les cultures i tradicions del poble africà- podria reduir-se a la paraula, de vegades limitada, de *tontina* (Pairault, 1990; Raillon, 2000 et Hacheu, 2003). La utilització de la paraula *tontina*, segons Hacheu i Nzomo Tcheunta (2004), es refereix més aviat a una "certa obsessió que es troba en les llengües usals dels investigadors i experts, així com en les pràctiques occidentals, que no als termes literalment equivalents a les pràctiques subscriptores d'una tontina en les societats africanes, sent aquesta sens dubte el primer obstacle per a la comprensió i la valorització de les pràctiques de les tontines¹⁴". Tal com ho explica Desroche (1990:7): "la paraula francesa es va fixar sobre la cosa africana, la qual, per

¹¹ El *Esusu* és el nom autèntic de la tontina entre els *Ioruba* de Nigèria. Segons Ardener (op. cit.), hauria aparegut a mitjans del segle XIX.

¹² Es localitzen als *Ioruba* principalment al sud-oest de Nigèria. Es troben també a Togo fins a la frontera amb Ghana. Són agricultors i comerciants notables.

¹³ Jules Mazarin -Giulio Mazarino, en italià- (1602-1661), més conegut pel nom de Cardenal Mazarin, va ser un hàbil diplomàtic i home polític que va prestar els seus serveis, en primer lloc al Papat, i posteriorment als Reis de França.

¹⁴ Per més detalls es pot consultar : http://www.univ-nancy2.fr/RECHERCHE/EcoDroit/DOWNLOAD/DROITSETDEVELOP/hacheu03_04.doc

suposat, no l'estava esperant per a funcionar oficialment sota terminologies amb mil i una variacions¹⁵. Amb l'objectiu d'explicitar la cita anterior, es presenta a continuació el Quadre 1, que pretén servir d'exemple il·lustratiu sobre les diferents terminologies i noms amb els quals es designen a les tontines en les llengües locals dels diferents països d'Àfrica.

Quadre 1: Diferents apel·latius de la tontina segons els països africans.

Països	Apel·latius				
Sud-àfrica	<i>Stokfel</i>	<i>Mahadisama</i>		<i>Chitu</i>	<i>Chita</i>
Benín	<i>Sokoue</i>		<i>So</i>	<i>Adjolou</i>	
Burkina Faso	<i>Adossa</i>		<i>Pare</i>	<i>Naam</i>	<i>Tintani</i>
Camerun	<i>Djanggi</i>		<i>Mandjoun</i>	<i>Ntsuia</i>	
Congo		<i>Kitemo</i>	<i>Moziki</i>		
Costa d'Ivori	<i>Diari</i>			<i>Wari</i>	
Egipte			<i>Gameya</i>		
Etiòpia			<i>Ekub</i>	<i>Edir</i>	
Gabon				<i>Sokode</i>	
Gàmbia	<i>Osussu</i>				
Ghana	<i>Susu</i>		<i>Nanemei</i>		
Guinea		<i>Sere</i>	<i>kele</i>	<i>Kondiani</i>	
Kènia	<i>Obilimba</i>		<i>Harambee</i>		
Libèria	<i>Esussu</i>				
Madagascar			<i>Fokontany</i>		
Malawi	<i>Chilemba</i>		<i>Katapila</i>		<i>Chilezolama</i>
Mali		<i>Dashi</i>	<i>Pari</i>	<i>Ton</i>	<i>Keita</i>
Níger	<i>Asussu</i>	<i>Adashi</i>			
Nigèria	<i>Esussu</i>	<i>Dashi</i>	<i>Bam</i>	<i>Oha</i>	
Uganda	<i>Chilemba</i>				
RCA	<i>Likelemba</i>				
Rwanda	<i>Ibilemba</i>		<i>Yama</i>	<i>Franga</i>	<i>Omosanjiro</i>
Senegal		<i>Natt</i>	<i>Piye</i>	<i>Bakary</i>	<i>Dambele</i>
Sierra Leone	<i>Asussu</i>				
Sudan			<i>Khatta</i>	<i>Sanduk</i>	

¹⁵ A més del continent africà, s'assenyala l'existència i la pràctica dels sistemes d'estalvi popular similars a les tontines africanes en alguns països d'Àsia i d'Amèrica Llatina. Aquestes pràctiques serien molt més antigues en aquests països en comparació de les d'Àfrica. Aquest seria el cas de les tontines japoneses (*Kou*) les quals, des del punt de vista cronològic, existirien a partir dels segles XII i XIII. De la mateixa manera, ja es parlava al segle IX de les tontines (*Kye*) a Corea. Poden esmentar-ne també les *chit funds* de la Índia, les *tandas* de Mèxic, les *cheetu* de Sri Lanka, les *pasanaku* de Bolívia, les *kutu* de Malàisia, les *hui* de Vietnam, les *dhikuti* de Nepal, les *sandes* de Papua Nova Guinea i les *arisan* d'Indonèsia, entre d'altres. No obstant això, la literatura occidental ha utilitzat sempre el terme francès de tontina per a designar les pràctiques en aquests països.

Txad			<i>Pare</i>		<i>Tchackin</i>
Togo	<i>Susu</i>	<i>Adassi</i>	<i>So</i>		<i>Omo</i>
R. D. Congo	<i>Likelemba</i>	<i>Kitemo</i>	<i>Osassa</i>	<i>Bandal</i>	
Zàmbia	<i>Chilemba</i>				
Zimbabwe	<i>Chilemba</i>				

Fonts : Gasse-Hellio, *Les tontines dans les Pays en développement* en <http://www.gdrc.org/icm/french/matthieu/contents.html>

L'anàlisi del Quadre 1 permet visualitzar, en primer lloc, una diferència notable des del punt de vista semàntic entre terminologies i noms per a designar les mateixes pràctiques d'estalvi informal a l'interior dels propis països. Aquest és el cas de *Natt*, *Piye* i *Bakary* a Senegal, apel·latius que tenen el mateix significat; o el de Camerun, on les hi designa indistintament *Djanggi*, *Mandjoun*, *Ntsuia*, etc. Aquestes diferències poden ser explicades en funció de la diversitat de llengües parlades en aquests països. Així mateix, la semàntica pot resultar de vegades idèntica segons es refereixi a determinats països, com ho demostra el cas del *Esusu* a Libèria i a Nigèria. Finalment, entre alguns d'aquests països és possible trobar lleugeres deformacions des del punt de vista ortogràfic, com es constata al comparar el cas del *Asussu* a Sierra Leone amb el *Esusu* a Libèria i el *Susu* a Togo. Aquests dos últims aspectes poden explicar-se pel fet dels múltiples i interminables desplaçaments transnacionals efectuats per les diferents poblacions a l'interior del continent africà.

En resum, tot i les dificultats que poden trobar-se al moment d'intentar classificar amb *rigor* les pràctiques de les *tontines* a Àfrica, i de les raons que poden arribar a explicar la introducció de la paraula francesa *tontina*, les pràctiques d'estalvi anomenades "informals"¹⁶ són una realitat tangible a l'Àfrica. I constitueixen, alhora, una xarxa de solidaritat i un potent instrument de mobilització de l'estalvi. Falten per conèixer els factors vinculats a la importància que se'ls concedeix actualment.

1.3. El paper de les tontines als països africans al sud del Sàhara.

¹⁶Resulta difícil definir els conceptes "formal" i "informal" i les seves relacions amb les activitats practicades pels protagonistes subscriptors d'una tontina, tant es divideixen i es diversifiquen les opinions i les idees respecte d'Àfrica. Implícit en els anys 70', el terme "sector informal" ha adquirit importància en l'actualitat entre els països del Tercer Món a l'instant de competir, amb avantatge, amb el "sector formal". És necessari simplement subratllar que "formal" es refereix a la tendència a incloure tot allò que es fa generalment amb la complicitat de l'esfera pública mitjançant normes i regles preestablertes; mentre que "informal" designa tota classe de pràctiques, incloses les socioeconòmiques, que es realitzen, tant en l'esfera pública com en la privada, però sovint "al marge de les regles i les normes vigents". En altres paraules, "informal" podria designar el conjunt d'activitats econòmiques que es realitzen al marge de la legislació penal, social i fiscal, o que escapen de la comptabilitat nacional d'un país. O també el conjunt d'activitats que escapen del control polític, econòmic i social i, en conseqüència, eludeixen tot reglament de l'Estat. Alguns pensadors africans com Ndiaye (1998: 11) han criticat aquesta visió com "simplista", sostenint que "el concepte d'informal", de "sector informal", de "comerç informal", les notables expressions "de l'informal", etc. funcionen com prejudicis, sense cap estatut epistemològic aparent, destacant la dependència teòrica i conceptual respecte al paradigma economicista i mecanicista que ha dominat les Ciències de la societat (...) fins als nostres dies".

Encara que tinguin un origen bastant llunyà, les *tontines* han estat objecte de diverses investigacions multidisciplinàries¹⁷ durant les últimes dècades. En general, aquests estudis s'han focalitzat al voltant dels diferents aspectes dels estalvis populars: la seva dimensió sociològica, referida a les relacions socials, de solidaritat i ajuda mútua que teixeixen els diferents membres; la seva dimensió econòmica, caracteritzada pel paper i el poder de mobilització de l'estalvi i la concessió de crèdits; la seva dimensió jurídica, que aborda les qüestions relatives a l'estatut jurídic i al seu reconeixement legal.

Entre els diferents elements que van contribuir a l'aparició i la posterior expansió del fenomen de les tontines a Àfrica figura la crisi econòmica dels anys 80'. Durant aquesta dècada, les Institucions de *Bretton Woods*, en particular, el Banc Mundial (BM) i el Fons Monetari Internacional (FMI), a la recerca d'una solució a l'aguda crisi esdevinguda, van imposar als països africans Programes d'Ajustament Estructural, els famosos PAE. Les mesures dràstiques adoptades pels PAE van tenir com a conseqüències lògiques en el conjunt dels països de l'Àfrica del Sud del Sàhara, la privatització dels aparells de l'Estat, la reducció dels salaris, l'acomiadament abusiu dels funcionaris de l'Administració pública -causant una alça en la taxa d'atur-, el tancament d'algunes institucions financeres formals com els bancs, etc. Enfront dels rigors de l'austeritat fiscal, el fracàs social o fins i tot la deserció de les autoritats públiques, la major part de la població dels diferents països es va llançar ineluctable i massivament cap al sector financer informal. Com activitat de subsistència i substitució, les tontines es van constituir, no només en el mitjà d'accés més ràpid per a sortir de les dificultats immediates, sinó també en el mètode més estudiat i conegut per la població. Els individus es van organitzar entre ells per a plantar cara col·lectivament a les seves necessitats, per a demanar préstecs els uns als altres dins de les tontines que ells mateixos organitzaven. A l'Àfrica, aquestes tontines van ocupar un lloc molt important en la mobilització de l'estalvi local, fins al punt de treure-li protagonisme als bancs. Segons Hacheu (2004):

A la faveur de la restructuration du système financier africain au cours des années 1990 le développement et la modernisation des pratiques tontinières a été d'autant plus rapide que les institutions financières classiques n'ont pas réussi à attirer l'épargne populaire et moins encore à utiliser au mieux les dépôts recueillis pour financer le développement de ces économies.¹⁸

Per tant, la recerca de noves polítiques per a sanejar el sector financer formal d'aquests països, instrumentades sota l'administració de les institucions de *Bretton Woods*, va obligar els economistes i els *estalviadors* a tornar al sector financer informal, al mateix temps que reconeixien la seva capacitat i el seu mèrit en la mobilització de l'estalvi¹⁹. En aquesta mateixa línia, el Banc Mundial (1989), en el seu informe sobre el Desenvolupament en el Món, es va interessar pel sistema de les tontines.

¹⁷ Bekolo-Ebe (1996), Nzémen (1989) i Hacheu (2004) a Camerun; Soédjédé (1987a; 1987b; 1987c) a Togo; Dupuy (1990), Dromain (1990), Lélart (1989; 1990a; 1990b; 1991a; 1991b; 1995) i Sow (2005) a Senegal; Issoufou (1990) en Burkina Faso, són alguns dels investigadors que es van interessar pel tema.

¹⁸ Emile Tchawé Hacheu, *De l'impératif du droit dans les pratiques tontinières en Afrique.* : <http://www.univ-nancy2.fr/RECHERCHE/EcoDroit/DOWNLOAD/DROITSETDEVELOP/hacheu03-04.doc>

¹⁹ La majoria dels estudis realitzats pels investigadors en economia sobre les tontines a Àfrica, es van fer entre els anys 80' i 90'.

Cal assenyalar finalment que la major part dels bancs situats en els països de l'Àfrica al sud del Sàhara no van buscar adaptar-se a la població. La seva inadequació a les necessitats de les poblacions locals va afavorir particularment el desenvolupament de les tontines. Excloses del sector financer formal, aquestes poblacions adoptar les estructures de tontines, més manejables i flexibles, en contraposició a les institucions bancàries caracteritzades per una exigència radical en la constitució i l'estudi de l'expedient de demanda, les despeses i les comissions que han de pagar-se. D'aquesta manera, es va començar a albirar en aquests països, d'una banda, la presència d'un sector financer formal controlat en excés i, d'altra banda, un sector financer informal flexible i manejable, sovint "incontrolat". Evolucionant al marge dels circuits financers oficials, les tontines mostren la capacitat de les societats africanes per a autogestionar-se i organitzar-se en finances populars. Constitueixen una potent manifestació d'una lliure economia de mercat, alliberant-se així de les dificultats oficials i paraestatals (?). Des del punt de vista jurídic (textos legislatius escrits), les tontines no tenen, de moment, cap reconeixement jurídic legal a l'Àfrica. Si el seu caràcter discret i informal constitueix un obstacle a aquesta legalització, és no obstant això l'absència "d'un marc jurídic convenient" el que contribueix paral·lelament a la seva expansió (Togolo, 1999: 101). Les pràctiques de les tontines no tenen, doncs, personalitat jurídica. Cap Banc central ni Estat africà regula les seves activitats financeres. La falta d'interès per aquestes últimes es vincula a la determinació d'un marc jurídic regulador dels sistemes de microfinances o microcrèdits existents, molts dels quals van inspirar les seves activitats²⁰. Pel que sembla, segons Warnier (1993), citat per Hacheu (2004), "nombrosos són els subscriptors de les tontines que temen la seva legalització, ja que desconfien de les possibles intencions ocultes d'un legislador al servei d'un Estat massa cobejós".

Malgrat les dificultats en concedir-li un estatut jurídic i formal a les pràctiques de tontines, es pot reconèixer el paper gens menyspreable que juguen en la mobilització de l'estalvi nacional en el conjunt dels països africans. Permeten, sobretot al conjunt de la població no *bancaritzada*, estalviar i tenir accés als crèdits. El que hem descrit fins ara ens duu, a la vegada, a realitzar una indagació sobre les diferents maneres i pràctiques de canalitzar l'estalvi dins de les tontines, prenent com casos tres països africans: Camerun, Togo i Senegal.

1.4. Diferents maneres i pràctiques de canalitzar l'estalvi: exemples de tontines cameruneses, togoleses i senegaleses.

Com s'ha apuntat anteriorment, les tontines ocupen un paper gens menyspreable en la mobilització de l'estalvi. Donada la diversitat que existeix en les pràctiques, en els apartats que segueixen s'intenta mostrar la forma amb què s'efectua la canalització de l'estalvi en alguns països, no escollits a l'atzar. L'elecció de Camerun, Togo i Senegal servirà d'exemple i està motivada, entre d'altres raons, per la gran experiència i tradició quant a la pràctica de tontines; per la presència actual de grans xarxes mutualistes i del bon coneixement per part dels investigadors de les activitats d'estalvi que es desenvolupen en aquests tres països.

1.4.1. Les diferents formes de tontines a Camerun

Més enllà de la dificultat que suposa qualsevol intent de classificació de les tontines (BIM, 2000), si s'adoptés la classificació elaborada per Bekolo-Ebe (1996) a Camerun es podrien identificar cinc tipologies concretes de tontines: tontines simples; tontines

²⁰ Vegeu Nguebou Toukam i Fabre-Magnan, (2002) a «Les enseignements de la tontine» dans <http://palissy.humana.univ-nantes.fr/msh/afrique/colloque/notis/fabre.pdf>

simples amb caixes de préstecs; tontines amb caixes de préstecs i socors; tontines amb vendes no capitalitzades; i tontines amb vendes capitalitzades. El sistema de tontines ocupa un paper fonamental en l'economia camerunesa. Presents en tot el territori camerunès, se les coneix amb el nom de *Djanggi*²¹ a les regions anglofones del país. La paraula tontina, per contra, és la que s'utilitza en les regions francòfones de Camerun (Hugon, 1990). La majoria de les tontines cameruneses es troben a l'empara d'associacions formalment legalitzades, a les quals en moltes ocasions van donar naixement i renom.

Un dels grans reptes als quals s'enfronten les tontines a Camerun fa referència a la qüestió de la seva legalització i del seu reconeixement jurídic. Estudiosos com Hatcheu (2004) i Togolo (1999) van examinar aquest aspecte. Malgrat que contribueixen a mobilitzar suficientment l'estalvi²², encara fins ara no són reconegudes legalment a Camerun.

L'evolució del sistema de les tontines a Camerun es va convertir en una veritable eina de desenvolupament i en un potent aparell que mobilitza l'estalvi i que concedeix crèdits. Si bé s'ha reconegut la funció de recollida de l'estalvi (Hatcheu, 2004), les tontines a Camerun juguen també un altre tipus de funcions, sobretot la funció social i la de reciprocitat.

1.4.2. Els sistemes d'estalvi informals a Togo.

Les tontines formen part de les diferents formes d'estalvis informals practicades a Togo. Es comptabilitzen tres tipus d'estalvis informals en aquest país: la tontina mútua, la tontina comercial i la tontina financera (Soédjédé, 1987a). En la llengua local, la paraula *Esso* o *So* designa la pràctica de la tontina entre els *Éwé*, els *Guins* i els *Ouatchi*, al Sud de Togo; *Abo* entre els *Kotokoli* i els *Kabyè*, en el centre i nord del país respectivament; i *Edjo* o *Sodjodjo* entre els *Akposso* (sud-oest).

A Togo les tontines no són més que l'adaptació i la modernització de les antigues pràctiques de les tontines de treball, que perviuen actualment en els entorns rurals. En aquest entorn, l'absència de les institucions financeres formals, així com la seva negativa a concedir crèdits als pobres, van consolidar la pràctica de les tontines. Per la seva banda, en les zones urbanes, tot i que es té en compte l'existència de les institucions financeres, la pràctica de les tontines roman com l'activitat per excel·lència. La preferència i el fet de recórrer a aquest sistema d'estalvi anomenat "informal" s'explica segons Soédjédé (1987b: 204), pel fet que "per a la tontina, és quan arriba el torn que augmenten els fons, mentre que si els fons estan en comptes bancaris i/o d'estalvi, es pot tenir accés fàcilment."

²¹ La paraula *Djangue* designa una petita societat, que pot ser més o menys potent. *Djangue* no es refereix al nivell dels diners; inicialment es tractava d'una espècie de societat on la gent anava a pescar i a sembrar *inyame*. Una persona sola, per exemple, feia en 7 dies el treball que havia de fer en un mes perquè comptava amb altres persones que l'ajudaven. Posteriorment, això evoluciona, com quan van desenvolupar-se les plantacions de cacau o de cafè. La persona autòctona que tenia la seva finca es combinava amb altres amics per anar junts a la recol·lecció, a la xueteja (?) o al que fos i, d'aquesta manera, sempre n'avançaven més.

²² Segons Nzémen (1989), als anys 80', almenys 140 mil milions de francs CFA circulaven per les tontines de Camerun.

La tontina mútua és la més coneguda i la més estesa en tot el territori togolès a causa de la seva flexibilitat i la seva fluïdesa. Es practica en tots els estrats socials. La seva especificitat se situa en la seva visió de solidaritat i ajuda mútua. La participació financera realitzada en una tontina mútua es distribueix, a la vegada, als membres adherents, sigui per un ordre preestablert, per sorteig o per ordre de les necessitats dels diferents subscriptors. En una tontina mútua, la recollida del primer beneficiari es relaciona amb un crèdit, mentre que per a l'últim beneficiari es vincula amb una classe d'estalvi. La lògica del subscriptor d'una tontina mútua és una lògica d'ajuda mútua i no de competència ni de benefici. La confiança, l'esperit de solidaritat, la possibilitat de constituir un estalvi i de ser beneficiari dels crèdits constitueixen els mòbils fonamentals d'aquest tipus de tontina (Soédjédé, 1987c).

En referència a la tontina financera, es localitza exclusivament al Sud de Togo, més concretament a Lomé, la capital del país, on el comerç està molt més desenvolupat. Una derivació de la tontina financera és l'anomenada *Adakavi*, mot en llengua *Ewé* que es pot traduir literalment com "petita caixa". Contràriament que la tontina mútua, l'*Adakavi* no afavoreix la dimensió social ni la de solidaritat. La recerca de l'interès és el que preval. Els membres que practiquen l'*Adakavi* no reconeixen els torns de participació. No obstant això, poden beneficiar-se dels crèdits a un tipus d'interès molt baix.

La tontina comercial, per la seva banda, està molt estesa per tot el país. La practiquen comerciants, minoristes i homes de petits oficis que dipositen diners a un "banquer tradicional" que s'encarrega de prendre la iniciativa de la tontina.

Coneguda més popularment amb el nom de *Yes-Yes*, les cotitzacions d'aquest tipus de tontina són o bé jornaleres o setmanals. El "banquer ambulat" va de client en client fent la recollida de fons que registra en un quadern del qual cada participant en guarda una còpia. Els fons es distribueixen equitativament. El ritme mensual és el més freqüent per a fer la distribució dels fons. La remuneració del soci de la tontina és l'equivalent a un dia de treball.

1.4.3. El sistema de les tontines a Senegal

Diversos estudis (Dromain, 1990; Bouman, 1994; Ndiaye, 1998; Dieng, 2002; Sow, 2002 i 2005; Sine, 2004; Ginto Martínez, 2006) van examinar les associacions, les tontines, el "sector financer informal" o les "finances informals"²³ al Senegal. Igual que en els països anteriorment citats, el sistema de tontines ocupa un paper molt important al Senegal. La seva organització permet mobilitzar l'estalvi i concedir crèdits i préstecs a les poblacions pobres que no tenen accés als crèdits bancaris oficials.

Al Senegal, les pràctiques financeres subterrànies i mutualistes mostren l'existència de grans "bosses d'estalvi". Justament per aquest motiu el Govern senegalès va crear des de fa alguns anys el Ministeri de Microfinances i Cooperació Descentralitzada. El país disposa fins i tot d'un *Fons d'Impuls a la Microfinança*. Contràriament a les tontines, que tenen una llarga tradició en el país, el sistema mutualista actual, cal assenyalar-ho, va sorgir precisament a mitjans de la dècada de 1970, moment en què "el sector financer

²³ En el sistema africà, alguns pensadors (Lelart, 1990:50) defineixen actualment "les finances informals" com un mecanisme que engloba tota transacció no oficial que permet fer circular temporalment crèdits i deutes. Les "finances informals" agrupen, així, el conjunt de les transaccions efectuades, al marge de les normes establertes, per intermediaris no autoritzats i/o no registrats.

era utilitzat com un instrument de finançament de les polítiques intervencionistes amb la instauració de bancs de desenvolupament, fet que es va traduir en projectes de crèdit considerats sobretot com un *input* (Sine, 2004:3)".

El desenvolupament de les institucions mutualistes va adquirir grans dimensions a partir de 1995, quan el govern senegalès d'aleshores va fer pública la Llei marc 95/03, de 5 de gener de 1995, (anomenada Llei PARMEC), i dos anys més tard el decret d'aplicació (el n. 97-1106) del 11 de novembre de 1997. Entre 2004 i 2006, apareixen nous bancs i institucions mutualistes financeres que van començar a treballar al voltant de qüestions de gestió (administració), de comptabilitat dels fons i d'acompanyament dels subscriptors de les tontines. A les dotze (12) Institucions de Microfinances (IMF) històricament reconegudes al Senegal (UM-PAMECAS, Crèdit Mutu de Senegal, UNACOIS DEF, etc.), s'afegeixen altres cinc: el *Banc Regional de Solidaritat* - BRS, el *Banc de les Institucions Mutualistes de l'Àfrica Occidental* - BIMAO, el *Banc Attijariwafa*, sucursal de *Attijariwafa El Marroc*, el *Banc Atlàntic de Senegal* i l'*Internacional Comercial Bank of Senegal*.

Cal subratllar que l'objectiu contemplat pels poders públics i les diferents institucions esmentades (en la seva majoria públiques i *parapúbliques*), va consistir en "elevar el nivell de *bancarització* de l'economia senegalesa, millorar l'accés de les poblacions als serveis financers, lluitar contra la pobresa i promoure el creixement per a la millora del finançament de les activitats econòmiques (Prima, 2007: 4)". Actualment, el país compta amb més de 833 estructures financeres descentralitzades reconegudes oficialment per les autoritats públiques, a més de disposar d'una política d'Estratègia i d'un Pla d'Acció de la Microfinança per al quinquenni 2005-2010. Així, es pot veure com els Sistemes Financers Descentralitzats (SDF) van sorgir en un context nacional caracteritzat per una retirada profunda de l'Estat senegalès, la responsabilització dels actors privats, urbans i rurals, i l'estímul al finançament del desenvolupament per als recursos i les tècniques internes mobilitzades per les associacions locals. Actualment, el sistema mutualista i de les tontines senegaleses s'ha tornat complex, tot i que els especialistes han arribat a classificar-ho en quatre tipus principals d'institucions formals i informals de microfinança: les Mútues d'Estalvi i de Crèdit (MET), les Xarxes, les Estructures Signatàries de Convenis Marcs (SSCC) i les Agrupacions d'Estalvi i de Crèdit (GEC). Totes aquestes estructures es van organitzar en una gegantina plataforma, disposant fins i tot d'una pàgina a Internet anomenada el *Portal de la Microfinança Senegal*.

D'altra banda, investigadors com Dromain (1990), Bouman (1994) entre d'altres, van identificar específicament les tontines senegaleses amb el nom d'AREC (Associacions Rotatives d'Estalvi i de Crèdit), reprenent la vella definició de Bascom pel cas nigerià. L'estalvi desenvolupat pels senegalesos no fa distinció entre els estrats socials i generalment funciona de manera subterrània segons les lògiques autònomes, freqüentment en paral·lel al sector bancari, principal estalviador oficial. La falta de control de les AREC per part del fisc va fer créixer el seu marge d'activitat, augmentant el seu mètode comportamental submergit. Així, les tontines es van anar convertint en una potent expressió d'una lliure economia de mercat que permet viure moltes persones en un país que travessa per veritables dificultats econòmiques. Els subscriptors i subscriptores de les tontines que les administren van aconseguir, en la seva majoria, establir circuits i mecanismes sòlids que defineixen normes i regles de recol·lecció i de provisió de recursos, la qual cosa converteix aquestes estructures socials en entitats

financeres ben organitzades i "formals", contràriament al què molts economistes pensen²⁴.

Entre les raons que empenyen les poblacions senegaleses a optar pel sistema de pràctiques de les tontines figura, sobretot, la de la dimensió social. Altres raons es vinculen amb el fet que la tontina roman, per excel·lència, com un eficaç instrument d'estalvi, un sistema de crèdit, un lloc de reunió d'amics per a l'intercanvi d'idees, un lloc de trobades, una xarxa d'influència social, un moment per a compartir les alegries familiars o un grup de suport per als temps difícils²⁵. La tontina senegalesa, donada la seva complexitat, simbolitza alhora tot això. Queda clar que la influència de l'Islam en el país ocupa també un paper molt important en el moment de recórrer a la pràctica d'una tontina. Segons Dromain (1990: 160) "alguns musulmans ortodoxos adopten, prioritàriament, instruments d'estalvi i de crèdit conformes als principis de l'Islam, com ara la tontina senegalesa que no fa intervenir mai l'interès". Altres musulmans, consideren sovint els sistemes d'estalvi amb interès com un atac a l'Islam (Mottin-Sylla, 1987).

L'aparició de les tontines al Senegal és el resultat de la falta d'interès dels bancs respecte a les poblacions més pobres. Per la seva flexibilitat i la seva adaptació, les tontines atreuen més les poblacions pobres, que les adopten enlloc de recórrer als bancs que imposen, amb freqüència, gestions més dràstiques respecte als assumptes que han d'emprendre. De la mateixa manera, la xarxa financera no es desenvolupa tant en les zones rurals, degut fonamentalment als problemes que generen les distàncies.

Les tontines senegaleses són, en la majoria dels casos, mixtes. S'hi troben tant homes com dones, tot i que elles ocupen sovint els llocs importants. A més de posseir una reconeguda vocació social, la tontina senegalesa és també un mitjà per a realitzar un projecte en comú, i sempre una ocasió de trobada. Cadascun dels subscriptors o les subscriptores busca, gairebé sempre, el reconeixement social i el prestigi, una autoconstrucció personal que amaga a voltes el paper econòmic i de socialització col·lectiva de la tontina. A nivell financer, la tontina senegalesa constitueix una autèntica tècnica de mobilització de l'estalvi. La participació implica l'obligació de pagar periòdicament una cotització. El conjunt dels pagaments s'assigna al membre que té més necessitat, o donat el cas, en un ordre preestablert.

A les zones rurals, criteris com ara la pertinença ètnica, les relacions familiars o de pertinença a llocs geogràfics, guien la composició dels grups. Això no és el que succeeix en general entre les poblacions urbanes, on els fenòmens de *Mbootaay* (reagrupació de dones, sovint d'edat madura) i els "cercles de famílies" són més habituals. A les ciutats senegaleses, les tontines són amb freqüència inextricables i indissociables de les cerimònies familiars. De tota manera, ja sigui en zones rurals o urbanes, els subscriptors i subscriptores d'una tontina tendeixen a sol·licitar els fons de la mateixa per a cada esdeveniment, enfront de qualsevol responsabilitat important dins el seu barri o directament en el seu entorn immediat quan es presenten les següents situacions:

²⁴ Una comparació binària (formal *versus* informal) les oposa als grans bancs oficials, prestadors de crèdits i identificats com autoritats públiques. Aquest paral·lelisme ja no resulta pertinent, ja que les tontines s'organitzen a partir de normes i regles, no constituint de cap manera un "sector no estructurat" tal i com creuen alguns autors.

²⁵ Com bé explica Gasse-Hellio a <http://www.gdrc.org/icm/french/matthieu/contents.html>

- *Sëddèle guro* (ritual de la distribució de la nou de cola),
- *Tijigaal* (exposició dels regals atorgats pel nuvi),
- *May ngu njëkk* (primer regal per a la futura esposa),
- *Guèw* (moment-lloc durant el qual s'exhibeixen i distribueixen els regals i els altres articles atorgats al nounat i a la seva mare),
- *Magglé* (càrregues econòmiques o materials que un amic de la infància o de fa molt temps ha d'honrar),
- *Bayaalé* (obligacions de la persona moral, de sexe masculí, que sovint "dóna la mà" de la nova núvia i que s'encarrega de les *warefu djack* -les "càrregues que demana la Mesquita per a celebrar el matrimoni segons la llei tradicional i islàmica"-)
- *Ndock sa bakan* (les visites "obligades" i regals fets a la jove mare que acaba de parir),
- *Topp tànk* (visita de la nova núvia als seus pares, una setmana després del matrimoni).
- *Tàambéer* (les glòries, lloances i "processons" organitzades en forma de festes on es balla amb el tam-tam, dedicades a les elits i personalitats tradicionals, morals i econòmiques d'una comunitat).

Existeixen, en efecte, diversos tipus i formes de tontines. Darrerament, comencen a ser més visibles en la zona urbana, on s'han comptabilitzat, entre totes les formes presents, quatre²⁶ tipus de "tontines" específiques:

i) Els reagrupaments de joves noies al voltant dels "**cercles de música**". Es tracta de noies joves, generalment solteres, de la mateixa franja d'edat, que s'agrupen, realitzen cotitzacions, escolten música de moda, ballen i xerren de tot i de res. Els "cercles de música" tenen la reputació de ser llocs de visibilitat de si mateixos i de "culte a la imatge". Permeten a les joves noies mostrar el seu estatus social, les confeccions d'última moda i el seu prestigi. A nivell de la vestimenta (*kóodaay*), per exemple, aquestes noies duen sovint *bubus* tradicionals com les *marinières*, *wax*, *bazin ric*, etc. Els "cercles de música", espais d'exposició de la vestimenta i dels ornaments, constitueixen per a les joves noies una raó per a viure, una manera de comprometre's en la subtil competició de l'aparentar, una forma de mostrar la seva imatge, de prelegitimar-se estatutàriament. L'exterioritat, l'aspecte i l'aparença juguen amb elles permetent-les mostrar tot allò que fan, del què són capaces de fer col·lectivament. Els "cercles de música" tenen generalment curta durada, ja que la majoria de les vegades aquests llocs de trobada es desfan amb l'augment de l'edat de les noies; sobretot quan es casen en altres llocs, en molts casos allunyats dels seus propis barris.

ii) Les *Nattu-Xéw*: són tontines que s'organitzen freqüentment per a finançar cerimònies familiars o amistoses. Existeix, referent a això, un proverbi típicament senegalès que defineix aquest tipus de tontina: "*duñ la tegguil tànk amulo xèw*". El que, en wolof, una de les llengües més parlades del país, significa "*Només s'atorga l'ajuda si el subscriptor o la subscriptora d'una tontina té una cerimònia important*". Aquestes tontines no funcionen usualment amb cotitzacions, però cada membre ha d'aportar un valor material (eines de cuina, etc.) per honrar el seu compromís envers a la persona que té necessitat.

iii) Les *Nattu-Xaliss*: són tontines amb cotitzacions amb diners de cadascun dels membres. Resulten les més corrents i conegudes. Són les que també reuneixen el nombre més important de membres i, per tant, sovint una massa financera important. Tendeixen així mateix a tenir una llarga durada en el temps, ja que en ocasions són

²⁶ Resulta pertinent en aquest punt dirigir els nostres calorosos agraïments a Marième Niasse, que va cridar la nostra atenció sobre les diferents formes d'organitzacions socials comptabilitzades a Dakar i els seus suburbis. Aquestes pràctiques tenen estrets vincles amb les tontines.

creades i dirigides per dones d'edat madura, totes amb ambicions personals i col·lectives. Contràriament al que passa en els "cercles de música", en les *Nattu-Xaliss* es dona molt poc el "clanisme", ja que les dones que les integren són adultes capaces de superar les situacions de conflicte vinculades al "culte a la imatge". Aquesta forma de tontina és adoptada cada vegada més pels comerciants i la gent que pertany a cossos d'oficis, i té l'avantatge de no ser encara atribuït exclusiu de les dones. De manera que hi trobem tant homes com dones.

iv) Les *Sanni-Jamra*: no és possible equiparar completament les seves activitats a les de les tontines, encara que s'assemblin. En el marc de les *Sanni-Jamra*, les persones interessades (sovint dones) no donen diners sinó "articles" (de *toilette*, teixits, etc.) que són intercanviats. L'organitzadora rep generalment el doble dels "articles" que va lliurar a altres "col·legues" o membres en cerimònies similars anteriorment. Els participants d'una tontina senegalesa fan comunament més èmfasi en la importància de les relacions socials que en les consideracions de tipus purament econòmic. Generalment, en el moment de constitució de la tontina, els membres que s'agrupen es coneixen amb anterioritat. Encara que l'adhesió sigui lliure, pot ser sovint selectiva, en cas que existeixin dubtes sobre la moralitat de la persona adherent. La durada de la tontina és variable ja que es constitueix per un cicle, factible de renovar per pròrroga tàcita. Perquè sigui il·limitada en el temps, és necessari que els membres ho decideixin per unanimitat i que també demostrin voluntat manifesta de prosseguir amb l'existència de la tontina. Amb freqüència les tontines senegaleses s'aturen després d'una volta completa, per diverses raons. Les reunions són moments de comunió interna i es fan generalment la primera setmana del mes a casa d'un membre, del president o de la presidenta. El finançament de la tontina prové principalment de la contribució dels membres. Es constitueix habitualment una "caixa" per a reunir les cotitzacions. L'import de la cotització de cada tontina varia segons la capacitat financera dels seus membres. Pel que fa a les cotitzacions, el ritme mensual és el més practicat (Dromain, 1990). Si bé l'ús dels fons és ordinàriament lliure, és possible no obstant això fer servir els fons per a satisfer algunes despeses de consum, la realització d'un projecte, la compra dels bitllets d'avió per a anar a La Meca (per als musulmans), a Roma o a Lourdes (per als catòlics), la construcció d'una casa, etc.

Caracteritzada per la seva flexibilitat i la seva fluïdesa, fins i tot per la seva adaptació als grups de persones que l'adopten com a model d'estalvi i de crèdit, el sistema de la tontina senegalesa és practicat de forma global per diferents capes de la societat: tant rurals com urbans, gent modesta i gent rica, analfabets o intel·lectuals.

Ocasí per a la convivència, encara que de vegades, accidentalment, es converteixi en un lloc de tensions i litigis, el sistema de la tontina senegalesa, com en altres parts d'Àfrica, és sobretot una veritable palanca financera per a la mobilització de l'estalvi. Constitueix una eina econòmica eficaç gràcies a les inversions i als fons que mou. Evoluciona, es perfecciona, es reorganitza sense ser hostil a les noves realitats que se li presenten.

Transcendent Àfrica, el sistema supera els límits propis a la manera de vida africana i fa créixer les seves arrels per tot arreu on s'estableixen les comunitats d'emigrants. La seva influència es fa sentir entre els emigrants africans, que segueixen adoptant-la com una de les seves formes d'estalvi.

II

Els emigrants africans establerts a Catalunya i els seus sistemes d'estalvi "utilitaris" i populars

En el capítol anterior, el nostre estudi es va concentrar en l'origen i la importància de les tontines a l'Àfrica al sud del Sàhara. Aquest segon capítol té per objecte, principalment, parlar sobre els diferents mecanismes que desenvolupen els emigrants africans establerts a Catalunya, pel que fa a l'estalvi i a les transferències de diners. La majoria d'aquests emigrants, un cop instal·lats al país receptor, desenvolupen sistemes d'estalvi "popular", sovint amb marge d'evolució, sense que per això es desprenguin completament dels sistemes "normatius" establerts per les autoritats públiques, així com d'altres institucions financeres privades. De la mateixa manera, treballen per a desenvolupar algunes xarxes eficaces que els permeten efectuar transferències de diners cap als seus països d'origen.

2.1. "Cultura de l'estalvi" i transferència de diners.

Tal i com es coneix actualment, a Catalunya van aparèixer nous agents institucionals en el context general de la Societat de la Informació. Són els immigrants els que han esdevingut grans consumidors de les TIC (Tecnologies de la Informació i la Comunicació) paral·lelament al seu comportament d'estalvi i a les noves pràctiques que es van fer quotidianes. En efecte, l'observació general és que els immigrants, mitjançant el seu comportament d'estalvi i de transferència, sol·liciten cada vegada més els serveis de tres sectors estratègics principals: els bancs, la telefonia mòbil i Internet. Aquestes eines han aconseguit augmentar les seves estratègies d'estalvi i multiplicar les seves necessitats de transferències de fons cap als països d'origen. Aquest sistema segueix sent, no obstant això, molt "utilitari" per als immigrants, ja que només ho utilitzen per a solucionar dia a dia les seves necessitats. Dintre de la comunitat immigrada africana establerta a Catalunya, els enviaments diaris de diners cap als països d'origen deixen entreveure que existeix una forta "cultura de l'estalvi" ben afermada, encara que l'estalvi sigui de vegades difícil de quantificar. Les organitzacions de tontines són una prova il·lustrativa que existeix una forta mobilització de l'estalvi en la comunitat d'immigrants africans.

La majoria d'aquests últims fan una doble utilització de la seva renda. Mentre que se'n consagra una part al consum (satisfacció d'algunes necessitats fonamentals com l'alimentació, la confecció, l'allotjament, l'oci, etc.) una altra part es destina a l'estalvi. És el que es coneix com "estalvi brut" segons el CFSI, (2003:9) que va abordar l'estudi del fenomen:

«L'épargne brute est composée de l'épargne dans le pays d'accueil et les transferts vers le pays d'origine. Ces transferts sont donc comptabilisés dans les statistiques du pays d'accueil comme une épargne brute même si cette forme d'épargne correspond le parfois à une consommation différée dans l'espace, celle de la famille ou des parents restés au pays d'origine. L'épargne du pays d'accueil est destinée à plusieurs usages : remboursements de dettes, investissement dans un réseau social de solidarité (cotisations dans une tontine ou une association de migrants) et investissement sur place (placements financiers ou création de petites activités). Les transferts vers le pays d'origine sont également destinés à plusieurs usages : consommation dans le pays d'origine (soutien des familles) et investissement futur (immobilier ou activités économiques)».

L'estalvi brut té llavors, freqüentment, una doble destinació. En els països d'immigració, en particular, a Espanya, l'estalvi s'ingressa en una institució bancària o es diposita en un compte d'estalvi, es dona a una caixa de solidaritat pertanyent a un col·lectiu d'emigrants (el cas de les tontines) o es transfereix al país d'origen.

De manera que, després d'estalviar, els emigrants procedeixen a transferir diners als seus països d'origen (**vegeu Figura 1**). En els països amb una immigració antiga com França, alguns estudis van definir i, fins i tot van classificar, els diferents tipus de transferències que es practiquen entre la comunitat immigrada africana. El CFSI (2003:11), per la seva banda, els resumeix de manera esquemàtica en quatre tipus, encara que existeix una àmplia panòplia:

«1– *les transferts contraints* ou encore dits d'épargne-consommation différée dans l'espace parce qu'ils sont destinés à l'entretien de la famille au sens strict (femmes et/ou enfants). Il ne s'agit donc pas à proprement parler d'épargne; 2– *les transferts-soutiens à la famille au sens large* (père, mère, frère(s), sœur(s), cousin(s), tous les parents). L'aide financière aux parents se fonde certes sur la solidarité et sur l'éducation reçue mais aussi sur la reconnaissance de cette dette familiale. Nombreux sont les migrants qui ont été soutenus par leur famille pour pouvoir migrer (billet d'avion); 3– *les transferts aux amis et parents d'amis*, se situant dans une perspective proche de celle de la famille au sens large; 4– *et les transferts pour constituer une épargne financière ou épargne-investissement dans le pays d'origine*. Si

l'on peut facilement admettre que les transferts contraints sont plus réguliers et plus importants, rien ne peut être avancé quant aux autres types de transferts²⁷».

El diner transferit està destinat, o bé per a ajudar a la família que s'ha quedat al país, o per a realitzar projectes de desenvolupament. La majoria de les transferències s'efectuen a través de canals destinats a aquesta funció. Els més antics i utilitzats són, entre uns altres, els *convoyages*²⁸, les finestretes a capitals internacionals: *Western Union*, *Money Gram*, *Money Express*, *Money Exchange*, etc. i les empreses de telefonia mòbil. Això mateix és el que corrobora Cristina Vallejo (2004:6) per al cas de l'Estat espanyol, en els següents termes:

Desde hace al menos dos años, bancos y cajas se han lanzado a la refriega con Money Gram y Western Unión, las empresas líderes en este negocio, y con otras 55 según datos del Banco de España. Por ello, en muchos bancos y cajas hay servicios en los que las tarifas están a precio de coste, como la gestión de trámites, para que se establezcan como clientes.

S'ha detectat també, en aquests últims anys, la presència activa d'alguns bancs espanyols en aquest mercat d'estalvi i transferències de diners per part dels emigrants africans: Banc Santander Central Hispà - BSCH -, Banc Popular, Caixa Catalunya, La "Caixa", Banc Bilbao Biscaia Argentaria - BBVA -, Bancaixa, CECA - Confederació Espanyola de Caixes d'Estalvi. A nivell de l'Estat espanyol, els bancs més coneguts que es van comprometre amb la captació de fons dels immigrants són sens dubte el BCSH (amb les seves entitats *Latinoenvíos*), BBVA (amb la seva oficina bancària *DUO*), Bancaixa (amb la seva *Welcome Pack* para *Nous ciutadans*), (amb la seva xarxa de *Locutoris Canvis Sol*), Banc Popular (amb el seva filial *Mundocredito*) i la CECA amb el seu *Proyecto Bravo Enviamiento de Dineros*²⁹.

Així mateix, empreses o noves organitzacions que es dediquen essencialment a les transferències van néixer gràcies al fulgurant desenvolupament dels enviaments de diners³⁰. Actualment, les més dinàmiques i actives són, d'una banda, *Remeses.org*³¹, que

²⁷ La numeració del 1 al 4 ha estat afegida per nosaltres.

²⁸ Es refereix a l'acció d'enviar o transferir diners a través d'una xarxa "informal" d'amics o coneguts que viatgen al país, generalment sense pagar cap comissió. L'explicació detallada d'això pot veure's en els apartats que segueixen. De totes maneres, seria necessari aquí recordar que només durant 2006, els immigrants establerts a Espanya van enviar, oficialment, la suma de 6.800 milions d'euros cap als seus respectius països d'origen (**Font:** *Diario Latino. La Voz de La nuestra Comunidad*, 16 de novembre de 2008, pàgina 16).

²⁹ Aquesta informació ha estat obtinguda de l'estudi inèdit titulat *Fuents de dades sobre tecnologies i serveis de la Societat de la Informació. Situació, valoració i recomanacions*, realitzat en 2007 i finançat pel programa d'Investigació IMSI - '**Immigració i Societat de la Informació**'-, de l'*Internet Interdisciplinary Institute (IN3)*, Universitat Oberta de Catalunya (UOC). Més detalls sobre aquest programa i sobre els serveis bancaris destinats als immigrants els podeu consultar en l'esmentat estudi.

³⁰ De la llarga llista existent, citarem: *Telegiros*, *Giroexpress S.A.*, *Envia Telecomunicaciones S.A.*, *Quisqueyana Iberia, S.A.*, *Ungiros Internacional S.A.*, *Save Money Transfer Spain S.A.*, etc. Seria oportú així mateix tenir en compte els telecentres, també anomenats locutoris, que obren tant en la telefonia com en l'enviament de diners.

³¹ Per a més detalls, pot consultar la pàgina web: <http://www.remeses.org>

treballa entorn de la gestió d'una base de dades de les transferències de diners d'Espanya cap a l'exterior. I, d'altra banda, també l'Agència Nacional d'Agències d'Enviament de Diners - ANAED³² -, una "associació d'empreses" creada al 1997 que treballa en la compravenda de monedes i amb les transferències a l'estranger.

A Catalunya, les col·laboracions financeres ofertes als immigrants en general, i als immigrants africans en particular, poden resumir-se, per extrapolació, en tres nivells: les dels serveis vinculats a les transferències, les relacionades amb els microcrèdits (Causa Aleix i al. 2007) i les associades a les obres socials. En referència amb el què hem escrit abans, prendrem l'exemple de La "Caixa", un dels bancs més importants en volum financer de Catalunya, que va posar a disposició dels immigrants de totes les nacionalitats un servei anomenat *Nous Residents*³³. Entre els serveis oferts als immigrants es troben, entre altres, els següents: transferències, obertures de comptes d'estalvi, préstecs hipotecaris per a l'adquisició d'una casa en el país d'origen, estalvi i ofertes de *renting*, assegurances de vida, comerç electrònic, recanvis de targetes telefòniques, targetes internacionals Transferència, etc. Altres entitats igualment conegudes a Catalunya, com *Caixa Catalunya* a través de la seva *Fundació Un Sol Món*, l'*Obra Social de Caixa Sabadell* i l'*Obra Social de La "Caixa"* ("l'ànima social" d'aquest banc) han orientat els seus serveis i accions més aviat cap a les "obres socials", amb l'objecte d'atreure la clientela immigrada i posar mà als recursos que suposen les transferències que realitzen els immigrants. Per aquest motiu, les seves activitats i accions giren essencialment entorn de les ajudes i iniciatives d'inserció social per al treball, la promoció de l'economia social, els microcrèdits, la microfinança internacional, les inversions socials, els préstecs participatius, el codesenvolupament, el capital-inclusió, la cooperació al desenvolupament, etc.

Encara que aquests canals de transferència tinguin el seu mèrit, facilitant i garantint els enviaments de fons (Fang i al., 2003), també tenen certs límits. Les comissions que perceben sobre les transferències realitzades són sovint molt elevades. De la mateixa manera, no procuren als immigrants la discreció que en molts casos aquests busquen quan es tracta de fer les transferències. En aquest sentit, quan s'efectua una transferència de diners, l'emigrant es veu obligat a revelar la seva identitat, així com la del destinatari de la transferència. Aquestes mesures amb freqüència duen a alguns a recórrer a altres canals informals (les tontines i els *convoyages*, per exemple) concebuts per ells mateixos, i que escapen del control excessiu, tant de l'Estat com del Banc Central d'Espanya.

A través d'aquests canals anomenats "informals", l'emigrant pot efectuar directament una transferència de diners durant un viatge que efectua, o per mitjà d'un tercer que viatgi al seu país d'origen. Aquest sistema es coneix també amb el nom de "transferència a la maleta", "circuit maletí" (Puri i Ritzema, 1999) o *convoyage*. Un altre dels canals utilitzats pels emigrants és el del "bitllet telefònic", a través del qual un emigrant que desitja enviar diners al seu país, consulta i entra en contacte directe amb un particular o un comerciant per a fer el dipòsit de la quantitat que ha d'enviar-se. Com a contrapartida, se li comunica un nombre secret que transmet al beneficiari de la

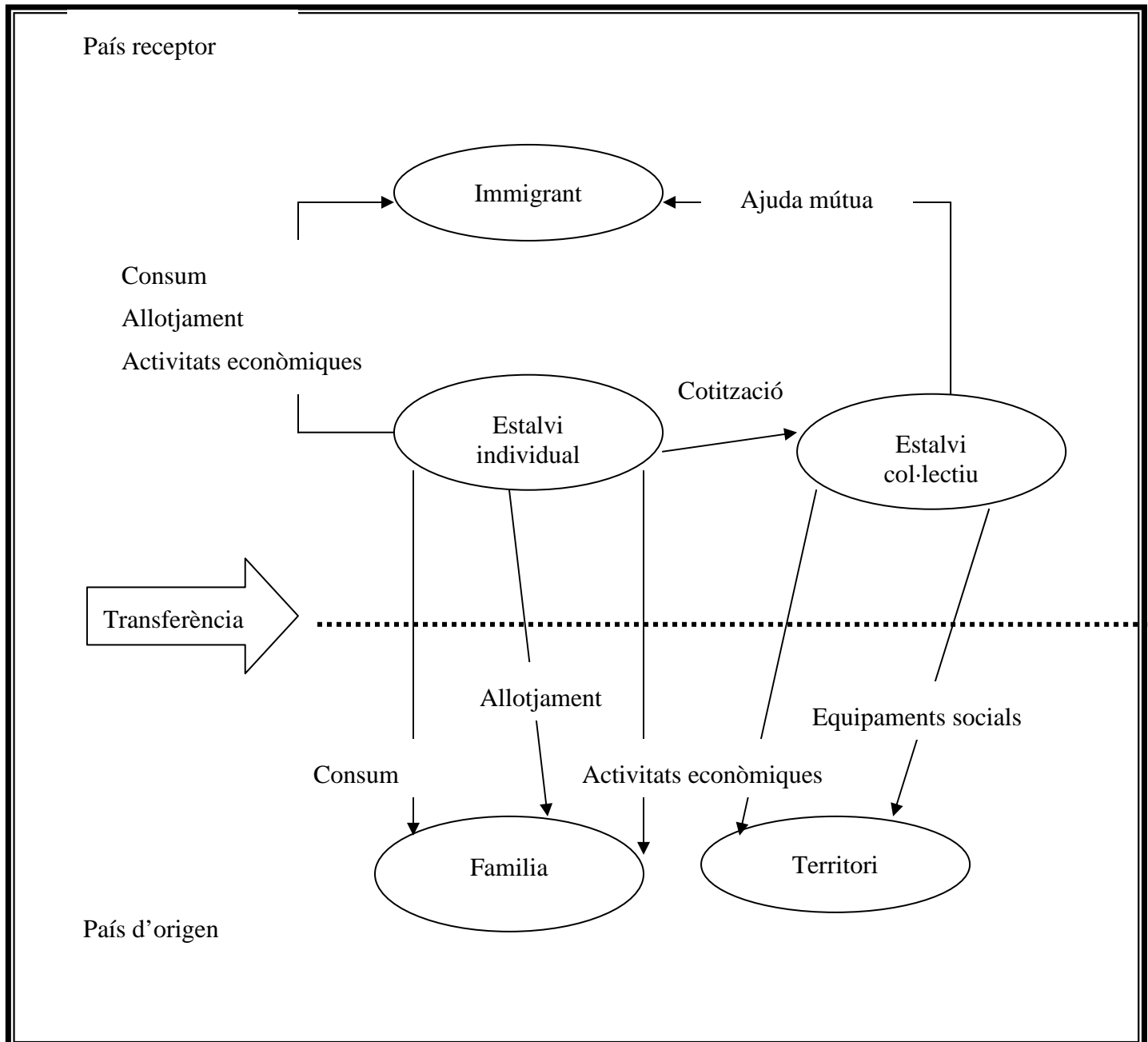
³² Veure: <http://www.anaed.com/>

³³ Els serveis financers oferts als immigrants per La "Caixa" poden ser consultats en les següents pàgines web: <http://portal.lacaixa.es/estrangers/estrangerses.html>. Veure també el programa *Integra* en la pàgina web: <http://www.integratexxi.es/>

transferència. Aquest últim constitueix un sistema corrent i en "vigor" des de fa ja un temps a Catalunya.

La transferència de diners cap al país d'origen pot fer-se, o bé individualment per mitjà d'un emigrant o amb caràcter col·lectiu a través d'una associació d'emigrants. Individualment, s'efectua quan un emigrant o, per en aquest cas, una subscriptora d'una tontina, envia diners a la seva família per fer front, per exemple, a despeses concretes com ara les de consum, les celebracions d'un baptisme, els matrimonis o fins i tot els enterraments. El mateix succeeix quan aquests diners s'injecten en un projecte d'inversió (compra d'un terreny, construcció d'una casa, obertura d'un negoci). A nivell col·lectiu, es tracta de transferències de fons efectuades per associacions d'emigrants o per grups d'interessos d'emigrants, l'objectiu dels quals és el de contribuir al desenvolupament del seu país d'origen o del seu mitjà de procedència (com el cas d'una mútua de solidaritat). La majoria d'aquests projectes es realitzen en l'àmbit de la salut, el de l'educació, el de la construcció d'edificis religiosos, el de l'agricultura de reg d'aigua i el dels microcrèdits.

Figura1 : Moviments d'estalvi i de transferències dels immigrants africans

Fonts: Migració i fenòmens migratoris, fluxos financers, mobilització de l'estalvi i inversió local:
http://capaf.org/Telech/Transfert/Migration_afd.pdf

2.2. Tipus i comportaments d'estalvi identificats entre els emigrants africans

Els immigrants africans demostren un dinamisme sense precedents que ve dels seus països d'origen. Els reptes als quals s'enfronten en el país de recepció i la voluntat de contribuir a la millora de les seves condicions de vida i la dels seus en el país d'origen, els obliga a recórrer a noves estructures de protecció, a un dinamisme econòmic i social i a una solidaritat molt forta. En una investigació recent, Sow (2005a) va treure a la llum l'existència, a Catalunya, de pràctiques financeres d'immigrants africans. Es tracta en particular de "grups rotatius d'estalvi, tontines comercials, mútues de solidaritat, de col·lectius d'ajuda mútua moral i financera, de mútues comercials, de caixes d'ajuda, de préstecs, de caixes de nacionals d'origen (...) etc. (Sow, 2005a: 42)". En referència a les tontines, se'n van observar tres tipus practicades pels emigrants senegalesos i gambians ubicats a Catalunya: "Es tracta, en wolof, de les *Natt-u Teggi*, una classe de tontines mútues, de les *Natt-u Mbootaay Teggi* o tontines comercials i de les *Natt-u Mbootaay Xéw*, de les mútues de solidaritat col·lectiva (Sow, 2005a: 43)." A aquesta llista, no exhaustiva, poden afegir-se actualment les Comunitats d'Autogestió Financera (CAF). Aquestes estructures constitueixen, alhora, uns sistemes d'estalvi i de concessió de crèdits. Són també, i per sobre de tot, llocs de reforç de la ciutadania, de consolidació del teixit social, de protecció contra tota agressió exterior, de recepció o, fins i tot, d'integració de nous emigrants, i un mitjà de concebre i viure projectes col·lectivament.

El comportament d'estalvi de l'emigrant africà està freqüentment determinat per diversos factors. Estalviant en una estructura com la tontina, es busca en primer terme la solidaritat. L'organització de les diferents comunitats africanes indica així la noció de solidaritat, fent visible l'esperit del grup i l'ajuda mútua que ho caracteritza. Aquests comportaments d'estalvi resulten del mateix esperit de solidaritat i divisió. Segons Barou (1978:8), que va estudiar a fons les comunitats africanes a França, "la necessitat de trobar-se s'explica també per l'especificitat de la personalitat africana que fa que l'individu només es realitzi a través d'un grup, el qual, a canvi, li garanteix la seva unitat". Dit d'una altra manera, si la necessitat de trobar-se no fos el fonament més absolut, seria incongruent veure perpetuar aquestes pràctiques d'estalvi quan unes institucions financeres els proposen el seu mercat.

2.3 Valoració de les pràctiques d'estalvi

Recórrer a una institució financera o a una estructura d'estalvi informal ajuda als emigrants africans residents a Catalunya a administrar la seva liquiditat. Estalviant, els emigrants generen sobretot la possibilitat que els seus projectes puguin realitzar-se. L'estalvi comunitari a través d'estructures que les hi són pròpies, demostra la seva capacitat per a associar-se, per a realitzar millor els projectes que els són comuns i que els comprometen a tots. Resulta així mateix una manera de garantir la seguretat de cadascun, mantenint-se al si de la comunitat a la qual pertany. Integrat en aquesta, cada immigrant millora i augmenta el seu capital social a través de les relacions d'amistat que teixeix. És el punt central d'aquestes estructures informals, on els vincles financers i socials es destaquen i són sanejats.

En resum, podem afirmar que actualment les transferències de diners efectuades pels emigrants tenen cada vegada un paper més preponderant en el desenvolupament del seu

país. Els diners transferits permeten, generalment, començar activitats generadores de renda o realitzar obres útils al país d'origen de l'emigrant. Una sana gestió d'aquestes transferències de diners ofereix una veritable oportunitat d'inversió i poden arribar a contribuir a l'esbós del desenvolupament econòmic capaç de reduir la pobresa.

III

Visibilitat de les estructures d'estalvi popular: característiques generals de les "tontines africanes" a Catalunya

Una vegada instal·lats a Catalunya, la major part dels immigrants africans comença a crear i a desenvolupar diferents estructures de solidaritat. Recórrer a aquestes estructures forma part d'una perspectiva d'afrontar alguns reptes i d'emprendre'n d'altres, reconciliant alhora resultat econòmic amb preocupacions socials. Aquest tercer capítol es proposa, doncs, definir d'una banda, les diferents comunitats africanes instal·lades a Catalunya i, de l'altra, presentar les estructures d'estalvi popular creades per aquestes mateixes comunitats.

3.1. Les diferents comunitats africanes establertes a Catalunya

Segons dades de 2006 publicades per l'*Institut Català d'Estadística* (IDESCAT), s'estimen en 216.852 persones els residents africans a Catalunya. En relació als països de l'Àfrica al sud del Sàhara, i tal com permet veure el quadre següent, els col·lectius més representatius des del punt de vista numèric són, per ordre de magnitud, Gàmbia, Senegal, Mali, Nigèria, Guinea Conakry, Ghana i Mauritània (vegeu **Quadre 2**). Si es posés el focus en els practicants de tontines, aquestes nacionalitats continuarien sent les més visibles, així com les més accessibles també des del punt de vista associatiu.

Quadre n. 2: Residents africans a Catalunya segons províncies i per nacionalitat.

	Barcelona	Girona	Lleida	Tarragona	Catalunya
País					
Gàmbia	4 590	7 603	1070	92	13 355
Senegal	4922	1652	1748	1257	9579
Mali	1519	664	976	81	3240
Nigèria	1805	179	479	223	2696
Guinea	1118	375	749	62	2304
Ghana	1773	131	225	82	2211
Mauritània	912	397	338	14	1661

Fonts: IDESCAT. Elaboració pròpia (Sow i Tété, 2007)

Les dades estadístiques que s'indiquen en el quadre exposat es refereixen a la població d'immigrants africans oficialment registrats. No obstant això, no reflecteixen la totalitat de la població real. En aquest sentit, cal subratllar que la major part d'immigrants africans en situació irregular escapa a aquestes dades estadístiques, sobretot si es té en compte que amb el nou fenomen dels *cayucos*, aquesta població ha estat en constant augment durant els últims anys. En termes quantitius, la població gambiana regularitzada és la més representativa dels països de l'Àfrica al Sud del Sàhara a Catalunya. Així mateix, paga també la pena apuntar que les dades quantitatives difereixen a nivell provincial.

Les persones originàries de tots aquests països s'organitzen metòdicament en diferents comunitats i/o associacions (Moreres, 1996; Crespo, 1997; Kaplan Marcusán, 1998; Sipi, 2000; Sow, 2005b). De manera que existeix una gran varietat d'estructures d'immigrants a Catalunya, denominades indistintament en el vocabulari local "CI" (*Col·lectius d'Immigrants*), "AT" (*Associacions Territorials*) o també "EI" (*Entitats d'Immigrants*). L'acollida, la solidaritat, l'ajuda mútua, el desenvolupament, la cooperació al desenvolupament, constitueixen àmbits i temes normalment tractats i abordats per aquestes associacions. És possible detectar diferències notables entre aquestes estructures, tant en el que fa referència a la seva naturalesa, els objectius que s'han fixat, les possibilitats d'adaptació al context migratori, les funcions que garanteixen i la realització dels projectes socials, com en matèria d'estatuts jurídics, recursos mòbils i prestacions de serveis, entre altres aspectes. El que resulta més clar, en general per a aquestes associacions, és el seu desig de socialització, el reconeixement mutu, la participació social, el seu compromís a través de diferents formes de solidaritats socials, culturals o de classe, les preocupacions cíviques i ciutadanes, els models culturals, la subvenció, la gratuïtat, etc. És necessari també tenir en compte que

a Catalunya, aquestes estructures actualment perviuen com una dimensió per excel·lència de l'espai públic de la societat civil catalana, a més de constituir un camp de tensions sense fronteres netes, on distintes problemàtiques, racionalitats, discursos i formes de comportaments coexisteixen i s'entrecreuen.

D'aquesta forma, aquestes estructures evolucionen en un camp social particularment estructurat, tenint en compte el fet que s'associen voluntàriament, que tenen una representació dels interessos socials i polítics, que desenvolupen la solidaritat i l'ajuda mútua, que mantenen el desig de reivindicar regles, models i normes, assignant o reforçant, al mateix temps, certs referents. Sent un espai d'integració, és en realitat la seva capacitat d'autorganització en el marc de l'espai públic el què contribueix a identificar aquestes estructures benèvols que treballen per a la conservació del vincle social. Encara que siguin semi autònomes, les associacions d'immigrants existents depenen molt de les tradicions, la història, l'orientació institucional política i el context d'immigració del país de recepció, en aquest cas Catalunya. Prenen forma, la majoria de vegades, sota la influència simultània i respectiva de les polítiques públiques, de les ofertes del mercat social i de les diferents solidaritats locals (tant públiques com privades) del país de recepció.

Al marge d'aquestes associacions, bona part de les comunitats immigrades disposen, en general, d'estructures d'estalvi subterrànies que, contràriament a aquelles, funcionen segons la lògica de les tontines. Variables com la pertinença ètnica, el sexe, la llengua i la situació geogràfica entren en joc en el moment de constituir aquestes estructures. Aquestes poden arribar a ocupar diverses funcions, dues de les quals resulten, en tots els casos, determinants. Primer que tot, aquestes estructures representen llars de protecció social del capital humà que formen els seus membres, a més de constituir-se en un instrument d'esbós del desenvolupament econòmic de les regions d'origen dels seus membres.

3.2. Les estructures d'estalvi popular de les comunitats africanes establertes a Catalunya

S'han observat diferents estructures d'estalvi popular entre els immigrants africans que resideixen a Catalunya (Sow, 2005a). Aquestes difereixen entre elles pels objectius i identitats de les persones que les practiquen, l'estalvi mobilitzat -des del punt de vista qualitatiu i quantitatiu- i la destinació i la utilització d'aquest estalvi. De les múltiples estructures d'estalvi factibles de trobar-se entre els emigrants africans a Catalunya³⁴, tres van atreure la nostra atenció en el marc del present estudi. Es tracta de les **Tontines Mútues (T)**, les **Mútues 'Tontines' de Solidaritat (MTS)** i, de recent creació, les anomenades **Comunitats d'Autogestió Financera (CAF)**. Entre aquestes tres estructures d'estalvi, les T es constituïran en el principal objecte d'estudi d'aquest treball. Però abans d'abordar-les en profunditat, descriurem a continuació les característiques més sobresortints de cadascuna de les estructures esmentades.

3.2.1. Les Tontines Mútues (T.M.)

Aquest tipus de tontina combina, alhora, la funció de solidaritat, protecció i reivindicació amb la funció de mobilització de l'estalvi, la mateixa que sovint, ocupa un paper secundari. Les T.M. són, tal vegada, les estructures més conegudes i més visibles a Catalunya a causa de la seva flexibilitat a nivell organitzatiu. Tot i que en comptades

³⁴ Cf. punt 2.2.

ocasions puguin ser mixtes, una de les seves particularitats consisteix en la forta concentració de dones al seu interior. Els seus membres oscil·len entre les 9 i les 70 persones. Els grans grups de tontines, els integrants dels quals són numèricament importants, en general se subdivideixen en grups petits de tontines. Això permet facilitar la recollida³⁵ dels fons i escurçar la durada d'un cicle³⁶ de tontina que, normalment, varia entre 10 i 12 mesos. Una tontina de la qual els membres efectius són al voltant de les 60 persones, per exemple, pot subdividir-se en tres subtontines petites, de 20 membres cadascuna. Tots les T.M. comptabilitzades en el marc d'aquest estudi, estan formades exclusivament per dones, exceptuant les dues tontines dels camerunesos de L'Hospitalet de Llobregat.

El ritme mensual és el preferit per a fer les cotitzacions, que poden oscil·lar entre 10 i 200 euros. La presència de cada membre en les diferents reunions és obligatòria i les absències se sancionen, anant des d'una simple multa fins a l'expulsió pura i dura de la tontina. Les T.M. constitueixen per a les dones un lloc de manifestació de la seva cultura d'origen i d'expressió dels seus coneixements tècnics, al mateix temps que una ocasió per a comunicar-se els sentiments i compartir les seves preocupacions i angoixes. Les motivacions de les tontines a Catalunya tenen un cert caràcter nostàlgic, en el sentit que constitueixen gairebé un reflex i una transmutació d'aquelles practicades als països d'origen. Tenint presents alguns mecanismes socials propis de les seves societats d'origen, els immigrants intenten en bona mesura dur-los a la pràctica en el país d'immigració (Sow, 2005a).

Per a ser més precisos, durant els últims anys, alguns integrants de les tontines han arribat a adoptar fins i tot pràctiques pròpies del país d'immigració. Per això mateix, en localitats com Figueres, Girona, Barcelona i Lleida, han aparegut nous comportaments com és el cas de les reunions de promoció on es venen els últims articles del cosmètic de moda, versió *Tappersex* (l'hàbit de vendre joguines i articles sexuals a domicili per part de les dones catalanes). Nascut fa alguns anys als EUA, el fenomen *Tappersex* ve adquirint una envergadura sense igual en la societat multicultural catalana actual. Sense arribar a vendre objectes purament sexuals, les dones africanes poden arribar a vendre en aquestes reunions especials organitzades a tal efecte, roba interior, petits teixits considerats com roba interior, *dialdiali* (petites cadenes de coll eròtiques que es penjen a les natges, etc.), diferents gammes de perfums, diferents tipus de productes cosmètics, etc. Aquestes petites reunions, en gran mesura improvisades, s'organitzen generalment al marge de les T.M., tot i que possibiliten la seva existència. L'objectiu que es persegueix, a més del comercial, és ajudar la dona immigrada africana a tenir l'oportunitat de trobar la "mercaderia" al seu abast, evitant així haver d'anar a comprar-la lluny, als centres urbans.

Resulta pertinent esmentar que la majoria d'aquestes dones s'ha iniciat en aquest tipus d'activitats en els seus països d'origen, on ja tenien pràctica a organitzar reunions més o menys semblants. Seguidament, es presenta un quadre amb la relació detallada de les T.M. que van ser identificades en el transcurs d'aquest estudi i la seva composició. Cal assenyalar, així mateix, que mentre que la segona columna del quadre fa referència a la quantitat de membres efectius que posseeix cada tontina enumerada, la tercera n'indica l'any de creació.

³⁵ La recollida correspon a la totalitat de les quotes cotitzades de la tontina, segons una periodicitat establerta entre els seus membres. En general es realitza cada mes, per persona i per torn.

³⁶ En una tontina, un torn correspon a cada recollida del total dels fons.

Quadre 3: Les diferents T.M. i els seus membres efectius.

Denominació	Membres efectius	Any de creació
Tontina de dones guineanes de Lleida (TM1)	70	1998
Tontina de dones senegaleses de Vallès Occidental (TM2)	60	1995
Tontina mixta dels camerunesos de L'Hospitalet 1 (TM3)	50	1999
Tontina de dones guineanes de Tàrraga (TM4)	50	1998
Tontina de dones senegaleses de la Segarra (TM5)	40	1997
Tontina de dones senegaleses de Manresa (TM6)	30	1999
Tontina de dones malianes de Lleida 1 (TM7)	30	2002
Tontina de dones gambianes de Mataró (TM8)	25	2005
Tontina de dones senegaleses de Lleida (TM9)	20	1996
Tontina de dones guineanes de Mollerussa (TM10)	13	1998
Tontina mixta dels camerunesos de L'Hospitalet 2 (TM11)	10	1999
Tontina de les dones de Guinea Equatorial de Lleida (TM12)	10	2006
Tontina de dones malianes de Lleida 2 (TM13)	9	2007
Tontina de dones senegaleses de Salou (TM14)	9	1999

Font: Sow i Tété, 2007

Com indica el quadre de dalt, a Catalunya cada tontina es defineix segons el país d'origen i sobre la base de la localitat de residència dels seus membres. En aquest sentit, parlem a títol il·lustratiu de la *Tontina de dones senegaleses de Lleida*. És a dir, Senegal, com el país d'origen de les subscriptores de la tontina i, Lleida, com la seva localitat de residència a Catalunya. El codi T.M. + (una xifra) s'adopta aquí per a designar cadascuna de les tontines classificades. La conformació de les T.M. està determinada en molts casos per factors tals com la proximitat geogràfica, els vincles d'amistat o de família, els vincles socioculturals, etc. Per tant, resulta freqüent comprovar l'existència de dues o més tontines en la mateixa localitat de Catalunya, cadascuna funcionant autònomament, però els membres de la qual procedeixen tots del mateix país d'origen. Referent a això, la T.M. que reuneix el nombre més gran de membres efectius és la de *Dones de Guinea Equatorial de la província de Lleida* (TM12) mentre que, per contra, la menys nombrosa és la tontina de dones senegaleses de Salou (TM14).

3.2.2- Les Mútues 'Tontines' de Solidaritat (M.T.S.)

Les M.T.S., per la seva banda, són grups majoritàriament mixtos compostos simultàniament per homes i dones. Assumeixen com a rol principal el de mantenir els llaços permanents amb el país d'origen. Segons Dieng (2002:149), que les ha estudiades en el context de la immigració a França, "tenen l'ambició de participar en el desenvolupament del seu poble [d'origen] mobilitzant els recursos monetaris necessaris en el seu país d'acollida". La solidaritat, que transcendeix a tots els membres, resulta un element clau per a comprendre les diverses pràctiques socials que s'entrecreen en aquest tipus d'estructures, constituint, en realitat, un principi de vida en societat, en

aquest cas, la del context més ampli en el qual s'insereixen des de la seva situació d'immigració. Lloc on les ambicions són sustentades per la voluntat general i on es mou l'interès col·lectiu, les M.T.S. arriben a convertir-se generalment en assegurances mútues entre persones nascudes en un mateix lloc. No es desenvolupen mai dins un sector completament independent des del punt de vista polític i econòmic. Per contra, romanen en uns espais intermedis d'intersecció dels membres (amb els seus diferents mètodes d'hibridació) que les han creades, dels donants (institucions públiques i privades) i de les bones voluntats, combinant així diferents recursos i racionalitats socials. Cal afirmar aquí que les funcions de les M.T.S. són, sovint, difícilment dissociables de les associacions formalment constituïdes i reconegudes per les autoritats públiques. Les seves similituds en termes de punts de vista, tasques i vocació són notòries.

D'altra banda, cal assenyalar que el nombre de membres efectius de les M.T.S. és en gairebé tots els casos més elevat que el de les T.M. Així, tal i com es posa de manifest en el quadre que es presenta a continuació, els membres efectius de les tres M.T.S. abordades en el present estudi varien entre 30 fins a 300 persones. Els vincles entre els diferents membres d'una M.T.S. són orgànics i s'assemblen a aquells que uneixen als membres d'una comunitat. Tal com s'ha fet amb les T.M., les M.T.S. apareixen codificades de la següent manera: M.T.S. + (la xifra que correspongui).

Quadre 4: Les diferents M.T.S. i els seus membres efectius.

Denominació	Membres efectius
M.T.S. dels originaris de Senegal del Vallés Occidental (MTS1)	300
M.T.S. dels originaris de Guinea de Tàrrega (MTS2)	175
M.T.S. dels originaris de Gassane (Senegal) a Terrassa (MTS3)	30

Font: Sow i Tété, 2007

Per a aconseguir les seves ambicions les M.T.S. procedeixen a cotitzar, sent capaces de mobilitzar molts estalvis destinats a realitzar projectes de desenvolupament en les regions d'origen dels seus membres. És així que l'estalvi recollit es dedica prioritàriament, a la realització de projectes de desenvolupament afins als interessos col·lectius de la comunitat d'origen com l'electrificació, la presa de l'aigua o el reg, la construcció de camins aldeans, centres mèdics i edificis escolars i religiosos (mesquites), materials escolars, etc. L'estalvi pot servir també, segons els objectius de cada M.T.S., per a concedir microcrèdits als membres que així ho demandin. Segons el responsable de la M.T.S. dels senegaleses del Vallés Occidental,

“Uno de los objetivos de la mutua es satisfacer algunas de las necesidades de los miembros. Muchas veces hay compañeros que, al final de mes, envían dinero a su país. Tienen otros gastos también como el recibo del alquiler, el seguro del coche, y al final se quedan sin dinero. Para solucionar esto, lo que hace la mayoría, es pedir un préstamo personal en un banco público o privado, o pedirle a otra persona, a un amigo o a un familiar para que le de dinero. Entonces, para facilitar todo esto, hemos pensado que iría muy bien poner esta mutua para que pueda prestar crédito. [Alassane, MTS1]

Els crèdits atorgats als membres no s'acompanyen d'interessos. En el cas que s'exigeixi un tipus d'interès, no serà mai molt elevat. En general varia entre el 2 i el 3%. L'esperit de solidaritat i d'ajuda mútua real s'inscriu sempre en els crèdits concedits als membres. Contràriament al que succeeix amb les T.M., a nivell de les M.T.S. no es produeix la

recollida de fons. Un altre dels àmbits on intervenen les M.T.S. concerneix a la repatriació –en cas de defunció d'un dels seus membres– del cos al país d'origen. Aquest últim constitueix un punt central donat l'elevat cost que suposa.

3.2.3. Les Comunitats d'Autogestió financera (C.A.F.)

En els darrers temps, una "nova" forma d'estalvi financer ha aparegut de sobte a Catalunya: es tracta de les C.A.F. -Comunitats d'Autogestió Financera-. Difereixen de les tontines, tant en l'administratiu com en la gènesi de la seva formació. De la mateixa manera, són també molt diferents de les famoses "cooperatives de serveis socials" (Sajardo-Bru, 1996) conegudes a gairebé tot l'Estat espanyol, i que ja han fet la seva aparició sobretot a les Comunitats autònomes de Catalunya, País Basc i València.

Alguns "especialistes"³⁷ del sistema de les C.A.F. a Catalunya, en el context de la immigració, arriben a percebre la diferència fonamental entre ambdues estructures, les C.A.F. i les tontines, a nivell de la confiança (valor que provindria de les tontines), de la formalització i de la metodologia (normalització que les C.A.F. volen instituir). Mentre que les C.A.F. privilegien una idea nova, original, creativa, una qualitat empresarial, un impacte social i uns principis ètics, les tontines, per la seva banda, a més de reunir tots aquests elements, romanen a més per excel·lència com estructures utilitàries, pragmàtiques i espontànies, on els comptes d'estalvi i el sistema de comptabilitat racional són inexistents. Amb la sobtada aparició de les C.A.F., la qüestió de la Autogestió financera podria ser plantejada en una doble dimensió: l'aplicació de les C.A.F. és solament possible entre les comunitats d'immigrants? O, per contra, podrien ser adoptades també per la població nativa catalana? De moment, el sistema de tontines (possiblement, perquè roman en l'àmbit "informal") no ha aconseguit penetrar en els costums dels catalans, qui, no obstant això, formen part d'una societat que posseeix una llarga tradició d'estalvi. Una altra de les diferències entre les C.A.F. i les tontines és la següent: en el cas de les C.A.F., s'exigeix a les persones adherents un mínim de recursos (salaris, rendes, etc. justificats o no), mentre que en les tontines aquest requisit generalment no té rellevància. En aquestes últimes, cada membre guanya els seus diners de diverses maneres, amb la suor del seu front, sense cap control sobre la procedència dels recursos. Donaria la sensació que a les C.A.F. la idea³⁸ és juxtaposar o entrecreuar socis *replicants* (membres que impulsen la creació de la C.A.F.) amb socis *finançadors* (institucions que donen suport financerament la idea), mentre que a les tontines aquesta accepció falseja les regles de joc, ja que els mateixos membres són els "proveïdors dels fons". Podríem citar molts exemples que diferencien les C.A.F. de les tontines però ens abstenim per qüestions d'espai.

En qualsevol cas, és ben conegut que l'Autogestió que avui emergeix a la superfície en les societats d'immigració, com actualment la catalana, ha estat un tema que porta totes les aspiracions nascudes, primer, de les idees socialistes de 1917; i, posteriorment, del xoc ideològic i la política del maig de 1968. Durant aquestes dues èpoques daurades de la "revolució" de les idees, l'Autogestió va ser l'eslògan comú de tots els partits i els sindicats d'esquerra a Europa, fonamentalment durant els anys 70. Aquesta ha romàs

³⁷ Entrevista a un dels "especialistes" de les C.A.F. (18 de gener de 2007, Barcelona).

³⁸ Aquesta idea està extensament desenvolupada en el següent [article](http://66.102.9.104/search?q=cache:AmLJxl0qeAAJ:www.emprendedoresocials.org/queésunemprenedorsocial/jeanclauderodriguez.html+Comunitat+Autogesti%C3%B3+financera&hl=és&ct=clnk&cd=11&gl=és) virtual: Jean Claude Rodríguez-Ferrera Massons - Emprenedor Social de Ashoka in <http://66.102.9.104/search?q=cache:AmLJxl0qeAAJ:www.emprendedoresocials.org/queésunemprenedorsocial/jeanclauderodriguez.html+Comunitat+Autogesti%C3%B3+financera&hl=és&ct=clnk&cd=11&gl=és>

com una forma d'utopia, podria dir-se també, com la forma més acabada de la utopia moderna, ja que exalta l'autonomia de l'individu i la democràcia contra qualsevol forma de col·lectivisme i subjecció. Al mateix temps que encarna un moviment profund en la història contemporània, eludeix les contradiccions i sovint es desenganxa de la realitat. Sota aquestes noves vestidures (forjades a través dels eslògans actuals dels "moviments socials", del "Tercer sector" o encara dels "empresaris socials"), el discurs³⁹ innovador de l'Autogestió no és apartar l'aparell estatal, sinó sotmetre'l a institucions democràticament revivificades. De la mateixa manera, tampoc crida més a destruir la propietat de l'Estat (els serveis públics), sinó que opta per una democratització d'aquests mateixos serveis perquè puguin ser útils, arribant a un gran nombre de poblacions. Els teòrics de l'Autogestió pretenen en l'actualitat assolir i superar les velles tesis i ideològiques (i sindicals), retornant al concepte tota la seva efectivitat a fi que pugui ocupar plenament el seu paper en la "transformació social". No obstant això, la qüestió central que se'ls planteja als teòrics de l'Autogestió és com crear un producte social més enllà de les regles i les normes del mercat capitalista, així com respondre als següents interrogants: què produir? Com? Amb quins recursos? Es tracta de qüestions totes per a les quals fins al moment no s'han trobat respostes.

A Espanya, tot fa creure que el moviment actual de les estructures d'Autogestió financera, o "grups financers autosustentables", ha rebut una influència notòria de les recents experiències⁴⁰ d'alguns països d'Amèrica Llatina. Les C.A.F., de fet, s'inspiren en la metodologia de *Bankomunales* de Salomón Raydan⁴¹, que des de fa temps té la convicció que el veritable desenvolupament ha de passar pel desenvolupament col·lectiu. Així, la tesi fonamental de les C.A.F., està basada en els llaços socials, és a dir, la "xarxa", a la qual, com més gran sigui el nombre de persones que hi formin part, més poder tindrà i disposarà d'un major grau d'interval de negociació, de més atenció, d'una capacitat més àmplia de pressió i d'interlocució.

A l'interior de la Comunitat Autònoma de Catalunya, les primeres entitats a promoure el sistema de les C.A.F. de manera pública i "oficial" van ser institucions de caràcter parapúbliques (com el *Fons Català de Cooperació al Desenvolupament*) i privades (*Fundació Pagesos Solidaris*⁴², *Fundació Un Sol Món* del Banc Caixa Catalunya Obra

³⁹ Aquest discurs també es desprèn de les velles tesis de la tradició obrera (el proudhonisme, el comunisme llibertari, els consells obrers, el sindicalisme revolucionari, etc.), que van prevaler durant molt temps.

⁴⁰ Citarem aquí, entre altres coses, la combinació de la democràcia representativa i de la democràcia directa o participativa, l'economia solidària, les empreses recuperades pels seus treballadors, la ciutadania social i econòmica, etc.

⁴¹ Solomón Raydan, fundador de l'associació FUNDEFIR, és, a Veneçuela, el creador "d'un sistema financer i d'un crèdit alternatiu on els ciutadans amb rendes baixes poden invertir i demanar préstecs als bancs col·lectius "Bankomunales" a través de bancs corporatius dintre d'una xarxa que ofereix serveis financers més avançats". Veure la seva pàgina personal: <http://www.emprendedoresociales.org/queésunempredorsocial/salomonraydan.html> Finalment, cal dir que el sistema Raydan està més aviat inspirat pel model de Juan Hatch i Maguerite Sakir Hatch que, al 1989, en el seu treball "The Village Bank Manual" àmpliament va descriure aquests tipus de bancs col·lectius.

⁴² Una ONG que treballa amb la temàtica del "codesenvolupament circular", un sistema rotatori que consisteix a portar cada any uns treballadors agrícoles dels països del Sud (El Marroc, Colòmbia, Senegal) com a mà d'obra durant un període determinat de l'any a Catalunya i d'acord amb la política de quotes autoritzades anualment pel govern espanyol. Per a més detalls sobre aquest sistema, visiti la pàgina de Fundació Pagesos Solidaris <http://www.pagesossolidaris.org/arxius/ca/>

Social⁴³, *DKV Segurs i Reassegurances S.A.E.* -, una companyia del Grup alemany de Seguretat ERGO-, *Ashoka Espanya*⁴⁴, - una branca de *Ashoka Innovators For Public*, associació creada per Bill Drayton als EUA al 1980 - i *l'Associació per al Desenvolupament Comunitari*⁴⁵). La *Fundació Un Sol Món*⁴⁶ ha establert una definició aproximada del que són les C.A.F.:

“Se trata de organizaciones comunitarias en las que los socios, generalmente personas con pocos recursos económicos, ahorran y son, al mismo tiempo, prestatarios y solicitantes de créditos. Estas comunidades están formadas por grupos de 10 a 30 personas, conocidas entre ellas y de confianza que aportan una cantidad de dinero que ellos mismos deciden. Los socios de la comunidad pueden pedir un crédito para cubrir gastos imprevistos o compras de bienes de consumo cuando lo necesiten, a la vez que marcan ellos mismos las condiciones: tipos de interés, garantías, entre otros. Así mismo, las posibles ganancias que obtengan se reparten entre los socios”.

Aquestes diverses institucions s'han orientat de manera especial cap a les comunitats d'immigrats, els "col·lectius desfavorits", l'Església, les organitzacions de caritat i els presidents d'associacions etc., no només amb la finalitat de transmetre el missatge sinó també amb la intenció de proporcionar una ajuda als interessats en el moment de "canalitzar de forma solidària els seus fluxos monetaris, que es caracteritzen pel fet que habitualment tenen alces i baixes”.

Les C.A.F. són, en certa manera, "organitzacions col·lectives" que inciten a l'estalvi, atorgant crèdits financers (de l'ordre de 500 a 600 euros) als seus membres i promovent el microcrèdits, la microassegurança (repatriació del cos de persones mortes), els serveis d'assessorament mèdic telefònic, assistència jurídica ràpida i productes de consum. Són grups que gaudeixen d'una autonomia total en la seva organització, de la mateixa manera que altres estructures d'estalvis esmentades. Igual que les T.M. i les M.T.S. la base principal per al seu funcionament és la confiança mútua entre els membres, que sovint provenen de la mateixa regió, de la mateixa família o posseeixen la mateixa nacionalitat. El fet d'estimular l'estalvi, de donar-los l'oportunitat als membres i adherents d'adquirir un coneixement financer metòdic, així com l'enfortiment de la cohesió col·lectiva del grup, semblen ser els principals factors que convergeixen en la creació de les C.A.F. Cadascuna disposa de lleis i regles de funcionament que amb freqüència s'assemblen a les de les tontines financeres (de Camerun, de Togo i de Senegal) o a les de les Associacions de Serveis Financers⁴⁷ (el cas de Benín).

⁴³ Veure la nota informativa de la mateixa estructura datada a 10 de maig de 2006 visitada al setembre a partir de l'enllaç següent: <http://obrasocial.caixacatalunya.es/osocial/aneu/iones/2/fitxers/solidaritat/NPCAFcast.Pdf>

⁴⁴ Veure <http://www.emprendedoresociales.org/queésashoka/index.html>

⁴⁵ Para més detalls, veure: <http://www.desenvolupament-comunitari.com> Aquesta associació principalment s'ocupa del coneixement en la metodologia d'autoorganització.

⁴⁶ Veure la nota informativa de la mateixa estructura a la data del 10 de maig de 2006.

⁴⁷ L'ASF és una versió modernitzada de la tontina administrada i finançada per camperols de Benín gràcies a un sistema d'accionariat. Amb el suport del FIDA (*Fons Internacional de Desenvolupament Agrícola*) en el marc dels projectes de suport a les activitats generadores de rendes, representa un resultat palpable dels **Projectes d'Activitats Generadores de Renda** (PAGER). Generalment, la condició principal per a començar una ASF és l'adquisició d'un capital de 500.000 FCFA constituït per accions (2000Fcf), subscrites pels aldeans. Només els accionistes poden obtenir un préstec a curt termini (de 1 a 3 mesos), sent ells mateixos també qui decideixen els imports dels préstecs (entre 10.000 FCFA i 80.000

Segons la *Fundació Un Sol Món*⁴⁸, el sistema de les C.A.F. ha tingut una bona entrada a Catalunya, la qual cosa es reflecteix en la possibilitat de presentar algunes xifres que es desprenen del seu programa de llançament:

“Hasta el 31 de marzo de 2006, había 10 Comunidades de Autogestión Financiera en Cataluña, con 159 socios de 14 nacionalidades diferentes. Entre los participantes, se otorgaron 212 créditos para un importe total de unos 53.000 euros y con un promedio de 250 euros por crédito y una rentabilidad anual del 13 7%. En total, se capitalizaron cerca de 15.000 euros en estos primeros meses de vida del Programa. En cuanto a los perfiles de los miembros de estas comunidades es prácticamente paritario entre hombres y mujeres, de 14 nacionalidades diferentes (España, Portugal, Guinea Ecuatorial, Senegal, Honduras, República Dominicana, Ecuador, Colombia, Uruguay, Paraguay, Chile, Bolivia, Brasil y Perú). Los créditos comunitarios se destinan, principalmente, a cubrir necesidades propias como pueden ser arreglos de equipamientos del hogar, compra de material escolar para los hijos, envíos de remesas a sus países de origen, etc.”

Pel que fa al present estudi, han estat comptabilitzades tres Comunitats d'Autogestió Financera (C.A.F.), les quals posseeixen una relació directa amb els col·lectius d'immigrants originaris de països de l'Àfrica al Sud del Sàhara, principalment de Guinea Equatorial i de Senegal. El quadre que segueix les detalla, codificant-les en endavant com a C.A.F. + el nombre corresponent:

Quadre 5: Les diferents C.A.F. i els seus membres efectius

Denominació i país d'origen dels adherents	Membres	Any de creació
CAF CADDIC de Badalona (Guinea Equatorial) CAF1	40	En curs
CAF <i>Intent</i> de Girona i Figueres (Senegal) CAF2	32	2005
CAF dels Senegalesos de Molins de Rei (Senegal) CAF3	10	2005

Font: Sow i Tété, 2007.

Les C.A.F. enumerades es van engegar gràcies a un projecte iniciat per un grup de equatoguineans residents a Badalona i de senegalesos residents a Girona i a Terrassa, que han rebut el suport global de la *Fundació Un Sol Món*. Ha estat, de fet, l'*Associació per al Desenvolupament Comunitari*, creada al 2004, la que va ajudar a la creació d'aquestes C.A.F. D'acord amb les dades obtingudes per l'*Associació per al Desenvolupament Comunitari* a finals del mes de novembre de 2006, la situació del conjunt de les C.A.F. registrades a Catalunya, era la que es presenta a continuació:

Quadre 6: Dades sobre les C.A.F. registrades a Catalunya (novembre de 2006)

	Dades a novembre de 2006
CAF en funcionament	15
Núm. socis	210
Núm. crèdits	450
Capital social (terme mitjà)	1.261 euros

FCFA) i els tipus d'interès (al voltant del 10 % mensual). El FIDA i el govern de Benín s'encarreguen del programa de formació, de la construcció de la seu de la ASF i del proveïment de la caixa d'estalvi.

⁴⁸ Veure la nota informativa d'aquesta estructura del 10 de maig de 2006.

Crèdit (terme mitjà)	350 euros
Accions per soci (terme mitjà)	9,8
Rendibilitat anual	18%
Morositat major a 30 dies	0%

Font: Màster en Desenvolupament Internacional, SETEM-UPC, 2006.

Les tres C.A.F. africanes (**vegeu Quadre 6**) censades per a la nostra investigació gaudien prèviament de l'estatut de les T.M. La metodologia implementada per l'Associació per al Desenvolupament Comunitari, el seu suport en matèria de comptabilitat, tot el que té de novedós aquest tipus d'estalvi i de crèdit, van constituir tots els elements que han contribuït al canvi d'estatus d'algunes tontines en C.A.F.⁴⁹. En paraules d'un dels membres de la C.A.F. de Molins de Rei (CAF3), "la CAF comporta noves idees. És una altra manera de fer funcionar millor les coses", [Mamadou, CAF3]

3.3. Contextos de creació, motius inicials i formes jurídiques de les tontines

A Catalunya, la pràctica de la tontina es va estendre ràpidament i de manera recurrent a l'interior de les comunitats africanes, originant-se en el marc d'un context de situacions plurals més ampli. Els factors que convergeixen en el seu naixement en general es situen en la dinàmica d'una construcció i de una protecció dels llaços socials, així com de recerca d'una solidaritat d'ajuda mútua financera. A partir de les diferents informacions obtingudes, s'ha pogut establir que els mòbils fonamentals que sobresurten i conflueixen en la creació d'aquestes estructures d'estalvi són, entre d'altres, la solidaritat i l'ajuda mútua financera. El principi de constituir-se en un grup es vincula a la necessitat de plantar cara a les dificultats pròpies del procés d'integració al país receptor. Una altra de les raons consisteix a possibilitar a les persones que s'adhereixen a la tontina la comunicació mútua i la convivència compartida de diversos esdeveniments. La repatriació dels cossos dels emigrants morts sembla estar present, també, en l'origen d'algunes estructures de tontines. Tal com ho va expressar un dels membres de la tontina dels Camerunesos d'Hospitalet de Llobregat (TM1):

L'idée de création de la tontine est de faciliter le rapatriement des corps des Camerounais décédés en Catalogne vers le Cameroun. Nous ne disposons d'aucune assurance pour face à ces événements malheureux. La pratique de la tontine est destinée à résoudre ce problème. La tontine est aussi un appui pour la consolidation des liens d'amitié, de partage entre les membres de l'Association des Camerounais (du groupe ethnique Bassa⁵⁰) vivant à l'Hospitalet [Jérôme, TM1].

⁴⁹ Per aconseguir engegar les CAF, un dels animadors del Màster SETEM-UPC i "promotor principal" d'aquestes va desenvolupar un estudi de camp en el qual va mantenir contacte amb 192 organitzacions (associacions d'immigrants, estructures d'estalvis dels immigrants, etc.) i va realitzar 48 entrevistes personalitzades. Durant aquest treball de camp, va detectar algunes tontines africanes que més tard es van transformar en C.A.F. [Resum de situació, extret de l'entrevista amb aquest "promotor" de les C.A.F., 18 de gener de 2007, Barcelona]. Veure el número de CAFs a Catalunya, a *La Vanguardia* de 23 de desembre de 2007, "Catalunya cuenta con 15 comunidades de inmigrantes de autogestión financiera", p. 33.

⁵⁰ Camerun, país de l'Àfrica central, compta amb més de 240 grups ètnics distribuïts en tres grans grups: els Bantu, els Semibantu i els Sudanesos. Els *Bassa*, que encara es poden trobar al Congo Brazzaville, a la República Democràtica del Congo, a Sierra Leone, a Senegal i a Togo sota múltiples apel·latius, van formar part d'un dels grups més estesos entre els Bantu i serien originaris de Sudan. Entre 1950 i 1966, van guanyar reputació com a grans combatents per la independència del país. Al Camerun, els Bassa

Les raons van llavors des de la recerca d'una necessitat de solidaritat fins a la consolidació dels llaços culturals i religiosos que vinculaven als emigrants des del seu país d'origen, o la recerca de protecció socioeconòmica enfront de les conjuntures en el país de recepció. Es tracta, freqüentment, de grups d'amics que es reagrupen i es conviden per torns a menjar.

A partir de les converses i els intercanvis, neix la idea de trobar altres iniciatives que puguin fer perdurar les trobades en el temps, tornant-les paral·lelament més fructuoses. En conseqüència, per als adherents a aquestes estructures, les tontines ofereixen un marc col·lectiu renovat que va més enllà de la família, el clan o el lloc de treball. Els motius inicials del compromís que són l'ètic, la remuneració financera i el plaer, són sustentats per l'imperatiu col·lectiu de realització d'un "jo" autònom i singular, en un context particular d'immigració; i per les modalitats d'emergència d'una dimensió hedonista sovint molt lligada a la relació amb un mateix. Els valors mobilitzats (com per exemple el respecte a la paraula donada o la subjectivitat) revelen una voluntat de participació social, però també un caràcter *dialògic* de les maneres d'expressar el plaer en la participació d'una activitat, al mateix temps de socialització i remuneradora. Aquesta forma d'obstinació específica i original, s'explica perquè constitueix una possibilitat particular d'afiliació o de reafiliació col·lectiva. Les tontines romanen així, per excel·lència, com uns llocs de confrontació de la identitat per a elles mateixes i respecte els altres. Addicionalment, representen un vivaç marc identitari dins una societat d'immigració on les estructures clàssiques de socialització estan molt desestabilitzades. Tot això fa creure que el sentit del compromís a les tontines, perfectament podria comprendre's quan se l'associa amb la posició i la trajectòria social dels subscriptors i les subscriptores, amb la seva pertinença a una comunitat africana constituïda per un conglomerat de grups socials.

A Catalunya, a part les C.A.F., totes les estructures de tontines que hem contactat per al nostre estudi, i amb les quals hem realitzat el treball de camp, les observacions participants o les entrevistes, fins ara no gaudeixen plenament d'una forma jurídica reconeguda, la qual cosa no significa que siguin entitats no estructurades.

Oposadament a això descrit anteriorment, darrera (o en el cor) de les tontines existeixen una o diverses institucions ocultes que encara no han acabat de donar sorpreses. En efecte, contràriament al què alguns sovint puguin pensar, les tontines compleixen amb totes les característiques d'una institució. Com succeeix amb les altres organitzacions socials, les tontines tenen una idea d'obra que cal realitzar, un poder organitzat en jerarquies, adherents que comparteixen una voluntat d'intercanvi o de compromís social, una cohesió, coaccions i mecanismes duradors.

Les tontines a Catalunya, tal i com son concebudes, depenen de "l'informal estructurat" o, en paraules de Togolo (1999: 88), "del formal en l'informal". Encara que no obeeixen a marcs i formes convencionals imposades per l'autoritat pública catalana, les tontines, com totes les altres organitzacions socials, existeixen dins la societat; en conseqüència, satisfan i compleixen amb un objecte socioeconòmic. De fet, es caracteritzen per les finalitats que persegueixen i les coaccions normatives que imposen. La qual cosa suposa, en altres termes, que són eficaces en el si de la comunitat d'immigrants en

(compostos, al seu torn per tres subgrups: els *Babimbi*, els *Likol* i els *Bikok*) es localitzen actualment al sud del país, representant més d'1 milió d'habitants. El terme «Bassa» deriva del singular *Nsa*, que significa "la retribució", "la partició". Conta la història que una disputa entre els fills del clan dels *Mban* per quedar-se amb una serp capturada, hauria donat el nom de «Bassa» al poble, terme que significa: "els raptors".

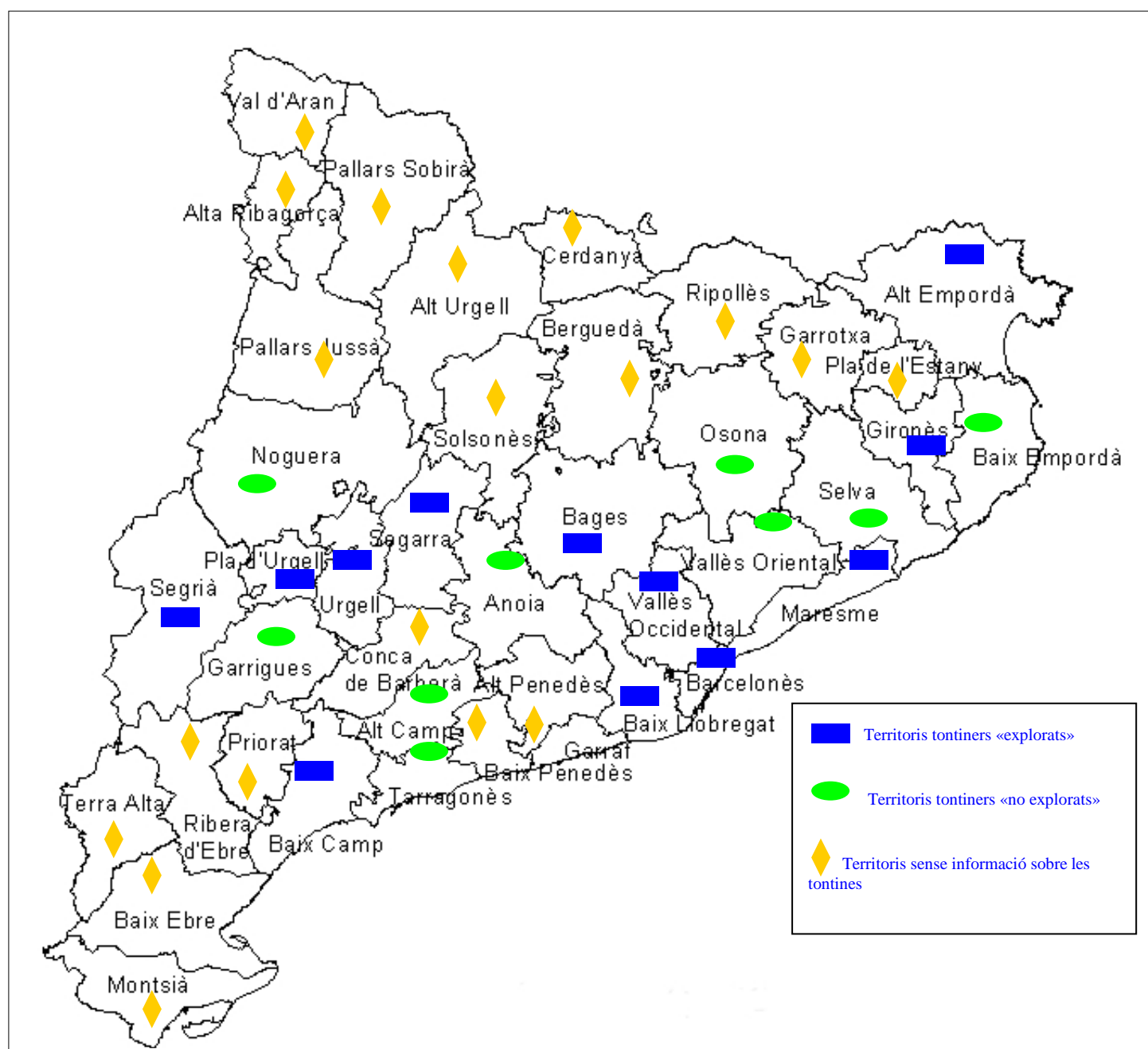
particular, i a nivell més ampli, en la societat en general. En el cas que una reglamentació normativa (promulgada per l'autoritat pública) aconseguís imposar-se, això serviria només per a racionalitzar el seu funcionament, però no alteraria gens la seva estructuració. La confiança activa que existeix entre els adherents, la mateixa que esdevé en una gran capacitat organitzadora, demostra per si mateixa el caràcter permanent, i paral·lelament institucional, que posseeixen les tontines.

Igual com succeeix amb altres entitats socials, l'evolució de les tontines no és uniforme ja que són freqüentment objecte de fusions, separacions i noves fusions. Aquest caràcter particular les converteix en institucions que arriben a sobreviure a diverses generacions i a diferents contextos i situacions que se'ls obren o se'ls imposen. Com més es desenvolupen entre les comunitats d'immigrants, més es multipliquen en el camp de les habilitats administratives locals (els territoris); dit d'una altra manera, en el marc del sistema autonòmic català i, a un nivell superior, en l'àmbit de l'Estat espanyol.

3.4. Localització geogràfica de les pràctiques de tontines a Catalunya

En qualsevol lloc on es trobin comunitats africanes degudament organitzades i estructurades, el sistema de les tontines és practicat. Les comarques catalanes "explorades" en el marc d'aquesta investigació revelen la presència de tontines, tal com mostra el mapa que es presenta a continuació:

Figura 2: Mapa dels «territoris de tontines africanes» visitades a Catalunya

Font: Sow i Tété, 2007

L'anàlisi d'aquesta figura mostra la presència efectiva de les tontines en les quatre Províncies de Catalunya. Les entrevistes en profunditat realitzades ens van permetre localitzar, comptabilitzar i classificar algunes de les tontines. Com bé hem apuntat anteriorment, aquestes constitueixen l'objecte central d'aquest estudi. En altres casos, encara que vam poder obtenir certa informació prèvia sobre l'existència de tontines, ens ha resultat impossible indagar-les en profunditat per qüestions de temps. Respecte a les comarques restants, la manca d'informació va estar determinada, senzillament, per l'absència d'informants en les mateixes. A l'observar els diferents "territoris de tontines"

visitats durant les nostres entrevistes, veiem que les tontines estan localitzades preferentment en petits i mitjans centres urbans, tal i com s'indica en el quadre de sota:

Quadre 7: Distribució geogràfica de les tontines i les C.A.F. a Catalunya.

Comarques	Ciutats
Alt Empordà	Figueres
Bages	Manresa
Baix Camp	Salou
Baix Llobregat	Molins de Rei
Barcelonès	Hospitalet de Llobregat
Gironès	Girona
Maresme	Mataró
Pla d'Urgell	Mollerussa
Segarra	Cervera - Guissona
Segrià	Lleida
Urgell	Tàrraga
Vallés Occidental	Sabadell

Font: Sow i Tété, 2007

En total, 12 ciutats han estat "explorades" durant les nostres entrevistes. La majoria d'elles compta amb una forta afluença d'emigrants africans (cf. Quadre 2).

IV

Activitats de captació i distribució de fons, informació i comunicació

Una de les funcions i activitats principals de les estructures de tontines consisteix en la mobilització de l'estalvi. Aquest quart capítol ofereix, en primer lloc, una idea detallada no només de com s'organitza la participació econòmica dels diferents membres, sinó també de la manera que s'efectua la captació i la distribució dels fons. A continuació, s'examinen els mecanismes de comunicació i informació entre els diferents membres, el mateix que entre les tontines i els seus entorns proper i llunyà.

4.1. Captació i distribució dels fons dins les tontines

En general, el llançament oficial d'una tontina requereix prèviament la complicitat entre els diferents membres i l'establiment d'un "reglament intern" verbal, consuetudinari i, per tant, no escrit. L'adhesió de cadascun a aquest reglament intern assenjala el començament de la tontina. El reglament intern brinda algunes precisions sobre la durada de la tontina, el nombre de persones que la integren, l'import de les cotitzacions⁵¹ i l'ordre dels torns.

La contribució financera que abasteix les caixes de les tontines procedeix, d'una banda, de la renda dels diferents membres. Les dones que tenen una ocupació remunerada participen en la tontina cotitzant dels seus salaris mensuals. Aquelles que no tenen un sou, reben generalment (per no dir sempre) dels seus marits, la seva part de participació financera. En un gran nombre de casos, el torn s'atorga al marit, que decideix sobre la seva utilització. El què hem dit fins ara pot exemplificar-se a través del cas d'una subscriptora d'una tontina de Manresa entrevistada, que va sostenir:

En mi caso, es mí marido el que da el dinero para la tontina por mí. Cuando tú das 60 euros, aparentemente no es mucho. Pero cuando un día te encuentras con más de 2000 euros en la mano, sí que es mucho. Es interesante saber dominar ciertos mecanismos... [Florence, TM6]

Algunes tontines disposen de caixes d'ajuda, d'ajuda mútua o solidaritat. Aquestes caixes s'abasteixen de les multes pels retards o les absències a les diferents reunions. També poden alimentar-se dels beneficis procedents d'activitats generadores de rendes organitzades per la tontina. Així mateix, existeixen grups de tontines que organitzen activitats culturals com ara balls, de gustació de cuina africana, etc.

La caixa de la tontina s'abasteix sempre per mitjà de les cotitzacions mensuals de cada membre. La possibilitat financera de cadascun dels subscriptors d'una tontina determina la suma que es fixa per a l'import de les cotitzacions (**vegeu quadre 8**). Entre les 14 T.M. comptabilitzades en el nostre estudi, les cotitzacions mensuals varien entre 20 i 200 euros per persona. El torn dels fons que s'efectua correspon mensualment al producte efectiu de les cotitzacions fetes per cada membre. S'assigna cada torn de recollida de fons a un membre segons un ordre preestablert. Per exemple: en una tontina, els membres efectius de la qual són 40 persones, on es determina l'import de la cotització per persona en 100 euros, la part que torna de nou a cadascun per torn serà de 4000 euros. Es tracta, en conseqüència, d'una suma relativament important, si es compara al salari mensual oficial d'un empleat mitjà de la alta jerarquia de funcionaris a Catalunya.

⁵¹ Cada subscriptora d'una tontina contribueix amb la mateixa quantitat de diners en cada volta de tontina.

Quadre 8: Les tontines segons la cotització mensual de diners

Tontina	Membres efectius	Cotització/mes/persona	Aposta (€)/mes
TM1	70	20	1400
TM2	60	60	3600
TM3	50	50	2500
TM4	50	20	1000
TM5	40	100	4000
TM6	30	60	1800
TM7	30	20	600
TM8	25	60	1500
TM9	20	50	1000
TM10	13	20	260
TM11	10	200	2000
TM12	10	50	500
TM13	9	100	900
TM14	9	70	630

Font: Sow i Tété, 2007.

Quan s'aproxima la data d'una reunió, cada membre prepara la seva participació financera. In situ, el o la responsable de la tontina, o una tesorera destinada a aquesta tasca, procedeix davant cada membre a la recollida de diners que dipositarà més tard en un fons comú. Normalment, els procediments de recollida de fons són predefinitos. Per exemple, en una volta de tontina, cada membre no pot beneficiar-se més d'una vegada de la recollida. Així mateix, cadascun d'ells ha de respectar les seves obligacions i ha de pagar per la resta de voltes fins al tancament de la tontina: "El fet que cada membre es beneficiï suposa, al seu torn, per contrapartida, que la supervivència del grup depèn, en última instància, del respecte dels seus compromisos per part de cada membre; és a dir, de la responsabilitat i la solidaritat de cadascú cap als altres" (Dromain 1990:147)

4.2. Grups de persones a les quals es dirigeixen les activitats

Les activitats financeres d'una tontina són, per endavant, destinades als seus membres, excepte en el cas que un tercer financi la cotització. Les activitats socioculturals estan organitzades també pels propis subscriptors d'una tontina i, per tant, en resulten els primers beneficiaris.

No obstant això, si es té en compte l'ús que es fa dels diners de la tontina, la utilitat financera i sociocultural de la mateixa va més enllà dels propis subscriptors. Una vegada que els diners de la tontina surten de la caixa, s'usen per a ajudar altres persones. Si es considera el fet que contribueix, en certa manera, a finançar la compra de les eines escolars i soluciona l'escolarització dels nens, aquests últims serien llavors beneficiaris de les tontines. De la mateixa manera, la família d'una subscriptora que roman al país d'origen també pot treure profit dels diners de la tontina. Finalment, les activitats financeres de la tontina poden arribar a abastar un gran nombre de persones. El mateix ocorre amb les activitats socioculturals. Les tontines no constitueixen grups tancats ans

al contrari: a través de les seves activitats, reuneixen persones i iniciatives diverses. Com a prova d'això, només caldria participar en una festa organitzada per una tontina per adonar-se d'aquest aspecte tan positiu (**vegeu àlbum de fotos en l'annex**).

4.3. L'impacte de l'origen geogràfic sobre les activitats.

L'origen geogràfic ocupa un paper fonamental en les tontines. Aquelles que han estat abordades en aquest estudi, excloses les C.A.F., estan compostes, en la seva majoria, per membres que procedeixen del mateix país. Aquesta és la raó per la qual es parla de tontines de dones senegaleses, gambianes o malianes establertes en una o altra ciutat de Catalunya.

Habitualment sol passar que els membres d'una tontina es coneguessin prèviament en el país d'origen, i en conseqüència, molt abans de materialitzar el projecte migratori. A més, generalment es tracta de persones que tenen diversos punts en comú. Pel que sembla, l'origen geogràfic compartit genera una certa confiança entre els membres i permet canalitzar millor les diferents accions que resulten de la tontina. En aquest sentit, als subscriptors d'una tontina d'un mateix país, els resulta més fàcil mobilitzar fons per a la realització de projectes destinats al seu medi d'origen que als subscriptors d'una tontina que procedeixen de països diferents. Des de la perspectiva plantejada, les tontines ocupen en la realitat el paper d'estructures que es creen sobre la base d'una llengua, un clan o un patronímic comú, amb fins religiosos o educatius, comercials o professionals, la vocació inicial dels quals és protegir els membres enfront d'un entorn hostil (Raillon, 2000). Les tontines són doncs, una ocasió d'exhumar les pràctiques culturals del país d'origen. S'arriba a parlar millor en la llengua materna, es preparen els menjars del país d'origen, es revaloren els seus hàbits i costums.

4.4. Mecanismes de circulació de la informació entre les subscriptores d'una tontina

La democratització de la informació ocupa un paper de primer ordre entre els membres de la tontina. Una bona informació entre les subscriptores d'una tontina consolida les relacions i els enllaços d'amistat, facilitant la presa de les decisions i el reclutament de nous membres. La circulació de la informació permet a cada subscriptora d'una tontina connectar-se, ja sigui a la base o a la xarxa, participant de totes les activitats dins d'una àrea extensa d'interconnexions no tancades.

En general, les subscriptores d'una tontina utilitzen les noves tecnologies de comunicació per a fer passar la informació. En aquest sentit, els telèfons fixos o els cel·lulars són els més utilitzats. Sovint la informació es transmet de "boca a orella". Quan s'aproximen les reunions extraordinàries, la Presidenta o la seva secretària informen cada membre. Habitualment, cadascuna d'elles disposa d'un registre on s'agenda el número de telèfon de cada membre, encara que amb freqüència aquests números es registren directament al telèfon. La qualitat de la comunicació i la informació difosa, constitueixen així eines indispensables per al bon funcionament de les tontines.

4.5. Mecanismes interns i externs d'avaluació de les activitats

Del contingut de les reunions de les tontines en queda constància sempre en actes, encara que normalment no de forma escrita (exceptuant a les C.A.F. on sí es fa). En cada reunió, la secretària repassa els diferents punts que han estat tractats en l'anterior tontina i informa sobre els nous temes de l'ordre del dia. La tesorera o la Presidenta comuniquen els nous objectius i prioritats que han de facilitar la gestió i la utilització (comunitària o individual) eficaç dels recursos, tant financers com no financers de la

tontina. És sobretot al final de la tontina, és a dir, quan es compleixen totes les fases de la mateixa, quan es genera un ampli espai d'avaluació final. Les activitats financeres i socioculturals se solen repassar força. El resultat d'aquesta avaluació pot donar, o no, un aval per a la continuïtat de la tontina. O, dit en altres paraules, possibilitar el llançament d'una nova volta de tontina.

V

Estalvi popular: estructura interna/externa de la tontina i diversitat d'immigrants que la practiquen

Aquest cinquè capítol gira entorn de dos eixos principals. El primer aborda les tontines des del punt de vista estructural. Després d'una visió general dels aspectes organitzatius de les estructures de tontines, s'efectua una anàlisi en profunditat sobre les modalitats d'estalvi i transferència, sense oblidar les "masses monetàries" que es posen en joc. El segon eix, per la seva part, examina els diferents protagonistes que intervenen en la pràctica de la tontina, intentant explicar els tipus de relacions que aquests s'esforcen a construir entre si.

5.1. Organització interna i externa de les tontines africanes a Catalunya.

Les tontines són estructures formades per diferents categories de persones que tenen el seu mètode de funcionament i les seves normes pròpies de procediment. En el present apartat, es proposa abordar aquest aspecte tan important del funcionament de les tontines. Per aconseguir-ho, han estat examinats al mateix temps diferents punts. Es tracta, en definitiva, de procedir a una "radiografia" en profunditat de les tontines.

5.1.1. Reglaments interns, llibres d'actes, quaderns de registres.

Amb la finalitat de garantir un bon funcionament de les tontines, els seus membres estableixen una sèrie de regles, fixen normes i es proveeixen de mitjans per a garantir la supervivència i l'èxit de la tontina. Cada tontina disposa d'un reglament intern per molt verbal que aquest sigui. En algunes tontines, el reglament pot ser escrit, però en moltes altres, no ho és en absolut (**vegeu quadre 9**). La posada en marxa d'un reglament intern escrit té un avantatge, en el sentit que permet "evitar caure en el defecte habitual dels vells sistemes on les normes no es defineixen d'una manera comprensible per a tots. Com això és una cosa que sol succeir a Àfrica, es veurà sempre planejar allí l'ombra de la civilització oral que utilitza un llenguatge accessible únicament per als seus iniciadors". (Togolo, 1999: 97).

Quan el reglament intern no es tradueix a l'escrit, les tontines en qüestió funcionen sobre la base d'un consens entre els membres, mitjançant normes de procediment verbalment expressades que permeten l'inici de les activitats. L'horari de les reunions, les cotitzacions pendents, el ritme de la periodicitat i l'ordre de la recollida dels fons, les multes relacionades amb els retards i/o les absències, les activitats socioculturals, així com també els diferents esdeveniments destacats, constitueixen la informació més important que figura en un reglament intern de cada tontina, sigui escrit o no. Se suposa que cadascun dels subscriptors o subscriptores d'una tontina coneixen els diferents ítems del reglament intern, freqüentment de memòria. La seva interiorització per part de cada membre contribueix al bon funcionament de les estructures.

Quadre 9: Relació dels Reglaments interiors, registres i actes escrits de les T.M.

Tontina	Reglament interior escrit	Registres i actes escrites
TM1	No	Si
TM2	No	Si
TM3	Si	Si
TM4	No	Si
TM5	Si	Si
TM6	Si	Si
TM7	No	Si
TM8	Si	Si
TM9	No	Si
TM10	No	Si
TM11	Si	Si
TM12	No	Si
TM13	No	Si
TM14	No	Si

Font: Sow i Tété, 2007

Tal i com permet observar el quadre exposat, cada tontina compta amb un reglament intern. Ara bé, mentre que 4 de les tontines en posseeixen un de forma escrita, les 10 restants el tenen de forma verbal. En referència a tot això, diferents factors poden explicar la falta d'elaboració d'un reglament intern ben formalitzat i escrit. Les pràctiques adquirides al país d'origen en constitueixen un, considerant que en molts dels països d'origen dels adherents a les tontines el reglament intern no sol ser ni obligatori ni imposat. Per tal que existeixi una tontina, només cal que les persones es posin d'acord i que la confiança estigui en el cor de les seves accions. L'heterogeneïtat que hi ha entre els membres de les tontines també explica el caràcter verbal del reglament intern. En aquelles tontines formades per un alt percentatge de membres analfabets, la millor manera i el canal més eficaç per a transmetre els missatges i la informació és a través del valor de la paraula. Les característiques familiars i d'amistat, així com la confiança mútua -elements que afavoreixen les adhesions a una tontina-, paral·lelament semblen servir d'excusa per a no recórrer a un reglament intern de forma escrita degudament redactat. L'acord entre "col·legues" sobre la suma que s'ha de pagar mensualment o la definició d'un caràcter preestablert en el cobrament de les parts de diners, constitueixen part dels arguments plantejats per les o els membres d'una tontina per a fer prevaler un Reglament de tipus consensual.

Contràriament al reglament intern, la totalitat de les 14 tontines recorren a actes escrites. El nivell intel·lectual del conjunt de les secretàries o presidentes possibilita tenir, almenys, un acta escrita. Aquestes actes atorguen als membres d'una tontina una idea precisa sobre els diferents punts tractats anteriorment. Cadascuna de les tontines disposa també d'un quadern on es registra la identitat de cada membre, les adreces i les diferents cotitzacions.

5.1.2. Mètode d'organització i representació; vies i mètodes d'adhesió.

Des d'una perspectiva "formal", les estructures de tontines representen grups ben organitzats, fins i tot en absència de documentació escrita. En general, disposen d'un equip dirigent compost d'una Presidència, un Secretariat i una Tresoreria. No obstant això, en la pràctica, l'administració es redueix al nomenament d'un President o d'una Presidenta, que posseeix alhora les funcions de Secretariat i de Tresoreria. La Presidència és conferida, en moltes ocasions, a una persona que té la confiança de la majoria dels altres membres. En general es tracta d'una dona o d'un home que gaudeix d'una imatge moral provada, així com del respecte de la resta; que té capacitat de lideratge; que sovint domina la llengua de l'entorn; que té la facilitat d'iniciar gestions; i que pot fer de pont entre els adherents a una tontina i persones externes. Pot també ser escollida segons el criteri de l'edat. En un bon nombre de tontines, el President és la persona que va prendre la primera iniciativa per crear-la, podent acumular perfectament la suma de les tres funcions anteriorment citades. No obstant això, cal assenyalar que els responsables de les tontines entrevistades per a aquest estudi van afirmar que l'acumulació de la triple funció no es produeix per voluntat pròpia.

Per altra banda, l'adhesió a un grup de tontina és un acte personal i lliure. No obstant això, un candidat o una candidata que volgués dirigir-la hauria d'obtenir el vist-i-plau d'una "padrina" que inicia les gestions per a la seva acceptació en el grup: "Generalment, les padrines són persones que tenen antiguitat en la tontina. Són elles qui controlen millor les normes i regles de funcionament de l'estructura. Són, doncs, garants de la moralitat de la nova persona, candidata a unir-se al grup". (Sow, 2005a: 53). Una padrina té l'obligació de demostrar els objectius, la responsabilitat i la bona fe de la persona candidata (és a dir, el respecte als membres de la tontina, la participació i la presència en les reunions, la regularitat en la participació de les quotes, etc.). D'aquesta

manera, es realitzen tant una observació com un estudi meticulosos amb l'objectiu de conèixer millor la candidata. Una vegada acceptada a la tontina, pot, segons el cas i el grau de confiança que inspire, participar inicialment de les diferents reunions amb la finalitat d'observar el funcionament de la tontina. Al seu torn, aquesta persona està sent simultàniament observada per les ancianes, amb tota probabilitat, les membres més antigues i iniciadores de la tontina. En qualsevol cas, és oportú aclarir que la persona observada que està sent posada a prova per incorporar-se a la tontina, li serà assignat l'últim torn en la llista de recollida de fons.

Finalment, paga la pena esmentar que en determinades tontines el criteri de pertinença ètnica resulta determinant en el moment d'acceptar una nova adhesió. Aquest és el cas de la tontina de Camerunesos de l'ètnia Bassa, situada a L'Hospitalet de Llobregat. Segons el seu responsable, "l'adhesió dels membres és voluntària. Ingressa a la tontina qualsevol dels membres de l'associació que ho desitgi. Però només pot formar part de la tontina algú pertanyent a la població camerunesa de l'ètnia Bassa". Per tant, estem en presència d'una tontina d'adscripció ètnica, la prioritat de la qual és protegir els seus membres i vetllar pel respecte i el manteniment de la seva cultura.

5.1.3. Reunions, periodicitat i temes tractats.

Respecte a la periodicitat de celebració de reunions, la dinàmica mensual és la més practicada per la majoria de les tontines. Els caps de setmana (dissabtes i diumenges) resulten els dies favorits escollits. Mentre que algunes tontines es reuneixen els primers dissabtes o diumenges del mes, unes altres prefereixen fer-ho els segons dissabtes i diumenges. La mensualitat com a interval per a celebrar les reunions té l'avantatge de permetre a cada subscriptora de la tontina preparar la seva participació financera. Tenint en compte que la renda es van afeblint cap a finals de mes, el què s'ha plantejat fins ara evita que hagi membres que es queixin de no poder complir amb la seva obligació de pagar. La realització de les reunions tots els mesos, preferentment al començament, permet així mateix combatre la monotonia i una certa caducitat de les reunions. L'opció dels caps de setmana ofereix també l'avantatge que la gent no treballa, disposa de més temps i pot desplaçar-se amb major facilitat. A més, es tracta de l'únic moment de la setmana que els nens dels membres d'una tontina poden reunir-se i jugar entre ells. En suma, dissabtes o diumenges condensen la mobilització de tots.

En el transcurs d'una reunió de tontina són tractats diversos temes. S'assisteix a una conjunció de temes de caràcter social i de caràcter financer, els quals constitueixen habitualment els pilars fonamentals de les reunions. Segons les circumstàncies, se li concedeix major o menor importància a cadascun. Els temes financers es concentren, en general, al voltant de les diferents cotitzacions que han d'aportar els membres de la tontina. L'òrgan que controla aquests temes pot tractar qüestions relacionades amb l'import de les cotitzacions, la seva regularitat, la recollida de fons i la seva distribució. Quant als temes socials, fan referència a qüestions relatives a la convivència entre els membres, el Reglament de litigis, l'estabilitat dels integrants, l'adhesió de nous membres, la presència i la puntualitat en les reunions, i també les cerimònies (baptismes, morts, matrimonis, aniversaris, etc.). Normalment, la temàtica social domina el conjunt de les discussions dins les tontines. Per això, la presència de tots és requerida.

Excepte aquests temes de caràcter central, cada subscriptora o subscriptor d'una tontina participa en els debats aportant contribucions específiques. Poden tractar-se temes vinculats a la vida familiar, tant en el país d'acollida com en el d'origen; relacionats amb la situació jurídica o amb les dificultats associades a la situació professional de les

dones que han vingut per reagrupació familiar; referits al comerç i a les noves tendències artístiques, musicals o de la moda; respecte a la resolució d'alguns problemes de relacions interpersonals; qüestions de salut sexual, de l'educació dels nens o al voltant del recent fenomen dels *cayucos*, entre d'altres.

5.1.4. La gestió financera

Existeixen diversos tipus de gestió financera en les tontines, però dues són les que han cridat principalment la nostra atenció. El primer tipus engloba tot allò que produeix benefici als moviments d'entrada i de sortida de diners de la *caixa* de la tontina. Concretament, es tracta de les cotitzacions que fan els membres i que estan destinades a realitzar les recollides de fons. Afecta també, per sobre totes les coses, a l'administració de la caixa d'ajuda o solidaritat. Correspon a la tesorera, que generalment té el suport de la persona que ocupa el càrrec de President, complir amb aquesta tasca. Per a facilitar aquest tipus de gestió, s'estableix un quadern de registre, comunament rudimentari, on es pot llegir el nom de cada subscriptor d'una tontina i les seves diferents cotitzacions. Algunes disposen també d'eines modernes que els faciliten la gestió dels recursos, com ara el cas de la tontina de dones senegaleses de Manresa (TM6), la qual disposa d'un registre informatitzat. La seva Presidenta té un ordinador portàtil que li permet introduir les dades financeres de la tontina. Aquest tipus de registre resulta útil en el sentit que permet guardar la memòria de totes les activitats de la tontina, al mateix temps que possibilita l'avaluació periòdica de l'eficàcia de les activitats financeres, amb la finalitat de mesurar si cobreixen o no les necessitats i expectatives de cada adherent⁵².

El segon tipus de gestió té més aviat un caràcter individual, ja que es refereix al que realitza cada subscriptora d'una tontina quan es beneficia de la recollida dels fons. En general, cada membre sap per endavant en què es destinaran els diners de la tontina. A través de l'enfocament qualitatiu aplicat en aquest treball i per mitjà de les entrevistes realitzades, hem pogut comprovar que cada subscriptora d'una tontina fa una bona gestió dels seus recursos financers derivats de la mateixa. Tal i com sosté Togolo (2005: 89): "La conformitat amb el codi de la tontina obliga el membre a una disciplina i a un rigor en la gestió de la seva tresoreria, integrant en ella, fins i tot, la previsió". No obstant això, la gestió de la tresoreria individual sofreix de vegades del rigor d'alguns subscriptors, a causa de les despeses improductives que puguin arribar a realitzar-se. Per a obtenir el reconeixement d'una bona gestió individual, l'anàlisi entorn de la naturalesa de les despeses efectuades, tal com s'abordarà en el punt següent, pot contribuir a fer-se una idea precisa del cas.

5.1.5. Procedència i naturalesa de les despeses.

Considerant les despeses com a instàncies de sortida de la liquiditat de la *caixa*, cal apuntar que les operades al si de les tontines es reserven als pagaments efectuats a cada subscriptora. Dit d'una altra manera, aquestes representen la part de les cotitzacions assignades en cada torn als membres. Per tant, les despeses no són més que el reemborsament de la part que reinverteix cadascú, si es té en compte que a les tontines cada membre estalvia per als altres; o també, que tot el món cotitza per a tothom. En el cas de les tontines que disposen d'una caixa d'ajuda, les despeses resulten de les compres destinades a organitzar esdeveniments com ara baptismes de nounats,

⁵² En resum, tots els membres de les tontines contactats i entrevistats en el transcurs del nostre estudi van fer palesa la seva voluntat de participar en mòduls de formació en gestió financera. Compten amb el suport d'especialistes professionals en gestió financera, buscant d'aquesta manera ser més eficaces i productives.

aniversaris, etc. Provenen també, en ocasions, del pagament d'altres serveis prestats als integrants de la tontina, així com de les multes cobrades a algun dels seus membres (retard en les reunions, etc.). De la mateixa manera, si per a la realització d'una festa les tontines convoquen músics, trobadors o homes que practiquen lluites tradicionals, aquests obtenen una remuneració per la prestació dels seus serveis, pagada per la tontina, tal i com succeeix en la tontina de dones senegaleses de Manresa:

“A cada subscriptor se li retiren 30 euros de la seva contribució per a constituir un fons de caixa. L'objectiu és realitzar, quan acaba la tontina, una jornada festiva o, si els mitjans ho permeten, portar un músic de Senegal i fer una nit senegalesa... Hi ha músics que estan aquí i és necessari contactar amb el seu manager. Això és molt més fàcil que fer-lo venir des de Senegal. La tontina va aconseguir fer venir a Manresa un músic que va fer un bon espectacle en una discoteca de nit”. [Florence, T6]

Les caixes d'ajuda permeten també assistir a les subscriptores d'una tontina, ja sigui en situacions felices (baptisme d'un nou-nat, matrimonis...) o infelices (mort d'un parent en el país d'assentament o el d'origen). Aquestes caixes d'ajuda poden arribar també a co-participar en el finançament de repatriacions de cossos de difunts cap al país d'origen.

A nivell individual, les despeses es diferencien en funció del projecte inicial fixat per cada persona adherent a la tontina. Els diners de la mateixa poden servir per a finançar el consum, cerimònies funeràries, aniversaris, matrimonis, baptismes, o la compra de vestits i joies (de les quals les dones agraden proveir-se per als grans dies festius) i de bitllets d'avió per a peregrinar a llocs sants (La Meca, Lurdes, Roma, Fes, etc.). Però també existeix l'altra cara de la moneda, en el sentit que algunes d'aquestes despeses poden tenir un caràcter d'ostentació i ser improductives.

No obstant això, les persones que practiquen les tontines no solen considerar que estiguin realitzant despeses improductives o ostentadores. Sense anar més lluny, per exemple, la compra de joies és valorada com una inversió, com una manera d'estalviar en espècie amb la finalitat d'assegurar-se contra possibles riscos i imprevistos com ara els divorcis, l'atur, etc. (Dromain, 1990; Sow, 2005a). Resulta necessari aclarir aquí que els diners de la tontina no només serveixen per a aquest tipus de despesa, sinó que contràriament, poden contribuir a finançar activitats de tipus comercial, artesanal i agrícola, així com el pagament de les despeses d'escolarització dels nens o la inversió en béns immobles.

5.1.6. Relacions de les tontines amb altres associacions, institucions i altres sectors la societat civil catalana.

Les tontines teixeixen diversos tipus de relacions, sent en primer terme les més freqüents, properes i fàcils les que estableixen les persones adherents amb aquelles tontines originàries del mateix país. Es tracta dels casos de les subscriptores de la tontina de dones guineanes residents a Mollerussa, Lleida i Tàrraga; i de les senegaleses de Manresa, Mataró, Guissona, Cervera i Barcelona. Per altra banda, és possible assistir a un altre tipus de relació que s'estableix entre subscriptores de tontines de diferents nacionalitats. En aquest sentit, una tontina de senegaleses pot establir relacions amb una tontina de malianes.

A part d'aquests tipus de relacions establertes entre tontines, n'hi ha d'altres que s'han teixit amb les associacions d'immigrants africans residents a Catalunya. Els membres d'una tontina d'un país determinat, en general estan en relació directa amb les associacions del seu país d'origen. Es pot fins i tot arribar a considerar les tontines com a "subestructures" autònomes, en un sentit positiu del terme, d'aquestes associacions més àmplies (**Vegeu Annex**). Per a exemplificar el que s'ha dit, tenim la tontina de dones senegaleses de Lleida i Província, coneguda per aquest tipus de relació en la qual

els membres de la tontina formen part també de l'Associació d'Immigrants Senegaleses de Lleida i Províncies (AISLP). És habitual que les reunions d'aquesta tontina tinguin lloc després de les de la AISLP.

A diferència de les associacions, en la seva vocació comunitària i organitzativa, les "subestructures" que representen les tontines es perceben com la forma més dinàmica i "sagrada" de revivificació de la relació afectiva en el territori d'immigració. L'aparició d'aquestes "subestructures" permet crear i desenvolupar una comunitat de valors particulars que són més laxos en els col·lectius d'immigrants, i a més, per mitjà de les dones. Aquestes pràctiques, la majoria de les vegades personificades per les dones, no semblen viure's com exògenes. Ans al contrari, formen part integrant de la seva cultura i de les lògiques socials d'aquestes mateixes dones, constituint, al mateix temps, no només una defensa protectora de la seva identitat, sinó també una espècie de revaloració sincrètica de la seva memòria emocional. El fet que les dones subscriptores d'una tontina marquin una diferència fonamental amb les associacions, no es vincula en absolut amb una lògica sistemàtica de no participar en aquestes entitats socials. Aquesta diferenciació, més precisament, es troba inserida en una lògica de reactivació de la memòria, associada a la legitimació dels usos culturals del país d'origen.

La renovació d'aquestes 'subestructures' en terra catalana constitueix, per tant, una forma d'exhibir una identitat, sovint especulativa, però que denota un sentiment de pertinença a una categoria social diferent (la de les dones). Lluny de resumir-se solament en una simple qüestió identitaria, la renovació esmentada respon sobretot a una imperiosa necessitat "d'existir", de marcar la diferència en el país receptor, on els immigrants difícilment arriben a imposar-se. En altres paraules, aquesta renovació no pot reduir-se ni a la situació d'immigració ni a un fenomen de moda; sinó que té les seves arrels en els profunds intersticis de la pròpia revaloració social i d'una construcció identitaria dinàmica.

Per a acabar, existeixen així mateix relacions de tipus administratiu vinculades en molts casos amb els ajuntaments i amb altres organitzacions de la societat civil com ara les ONGs. Consisteixen més aviat en relacions que es donen en el marc de l'elaboració i execució de projectes de cooperació internacional i de codesenvolupament. Dos exemples d'això són els casos de la tontina dels Camerunesos de L'Hospitalet i de les dones de Mali ubicades a Lleida. En ambdós casos es tracta de relacions indirectes, ja que la imatge de les tontines és absorbida a favor de les associacions. És en nom d'aquestes últimes que s'efectuen les gestions; i són aquestes –i no les tontines- les que coneixen a nivell administratiu i polític.

5.1.7. Accions internes i externes prioritzades pels subscriptors d'una tontina

Dins del conjunt de prioritats de les tontines, el benestar dels seus membres n'és, abans que tot la principal. Es posa l'accent en l'individu que només troba la seva realització a través del grup al qual pertany i mitjançant el qual es defineix. És possible identificar aquí la preocupació per la recerca del benestar, la construcció i el manteniment identitari, i la protecció social. En adherir-se a una tontina, la persona es posiciona en un tipus de relació lliure de qualsevol complex. La necessitat de pertinença a un grup és pròpia de qualsevol individu, el qual aconsegueix realitzar-se en integrar-se a un grup on se sent reconegut, acceptat i respectat. La recerca de valors com ara la solidaritat, la convivència i la tolerància, constitueix una força cultural considerable entre els africans. El que s'ha dit anteriorment permet entendre, d'acord amb Dromain (1990:160), "la importància que concedeixen els participants a les relacions socials respecte les

motivacions purament financeres". Aquesta recerca de solidaritat, d'acollida i de protecció ha estat resumida per una subscriptora a una tontina en els següents termes:

"Per a mi, dintre de la tontina, la relació amb els altres preval sobre els diners. Aquest element és molt important però el fet que tu et trobis entre amics a escoltar música, a ballar, a conversar, això fa bé també. Els diners són importants però els amics són molt més importants. Per a mi una tontina no es fa solament per tenir interessos. Per a nosaltres és, simplement, el fet de trobar-nos, de conversar, de ballar... Si fos únicament pels interessos financers, jo crec que cada dona posaria els seus diners en el banc". [Florence, TM6].

La finalitat de les tontines és, llavors, reunir als seus membres, ajudar-los a viure fraternalment, en definitiva, donar-li més importància a les relacions socials. Les reunions de les tontines a Catalunya no estan destinades solament a realitzar càlculs econòmics. Per contra, com s'ha dit abans, fins i tot s'aborda en darrer terme durant les trobades. Si bé aquesta problemàtica ocupa un rol important, no podria igualar ni substituir en cap cas la dimensió social, prioritzada per totes les tontines. Els diners serveixen sovint de pretext, o altres vegades d'incentiu, per a atreure més gent i captar-la en la socialització quotidiana. En conseqüència, allò que es busca abastar, abans que una altra cosa, és la dimensió social. És ella la que precedeix a la dimensió financera, ja que abans d'emetre la idea de cotització, les relacions d'amistat o familiars vinculaven per endavant els membres de la tontina. Tal i com apunta la subscriptora d'una de les tontines entrevistades: "L'objectiu principal de la tontina es resumeix en això: que cadascuna se senti bé, que es comuniqui i que es doni coratge. Que la gent comparteixi les seves alegries i les seves angoixes..." [Khady, TM12]."

5.1.8. Estalvi i enviaments de diners en termes de volum

Igual que els immigrants africans que mantenen relacions permanents amb els seus països d'origen, i que tenen la preocupació d'ajudar financerament els seus o aportar alguna cosa en la realització d'un projecte, les subscriptores d'una tontina també transfereixen diners. No obstant això, en termes de volum, resulta complicat obtenir amb precisió dades exactes de les seves transferències de diners. Les temptatives incloses en aquest estudi per aconseguir de la seva part, encara que només en fos una succinta idea van resultar en va. Més encara, les respostes obtingudes denoten la preferència d'aquestes dones per no revelar aquesta informació, constituint un tema inclòs en la confidencialitat i romanent en un plànol d'assumpte personal. Van haver casos en els quals la qüestió va arribar fins i tot a irritar les subscriptores de les tontines, mentre que el fet d'insistir no va generar cap canvi en les seves postures. A propòsit d'això, cal assenyalar allò plantejat per Togolo (2005: 90) quan destaca que "l'adhesió a una tontina es realitza (...) per a buscar una total discreció". La subscriptora a una de les tontines revelades en aquest treball, recorda de la següent manera l'actitud de discreció referida: "Hi ha gent que envia diners al país. Però és un tema personal. Jo no puc dir exactament quina quantitat de diners envia cadascuna..." [Florence, TM6]."

Als immigrants en general, i a les subscriptores de les tontines en particular, no els agrada revelar la seva situació financera, sobretot pel que fa a l'enviament de diners. "A això s'afegeix una voluntat efectiva de mantenir en secret, enfront de l'entorn, l'existència d'un estalvi, de mantenir secreta la seva participació eventual en una tontina i fins i tot d'ocultar la mateixa existència de l'agrupament". (Dromain 1990: 149). Una de les opcions, pel que sembla susceptibles d'obtenir informació exacta respecte als imports de les transferències, serien les fitxes de registre de les institucions bancàries o altres estructures que serveixen de canals formals habilitats per a operar amb transferències de diners. Però això també sembla tenir els seus límits si es té en compte l'ús dels canals informals per part de molts immigrants en el moment d'efectuar les

seves transferències de diners. En conclusió, el present estudi no va indagar en profunditat al voltant d'aquest assumpte per raons pràctiques i per respecte a les persones entrevistades.

5.2. Diversitat ètnica, confessional i geogràfica dels subscriptors

Les estructures de tontines "africanes" a Catalunya formen una barreja de grups multinacionals, multiètnics, pluriconfessionals i plurireligiosos, la qual que queda ressenyada en el quadre que es presenta a continuació:

Quadre 10: País d'origen, composició ètnica, i religiosa dels subscriptors de tontines africanes a Catalunya

País de origen dels subscriptors	Composició ètnica	Religió
Senegal	Wolof, Peul, Sérer, Diola, Lébu	Musulmana, Catòlica
Gàmbia	Mandinga, Sérer, Peul, Sarahulé	Musulmana
Mali	Bambara, Peul, Malinke, Mandinga	Musulmana, Animista
Guinea Equatorial	Fang, Bubis	Animista, Catòlica
Camerun	Bassa	Animista, Catòlica
Guinea Conakry	Mandinga, Peul, Malinke, Sussu	Musulmana, Animista

Font: Sow i Tété, 2007

La diversitat geogràfica, ètnica i religiosa de les tontines ofereix avantatges en la mesura que, ben explotada i ben canalitzada, pot convertir-se en una gran font de riquesa. Contràriament a allò que passa en els països d'origen dels emigrants africans, on la diversitat ètnica es considera, amb freqüència, com factor de retard econòmic, de divisions, conflictes, i desestabilització política, més que una força de cohesió social i desenvolupament econòmic (Easterly i R. Levine, 1997; Alesina i Devleeschauwer 2002; Alesina i la Ferrara, I. 2004), les tontines "africanes" a Catalunya, en el seu estat actual, poden contribuir a corregir aquestes estigmatitzacions, servint d'antídote i afavorint, així, la promoció del capital social, font d'avantatges socials i econòmics. Dit d'una altra manera, la iniciativa i la promoció de trobades periòdiques entre totes les tontines africanes a Catalunya pot servir de base per a la construcció d'una gran comunitat africana interètnica i intercultural, rica en la seva diversitat d'opinions, intercanvis i en el seu cúmul d'experiències. Per tant, les tontines en el seu conjunt, podrien treure benefici d'aquesta diversitat, en pro de millorar significativament la seva capacitat i la seva voluntat de prosperar.

5.2.1. Grau de participació i implicació dels membres.

La participació és una condició *sine qua non* per al bon funcionament de les diferents activitats de les tontines. Aquesta implica, a nivell general, la capacitat d'acció de cada membre en la recerca de vies i mitjans que contribueixin, d'una banda, al bon funcionament de l'estructura; i, d'altra banda, a la consecució dels objectius prioritaris fixats per cada estructura de tontina. Els determinants per a una bona participació a les tontines consisteixen en la presència activa dels membres durant les reunions convocades, el respecte i la regularitat en les cotitzacions i fer-se càrrec de les responsabilitats assumides i assignades en cada moment.

La presència activa en les reunions convocades per la tontina és un element clau de la participació. Tal i com va quedar reflectit en un dels testimoniatges prèviament citats, el

que motiva les subscriptores d'una tontina és, sobretot, una necessitat de trobar-se, d'intercanviar idees, de familiaritzar-se entre si. En aquest sentit, la participació es materialitza a través d'interaccions, o fins i tot d'intercanvis en el moment de les reunions. En opinió d'una responsable de tontina, "la participació s'observa quan la gent es troba. Tu veus que la gent té realment desig de parlar, comunicar la seva alegria i la seva amargor. Parlar i discutir: això té una gran importància en la tontina", [Marietu, TM4]. Les reaccions entorn de les diferents idees que es transmeten en la tontina, la dinàmica en la resolució dels problemes i de diferents situacions que s'imposen, constitueixen també elements que promouen una participació activa dels seus membres.

Un altre element clau de la tontina és la qüestió al voltant de la captació de fons. En aquest cas, la fidelitat i el respecte a les diferents cotitzacions es converteixen en un acte de participació requerit per moltes subscriptores en una tontina. Considerat com un aspecte gens menyspreable, el seu incompliment comporta, des de la possibilitat de generar distorsions en la rotació d'una tontina fins a la revocació del membre que deixa de cotitzar sense cap raó vàlida.

El funcionament democràtic de les tontines suposa la participació dels seus membres en els diferents llocs de responsabilitat. La subsidiarietat, el just equilibri en l'exercici de les diferents tasques, igual que l'alternança dels poders, el reconeixement i el desenvolupament de les competències individuals, constitueixen tots ells pilars del fonament i la viabilitat de cada tontina. Per tant, la participació a través de l'acceptació i l'exercici de les responsabilitats requereix, per endavant, la recerca d'un espai de concertació estructurat, d'un consens que permeti a tots els membres interessats posar els seus esforços en comú. Els fonaments d'aquesta participació es basen en els principis de llibertat i democràcia, mitjançant els quals cada membre se sent lliure de les seves accions però subjecte a les normes de la majoria; ja que en les tontines, com alguns autors reconeixen, "les obligacions comunitàries es privilegien en detriment de l'individualisme". (Sow, 2005a)

Que la informació sigui precisa i fiable, així com el respecte dels compromisos a tots els nivells, constitueixen els suports sobre els quals es construeix la dinàmica participativa d'una tontina. És important tenir en compte que les tontines faciliten als seus membres la possibilitat de prendre part activa en les decisions, en la determinació dels objectius i en les vies i mètodes de funcionament de les estructures. Així mateix, la flexibilitat en l'acceptació i la realització de les diferents tasques de la tontina resulta indispensable. La participació real implica un compromís constant i la responsabilitat compartida de tots els membres en l'establiment d'objectius comuns. Un dels aspectes destacats és el de la distribució de les tasques, de manera que cada membre se senti responsable del què es fa. A part dels llocs principals de responsabilitat (Presidència, Secretaria i Tresoreria), tots els membres de la tontina són responsables del seu funcionament. Es tracta, doncs, de la implicació de cadascun en l'organització de possibles activitats i esdeveniments (sortides comunitàries, preparació dels aniversaris, dels baptismes dels nens, dels matrimonis i els enterraments). Segons el responsable de la tontina solidària dels Camerunesos de l'ètnia Bassa, de L'Hospitalet de Llobregat:

"Els membres de la tontina són dinàmics i això es nota quan és el torn d'una família d'acollir altres membres de la tontina a casa seva. La presència activa de cada membre i la seva implicació en la resolució dels diferents conflictes és un signe positiu de participació", [Jérôme, TM3]

D'aquesta manera, cadascú aporta la seva pedra a l'edifici. Mentre que alguns membres s'ocupen de preparar el menjar, els altres s'encarreguen de preparar la taula i de tenir cura dels petits. En definitiva, la participació que les tontines s'esforcen a promoure entre els seus membres radica en el fet que aquests últims manifesten el seu interès per

trobar-se, assistir a les reunions i prendre part dels òrgans de decisió i de les diferents activitats que es realitzin. De manera que el deure d'implicar-se en la vida de la tontina i de participar activament incumbeix veritablement a cada participant.

5.2.2. Mètodes de designació dels responsables de les tontines.

Per a designar els seus responsables, les tontines fan servir diferents mètodes. Mentre que algunes recorren al vot per a triar-los (cas de la tontina mixta de Camerunesos de L'Hospitalet), unes altres, per contra, ho fan per mitjà de nomenaments (cas de la tontina de Guinea Equatorial de Lleida). Altres vegades, els càrrecs de responsabilitat són ocupats "d'ofici" per les persones que solen prendre la iniciativa en les tontines, sense baralles bizantines.

L'Assemblea General serveix de marc per a procedir a la renovació de la junta. Aquesta contempla sobretot l'alternança en les instàncies de decisió. La durada dels mandats dels responsables d'una tontina va dels 2 als 4 anys, variant d'unes a les altres, sent renovables en algunes i il·limitats en unes altres. Això últim és el que succeeix amb la tontina de dones senegaleses de Manresa: "no hi ha contracte. Puc retirar-me quan vulgui. Actualment, estic retirant-me. Crec que no vull seguir més. Fa ja 8 anys que estic al capdavant del grup. Ha arribat el moment que una altra persona prengui el càrrec i que es canviï un poc", [Florence, TM6]

D'acord amb l'opinió d'alguns dels responsables de les tontines abordades en aquest estudi, l'afer dels càrrecs de responsabilitat no genera massa interès entre els membres. Per aquest motiu passa amb freqüència que els llocs s'ocupin per les mateixes persones. Són diverses les raons que poden arribar a explicar el relatiu rebuig, per part d'un gran nombre de membres, a assumir els càrrecs de responsabilitat d'una tontina. En primer lloc, bona part dels responsables són les persones que han pres la iniciativa de crear la tontina. Aquestes sovint són considerades per la resta de membres com la seva *mare*, per la qual cosa no seria correcte ocupar el seu lloc; encara que no es trobin errades ni es posi en qüestió l'exercici del seu càrrec. Tot i així, cal apuntar que l'exercici dels càrrecs de responsabilitat no constitueix de cap manera una tasca fàcil, ja que són necessàries paciència i temps, sobretot quan es tracta d'administrar situacions molt delicades i conflictives. Aquest marc de dificultats serveix de vegades d'argument a alguns dels membres per a declinar l'oferta d'assumir els càrrecs de responsabilitat. Finalment, el nivell de formació o instrucció dels membres també constitueix un factor substancial. Per a una major eficàcia en l'exercici de les responsabilitats, criteris com l'enteresa moral o el nivell de formació de la persona són posats en consideració com a valors, de vegades, excloents. En referència a això, quant al nivell de formació o instrucció com a criteri d'accessibilitat a un lloc de responsabilitat, aquest s'explica per la determinació que posseeix el factor lingüístic en certs contextos d'immigració, com succeeix en el cas de Catalunya. En aquest sentit, l'establiment de possibles relacions o gestions administratives requereix durant la major part del temps, l'ús del català en primer terme, i de l'espanyol, després. Resulta clar que les tontines prefereixen tenir un responsable que estigui en condicions de comunicar-se amb altres persones, capaç de servir de pont entre la seva estructura i els altres. Pel que fa al criteri basat en l'enteresa moral, les tontines necessiten d'una persona responsable que tingui la capacitat d'unir la gent, que sigui dinàmica i escoltada per tots. Ha de tractar-se per força d'una persona honrada de la qual no se'n dubti i que pugui ocupar el paper de mediador en la resolució de possibles conflictes de diferents formes. En paraules d'una adherent a una tontina: "la Presidenta de la tontina és la dona que està vinculada a tothom, degut al fet que es designa per consens. És una dona que no té problemes amb ningú. Se li confia llavors la responsabilitat", [Nabu, TM5]. La veu de la seva saviesa, unida a l'anàlisi meticulosa

del seu comportament, són els criteris que generalment es tenen en compte per a avaluar la candidata en el lloc de responsabilitat: “Quan vam decidir fer el *Djangue*, vam estudiar el comportament de cadascuna, i a la persona que mereix la confiança de tots li toca la responsabilitat de dirigir el grup. És una persona responsable que té el suport de la majoria”, [Luppi, TM12]

5.2.3. La xarxa de simpatitzants no adherits directament a les tontines.

Entre els simpatitzants de les tontines africanes a Catalunya, es pot esmentar el cas de les persones amigues dels seus adherents que participen sovint en algunes reunions. Aquestes persones poden ser tant africanes com catalanes i normalment mostren interès en la dimensió popular i cultural que suposa la tontina, ja que les guia la curiositat de saber i aprendre. No participen directament de les cotitzacions de les tontines encara que poden manifestar la seva solidaritat d'una manera circumstancial a través de la contribució financera durant les celebracions dels baptismes o aniversaris. En els llocs d'implantació de les tontines, els simpatitzants poden ajudar també les associacions de barris o de veïns, àmbit on l'esperit de solidaritat i el de convivència tenen una importància fonamental:

“En relació a la nostra tontina, crec que és la primera, en termes de volum de membres, aquí a la Segarra. És la primera tontina que va aparèixer a la televisió catalana. Una vegada, va haver-hi una gran participació en una festa que organitzàvem, no parlo només de la part africana, sinó més aviat a nivell dels catalans. Era la primera vegada que aquests catalans descobrien la cultura africana (sobre el plànol folklòric i culinari). I, veritablement, era molt motivador”, [Nabu, TM5]

La tontina de dones senegaleses de Lleida i Província també posseeix un grup important de simpatitzants. Durant una de les nostres entrevistes personals in situ, els investigadors vam ser testimonis d'aquesta participació exògena (de persones estrangeres a la tontina) en una festa intercultural, amb la presència tant d'africans com de catalans. Estaven presents en aquesta festa els veïns del barri, els representants de l'ajuntament, els representants d'empreses que havien vingut a proposar-los el seu mercat, curiosos...

A més d'aquesta categoria de simpatitzants, cal tenir en compte també la presència de comerciants, en particular de *Móodu-Móodu*⁵³. Aquests "venedors ambulants, son empresaris totalment comercials, més econòmics que socials⁵⁴" (Sow, 2005b). Els *Móodu-Móodu* solen aprofitar les reunions de les tontines, per interès en treure'n avantatge en termes de guanys. Es tracta per a ells de moments privilegiats per a proposar i vendre els seus articles (habitualment polseres, bosses, *gourmettes* i altres objectes d'estètica). Els *Móodu-Móodu* saben perfectament que durant les trobades de les subscriptores de tontines que tenen lloc a la fi del mes les dones disposen dels diners. Resulta tanmateix l'ocasió per a recuperar els diners dels productes que van atorgar a crèdit.

Les pròpies associacions creades per les persones pertanyents al mateix país d'origen de les subscriptores de tontines són també, per sobre de tot, veritables simpatitzants. En aquesta categoria de simpatitzants es té en compte la presència dels cònjuges de les

⁵³ Sobrenom amb el qual es coneix als immigrants senegalesos, en general originaris de les zones rurals del Senegal i, sobretot, dels «països» de l'ètnia wolof: *Baol* (Diourbel), *Kaajor* (Thiès), *Saalum* (Kaolack) i de *Njambur* (Louga).

⁵⁴ Papa SOW (2005b), en un article titulat: “Pràctiques comercials transnacionals i espais d'acció dels Senegalesos a Espanya”, a *Migració i Desenvolupament*, brinda una informació més completa sobre la identitat i les pràctiques comercials dels *Móodu-Móodu*.

dones casades que, sovint, ajuden les seves esposes a garantir financerament les cotitzacions. D'altra banda, les mateixes tontines teixeixen relacions profundes entre les seves homòlogues. Per als grans esdeveniments com els baptismes i els aniversaris, es conviden entre si per a compartir la seva alegria.

5.3. Els principals problemes i la seva resolució al si de les tontines

L'establiment de bones i rendibles relacions constitueix un dels mòbils fonamentals de les tontines. Es tracta d'un aspecte que cada tontina intenta fer el possible per preservar. No obstant això, a vegades, poden sorgir certs conflictes o malentesos. En els grups humans, els conflictes no es poden evitar. Segons Togolo (2005: 102) "a causa dels interessos divergents que s'expressen en el grup, sigui quin sigui el grau de tolerància dels seus membres". Però en ocasions els conflictes poden servir de trampolí per a avançar cap a una situació millor. Sobre l'existència de possibles conflictes a les tontines, aquests han aparegut relativament invalidats en les respostes de les subscriptores entrevistades per a aquest treball. La confiança mútua i l'esperit de família amb el qual evolucionen la majoria de les tontines, fan que molts conflictes s'hagin pogut evitar. És en aquest fet on insisteix, justament, una responsable de tontina entrevistada: "No vam tenir conflictes. A la tontina, com ens tenim confiança, mai hem tingut conflictes. De vegades, hi ha malentesos però ràpidament els solucionem", [Florence, TM6].

En lloc de "conflictes" o "problemes", a les tontines es prefereix parlar en termes de "malentesos". Aquests darrers generalment es redueixen a dificultats com ara la manca d'afinitat en les relacions interpersonals o la diversitat d'humors. En una de les entrevistes realitzades en el transcurs del treball de camp per a aquest estudi, la subscriptora d'una tontina va fer esment a seriosos problemes en el seu interior que estaven conduint, fins i tot, al trencament del grup en dos tontines diferents, la qual cosa va causar, indirectament, la degradació de les relacions interpersonals. "Assumptes de dones"-com observen sovint els homes- i els propis malentesos entre elles constitueixen amb freqüència la base d'aquest tipus de conflictes. En relació a la tontina esmentada anteriorment, semblaria ser que la presència de "trobadors", el paper dels quals consisteix, segons les circumstàncies, a cantar lloances als assistents, o el fet de buscar culpes poc justificades, estarien en l'arrel d'alguns conflictes. Així mateix, és oportú considerar, els problemes de lideratge existents entre alguns membres de les tontines. En aquest sentit, s'ha detectat que membres recentment incorporats a l'estructura deixen anar dures crítiques, tant contra els seus responsables com sobre el seu funcionament. Una altra font de problemes cal rastrejar-la en la irregularitat dels pagaments que es realitzen. En aquest cas, les persones que no honren els seus compromisos se'ls convida a retirar-se lliurement de la tontina. No obstant això, abans de prendre qualsevol decisió que resulti irrevocable, cadascun dels casos s'estudia minuciosament.

Per a resoldre els diferents problemes cada tontina compta amb l'esperit de comprensió i de mutu perdó: "Si hi ha un problema a la tontina o a l'associació, com existeix la confiança i el *saber-fer* de tots, crec que s'arribaran a solucionar; i aquest és sobretot, el paper que li pertoca a la Junta i també a la bona voluntat de cada membre", segons diu una subscriptora d'una tontina. L'esperit de família que guia els membres també és un element que contribueix a la resolució dels problemes, per allò que la "roba bruta es renta sempre en família".

El paper de les tontines en la resolució dels conflictes o malentesos que enfronten els seus membres és molt important. De moment, els conflictes, encara que existeixen i no han de descartar-se, no s'han generalitzat, afectant relativament poc les tontines. La seva

prevenció i resolució depenen generalment de l'amplitud de la xarxa social desenvolupada pels subscriptors de les mateixes tontines.

VI

Impacte i incidència de les tontines en relació a les altres institucions financeres públiques i privades de Catalunya

Aquest últim capítol de l'estudi es proposa mesurar el pes i la incidència de les pràctiques de tontines establertes a Catalunya, situant-les en la perspectiva dels possibles reptes que se'ls imposen. Considerant-les com a estructures d'estalvi "africanes" ubicades a Catalunya, es tracta de reflexionar sobre l'impacte que poden tenir quant a la mobilització de l'estalvi, en relació a les institucions financeres existents al país d'immigració. De la mateixa manera que és important examinar el grau de "cultura econòmica" que les adherents a les tontines posseeixen en relació a les altres estructures d'estalvis informals, és també rellevant posar de manifest les relacions que existeixen entre elles i les altres institucions financeres, sense oblidar la qüestió del seu reconeixement jurídic. És l'estat d'aquestes múltiples preocupacions el què aborda el present capítol en els apartats que segueixen.

6.1. Catalunya: "nou territori" predilecte de les tontines africanes?

Considerada durant molt temps pels emigrants com un lloc de trànsit cap a Europa del Nord, Catalunya, s'ha transformat ràpidament, sobretot en les últimes dècades, en un lloc d'immigració. Probablement això es deu, en part, a l'ingrés d'Espanya a la Unió Europea (1986), així com als nombrosos procediments de regularització (els últims en 2001 i 2005) de les persones en situació irregular. Segons dades proporcionades per l'Oficina d'Estadístiques de la Comunitat Europea (EUROSTAT⁵⁶), al 2006, sobre un total de 1.422.600 immigrants en el conjunt de la Unió Europea, Espanya en registrava 636.000, la qual cosa va representar el 44,7% del total del saldo migratori europeu de l'any esmentat. Per altra banda, investigacions recents (Evers Rosanders, 2000; Sow, 2004; Bledsoe, Houle et Sow, 2007) han assenyalat la importància que, en termes quantitius, comença a tenir a Espanya la població africana. I encara que aquesta població és minoritària respecte a la població total d'immigrants procedents d'altres continents, ha començat a ser significativa els darrers anys, tal i com ho mostra el quadre següent:

Quadre 11: Població africana del Sud del Sàhara a Espanya per país d'origen.

País de origen	Evolució de la població subsahariana a Espanya (1998-2006).						
	1998	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Senegal	4.880	10.627	14.459	18.687	21.465	29.608	35.079
Nigèria	941	7.598	12.254	16.802	20.316	27.203	31.588
Gàmbia	5.462	9.235	11.034	12.705	13.320	15.838	17.425
Mali	615	2.449	3.829	5.300	6.890	12.158	14.886
Ghana	636	2.321	3.598	5.264	7.118	10.482	13.288
Guinea Equatorial	4.150	8.188	9.759	11.123	11.590	13.096	13.251
Mauritània	909	3.598	5.168	6.782	7.443	9.611	9.652
Guinea Conakry	1.925	3.588	4.547	5.392	5.946	8.051	9.123

Font: http://fr.wikipedia.org/wiki/D%C3%A9mographie_de_l'Espagne, Demografia d'Espanya. (Adaptació de Sow i Tété, 2007).

⁵⁶ Veure : <http://www.latinreporters.com/espagneImmigrationEurostat2006.pdf>

Les mesures de control de les fronteres adoptades pels diferents governs europeus durant els últims anys, han confluït en l'elaboració de noves polítiques restrictives quant als drets i a les llibertats dels candidats a l'emigració. La instauració i el reforç de nous dispositius de seguretat a les fronteres obliguen molts immigrants que pretenien dirigir-se als països del Nord (França, Anglaterra, Alemanya, etc.) a ser retinguts temporalment, en alguns casos fins i tot, definitivament a Espanya, sent actualment la seva destinació prioritària Catalunya.

En efecte, Catalunya s'ha convertit en el transcurs dels últims anys en una comunitat que gaudeix d'una dinàmica demogràfica creixent i variada, integrada per un mosaic d'ètnies, cultures i expressions lingüístiques i religioses heterogènies. A més de la seva obertura al mar i del seu estatus de destinació turística per excel·lència⁵⁷, són en particular la seva infraestructura industrial, el seu mercat agrícola i les seves empreses les que atreuen als immigrants africans. Catalunya ofereix, així, la possibilitat de trobar una ocupació que pugui conduir ràpidament a la solució del problema de l'obtenció dels papers.

Transformada en un "nou territori" d'immigració, l'arribada en primer terme d'emigrants homes, seguits posteriorment de les seves esposes a través de la reagrupació familiar, i últimament de dones que han vingut pels seus propis mitjans i voluntat, han estat factors que han permès l'aparició i l'extensió de les tontines africanes actualment a Catalunya. No obstant això, cal assenyalar que aquestes estructures van néixer gràcies a la lluita per trobar solucions enfront dels nous reptes que implica la immigració a Catalunya. En aquest sentit, les tontines constitueixen per als immigrants africans, sobretot per a les dones, un dinamisme de construcció sociocultural i de protecció social.

6.2. Les tontines enfront seriosos reptes: les lleis catalanes, el no reconeixement jurídic, etc.

Les tontines africanes, en les seves formes actuals, poden arribar a enfrontar-se a diversos reptes, tres dels quals són objecte d'anàlisi en aquest apartat.

Com a primera qüestió, s'aborda el manteniment de la perennitat de les tontines com a estructures d'estalvi informal i popular dels immigrants africans, igual que la conservació de l'estabilitat dels seus membres. A continuació, s'analitza la interpretació errònia per part d'algunes lleis en matèria de pràctiques de microfinances, que mereixen una redefinició i un replanteig a fi i efecte d'evitar possibles confusions. Finalment, s'exposen una sèrie de divergències quant a posicions i preocupacions al voltant de la possibilitat d'assolir un reconeixement jurídic de les tontines al mateix nivell que altres institucions financeres, com ara els microcrédits o les mútues catalanes, per exemple.

L'estabilitat, tant dels membres que duen més temps a la tontina, com dels nous adherents, constitueixen elements claus per a la supervivència i la perpetuació d'aquest tipus d'estructures. La mobilitat dinàmica dels immigrants en funció de la seva situació professional, es presenta de vegades com un obstacle susceptible de desllorigar les tontines, a causa de la dispersió dels seus membres. El fet que molts emigrants s'instal·lin allí on existeix la possibilitat d'aconseguir una ocupació més o menys bé remunerada i que sovint hagin de traslladar-se a un altre lloc segons les variacions del treball i les lleis del mercat, provoca que això es converteixi en un punt d'inestabilitat per a les tontines. Sense anar més lluny, moltes baixes detectades en algunes tontines s'inclouen en el fenomen de mobilitat al qual ens hem referit. A causa d'un

⁵⁷ En aquest sentit, Barcelona, per exemple, deu part del seu creixement demogràfic a l'expansió i a la consolidació del turisme.

distanciament espaciotemporal, resulta totalment natural que el vincle contractual es dilati i que la tontina acabi per finalitzar. L'estabilitat dels membres depèn també de la capacitat de les tontines de ser creatives i inventives en tots els àmbits de les seves activitats. Han de crear noves situacions que atreguin i responguin a les diferents necessitats dels seus membres.

Si les tontines desapareixen un dia, és per la falta de creativitat. Les tontines desapareixen... per què? Per la meua banda, jo vaig estar tres o quatre anys en una tontina i em vaig adonar que és la rutina. Tu omplés recursos la tontina i et quedés allí. Però si ja tinc un compte bancari, i he de posar 60 euros dins d'una tontina.... Per què no posar-la directament al banc? Almenys, allí et donen algun percentatge d'interès. Però a les tontines, tu pagues 60 euros i reculls 60 euros. [Nabu, TM5]

Si es té en compte el nou context socioeconòmic on viuen les subscriptores d'una tontina, i al qual s'acostumen, l'aspecte financer és fonamental; sobretot si la tontina arriba a generar beneficis. Aquesta és la raó per la qual la dimensió social i comunitària de les tontines tendeix a mantenir-se. Pel que fa a la informació de les subscriptores de les tontines, les relacions interpersonals i els intercanvis de caràcter amistós, fraternal i familiar constitueixen "la prioritat entre les prioritats". Tant és així que sense aquesta baula transcendental, pedra angular que brinda suport a la resta de les pràctiques, l'existència de les tontines seria precària. Sense una interiorització d'aquesta dimensió social i emocional, el futur de les tontines "africanes" a Catalunya l'hipotecaria, a causa de l'existència d'altres estructures d'estalvi i de crèdits.

El segon dels reptes als quals s'enfronten les tontines seria l'existència d'algunes lleis que prohibissin aquest tipus d'estructures socials. Algunes persones adherents a les tontines diuen, sense molta certesa, que a Catalunya regeix una llei que prohibeix la pràctica de les tontines. Malgrat això, si s'explora adequadament el contingut de les lleis vigents, des del punt de vista legal, aquestes no tenen d'influència directa sobre la pràctica de les tontines. La llei més coneguda és la *Llei del 23 de Juliol de 1908 de Repressió de la Usura*⁵⁸, modificada per la *Llei 1/2000 (BOE n. 7, 8-01-2000)*. L'aspecte negatiu de la usura és que crea una determinada dependència del deutor respecte a l'usurer. En aquestes condicions, només que reemborsi el seu deute amb un interès molt elevat en relació al crèdit que se li concedeix, el deutor roman en una dependència permanent. Aquesta tendència resulta perillosa per al deutor ja que pot reduir-lo a la posició d'etern pagador. La usura genera relacions complexes i complicades entre el prestador i el deutor. En el costat oposat a les pràctiques de usura, les estructures de tontines africanes establertes a Catalunya no adopten, en absolut, aquesta classe de comportaments. Ans al contrari, contempen més aviat l'expansió social i emocional dels seus membres i no la seva explotació o, fins i tot, la seva alienació. Per tant, s'oposen diametralment a les pràctiques usureres d'aquest tipus i, en conseqüència, no poden resultar afectades per lleis elaborades per a casos concrets com l'esmentat. Mentre no s'hagi elaborat, fins ara, cap mesura punitiva en contra de l'existència de les tontines, aquestes seguiran el seu camí; però sent sempre molt prudents i informant-se sistemàticament sobre qüestions legals per tal d'evitar qualsevol tipus d'equívoc al respecte.

Finalment, el reconeixement jurídic de les tontines planteja un problema concret. En cas que es pretenguin constituir en una entitat legal, el procediment no pot ser dut a terme

⁵⁸ Es poden trobar molts més detalls en relació a l'esmentada llei a la Web: <http://constitucion.rediris.es/legis/1908/1908-07-23.html> De la mateixa manera existeix una nova normativa (BOE n. 190 del 10 d'agost 2006, p.29998, Ordre EHA/2619/2006 del 28 de juliol de 2006) del Govern espanyol sobre el control les transferències i l'enviament de diners a l'exterior. Per més detalls sobre l'esmentada normativa, vegeu: <http://www.remesas.org/files/ordenremesas.pdf>

pels propis subscriptors d'una tontina, ja que, com s'ha posat de manifest, no existeix cap llei específica per a les mateixes; és a dir, el que hem dit anteriorment resulta materialment impossible des del moment en què les tontines no es troben sota la tutela de cap legislació. Certes subscriptores de tontines manifesten en ocasions indiferència, i fins i tot sorpresa, al veure que la pràctica de la tontina és objecte d'investigació, en l'instant en què es planteja la qüestió de la seva legalització o del seu reconeixement jurídic. Altres estan a favor del reconeixement jurídic però troben que això dependrà de la disposició dels seus membres i de la importància que ells mateixos concedeixin a una possible legalització. La integrant d'una de les tontines estudiades en aquest treball va resumir la qüestió de la següent manera: "Crec que si les dones tenen realment desitjos de continuar, si hi ha bones perspectives, un bon entorn i volen prendre-se'l de debò seriosament, penso que sí, que es pot legalitzar la tontina", [Florence, TM6]. Per altra banda, una adherent de la tontina de dones senegaleses de Segarra opina, encara que amb forts matisos, en el mateix sentit:

Trobo bé que les tontines siguin legalitzades. Per exemple, si nosaltres tenim un fons d'inversió, si arribem a obrir un compte bancari, ens preguntaran d'on venen els diners. Jo crec que per aquí pot venir la legalització de les tontines. Si, per contra, la tontina es queda tal i com està, podem quedar-nos una vintena d'anys sense que les autoritats ho sàpiguen. No hi ha res escrit sobre les tontines, no es dona cap informació; és una simple pràctica entre dones i això és tot. Fins i tot, hi ha dones que són membres de tontines i els seus marits ni ho saben.... Com ho sabran llavors les autoritats? [Nabu, TM5]

Si entre les subscriptores d'una tontina hi ha un nombre reduït que creu en una possible legalització d'aquesta pràctica, n'hi d'altres⁵⁹ que, per contra, troben difícil i irrealitzable aquesta legalització. Entre les raons podem citar, entre d'altres, el caràcter transitori intrínsec a les tontines. Certes persones creuen fins i tot, que amb el temps, aquestes estructures desapareixeran de Catalunya, a causa de l'existència de noves institucions de microfinança. Una altra tesi que es maneja fa referència al fet que els immigrants, a l'arribar al país d'acollida, s'integren en una societat fortament capitalista. En aquesta societat, l'economia de mercat modifica el comportament i l'estil de vida dels immigrants. En conseqüència, a partir d'aquesta nova forma de vida, alguns aconseguiran fer més fortuna que uns altres. La nova ocupació que tenen, els nous tipus de comportaments incorporats en el context d'immigració i les caixes d'estalvis que estan al seu abast, poden arribar a qüestionar, amb el temps, el manteniment de la tontina. Per tant, sempre segons la tesi esmentada, qualsevol temptativa de legalització d'aquesta resultaria inútil.

No obstant això, es podria fer una objecció a aquestes afirmacions si es tenen en compte variables com ara els anys d'existència de les tontines a Catalunya, la seva durada, i el context i la situació en què van ser concebudes.

En aquest sentit, cal destacar que algunes tontines es van formar a Catalunya ja fa més d'un decenni⁶⁰, i transcendint les fronteres d'Espanya, hem de dir que a França, per exemple, són encara més antigues⁶¹. Des d'aquesta perspectiva, les tontines perduren com a estructures que aporten una experiència original, creant oportunitats tant en el país d'origen com en aquells d'immigració. La seva pervivència en el temps i l'espai les hi permet adquirir les configuracions actuals que les caracteritzen, les mateixes que

⁵⁹ Aquestes persones són, en la seva majoria, externes al món de la tontina, i tenen generalment coneixements escassos i parcials sobre les mateixes.

⁶⁰ Poden consultar-se els anys de creació de les tontines a Catalunya en el quadre 3.

⁶¹ Vegin-se els treballs de Dieng, S. a. (2002).

combinen una lògica "empresarial" amb intercanvis intracomunitaris i extracomunitaris cada vegada més influents. D'aquesta manera, existeix en el temps una activitat contínua de producció d'iniciatives socials (cotitzacions, reagrupacions, relacions afectives, etc.) que procura un grau elevat d'autonomia respecte als objectius explicitats.

En termes de situació i context de creació, és necessari recordar que Catalunya, com a lloc d'immigració, en realitat ha incentivat des de sempre aquest tipus d'estructures socials. L'observació principal que es fa actualment és que les tontines "africanes" se submergeixen en l'economia comercial (dinàmica empresarial), encara que garanteixin una missió de servei a la col·lectivitat i un poder de debat que no es basa del tot en la possessió del capital. Aquesta nova configuració establerta per les tontines "africanes", és simptomàtica del "renaixement social" que estan aportant els immigrants, fàcilment observable en el context particular de la immigració a Catalunya. Com es pot constatar, existeixen posicions contraposades en relació a la legalització de les tontines. Per la seva banda, les autoritats catalanes no desconeixen de cap manera la situació de les tontines. Alguns "especialistes" entrevistats opinen que com el marge financer de les tontines és molt reduït, la qüestió no interessa encara als poders públics. Uns altres, afirmen que el caràcter "informal" de la tontina tendeix a induir també una determinada política de tolerància.

6.3. Quines «cultures econòmiques i administratives» posseeixen els tontiners immigrants africans respecte als altres sistemes d'estalvi i financers practicats a Catalunya?

A part dels microcrèdits i del sistema de les C.A.F., l'anàlisi de les respostes obtingudes en les entrevistes realitzades a persones que practiquen les tontines a Catalunya, deixa entreveure que en la seva majoria no disposen de suficient informació sobre altres sectors d'estalvi i mutualistes com poden ser els *Angels Business*⁶², els *bancs ètics*⁶³, les *mútues catalanes*⁶⁴, etc. A partir de les entrevistes, poden destacar-se dues classes

⁶² Els *Angels Business* o *Business Angels* (inversors providencials) són individus (donants) amb grans fortunes, freqüentment empresaris, directius d'empreses o agents de negocis que aporten fons a societats de llançament (en Anglès: *start-up*), a canvi d'una participació en el capital. Aquests individus generalment solen aprofitar-se de la seva experiència professional i de les seves xarxes de relacions socioeconòmiques. A Catalunya encara no s'han detectat aquests tipus d'estructures. Nascuts als països anglosaxons, aquests termes han estat adoptats en molts països europeus. A França, per exemple, existeixen milers d'*Angels Business*, comunament constituïts en xarxes locals i temàtiques. La Federació '**France Angels**' va néixer durant l'any 2001. Amb el dinamisme dels *Angels Business*, es va establir fins i tot una SUIR (*Societat Unipersonal d'Inversió de Risc*) a França, encaminada a estimular el gust pel risc als inversors individuals, afavorint el començament de petites empreses amb un fort potencial. Per a més detalls sobre el món dels *Angels Business*, poden consultar-se les següents pàgines web: **France Angels** <http://www.franceangels.org/> per als països anglòfons, que tenen una llarga tradició en aquesta pràctica, pot veure's: **British Business Angels Association** : <http://www.bbaa.org.uk/> o les **Business Angels Austràlia**: <http://www.businessangels.com.au/>

⁶³ Són dels tipus de finançament anomenat "alternativa", on l'estalvi específic és una resposta a la preocupació dels individus que estalvien per a controlar, segons criteris ètics, la utilització del fons que dipositen. La seva finalitat consisteix a garantir als estalviadors que els seus fons no estiguin sent utilitzats per a finançar, entre altres coses, indústries militars, governs dictatorials, sistemes corruptes, etc. Els *bancs ètics* van fer la seva aparició més aviat en països com Bèlgica, Itàlia, Suïssa, Alemanya, Holanda i França. A Catalunya, les entitats que més s'assemblen als bancs ètics, més conegudes són: *Coop 57*, *Acció Solidària contra l'Atur*, *FIDEM*, *Oikocredit* (banc holandès que té oficines a Catalunya), *Triodos Bank*, etc.

⁶⁴ Les actuals Mútues a Espanya, i especialment a Catalunya, són entitats sense ànim de lucre basades en els principis de la solidaritat i l'ajuda mútua, on les persones s'hi congreguen voluntàriament i hi

d'observacions principals. D'una banda, s'ha visualitzat una espècie de límit, al qual se li suma una escassa "cultura" general, per part de les persones subscriptores de les tontines sobre altres tipus de pràctiques. D'altra banda, sembla haver-hi certa independència i una relativa autonomia de les quals en gaudeixen aquestes mateixes persones.

En general, les persones adherents a les tontines prefereixen aquesta pràctica que les hi és pròpia, a sol·licitar un crèdit en una altra institució de microfinances. La complexitat de les gestions que han d'emprendre's, la documentació que s'exigeix proporcionar, el temps consagrat a la paperassa, els interessos a pagar i la pesadesa de la burocràcia, són algunes de les raons esgrimides pels entrevistats. Una dona membre de la tontina de dones equatoguineanes es va referir al tema en qüestió en els següents termes:

“És millor la pràctica de la tontina que anar a demanar un préstec a un banc. Crec, amb la meua experiència, que no és fàcil per a una dona immigrant, i a més sense treball, aconseguir un préstec. Si vas a demanar diners al banc, t'exigeixen alguns documents i altres papers, i si no els tens no pots beneficiar-te del crèdit. Amb el *Djangue*, rebem el que nosaltres ingresseu, sense interès, sense demanar a un membre si té els documents en regla o no. Tenim molta llibertat d'acció, la qual cosa un banc no et pot donar”, [Luppi, T12]

En la seva majoria, els immigrants, a l'arribar al país de destinació no es beneficien de les mateixes oportunitats que se'ls ofereix a les persones autòctones. Com s'ha explicat abans, això inclou sobretot els bancs, per exemple en termes de concessió de microcrèdits, per als quals posen condicions complicades. És difícil que un banc atorgui un crèdit a una persona per a comprar-se un refrigerador o per finançar cerimònies socials com ara els baptismes dels nounats, els aniversaris, els matrimonis, les comunions i, sobretot, la repatriació dels morts. Tot això sembla gairebé impossible. Es tracta llavors d'una burocràcia que dificulta l'accés al crèdit, el qual, en bona mesura, se sol concedir únicament a projectes classificats com a "viables", "rendibles" i "sostenibles".

A les dones africanes, acostumades sobretot "a allò informal", en gran proporció i considerant els obstacles burocràtics existents, els resulta molt difícil arribar a crear empreses. Això és tan real com les condicions imposades per a obtenir un permís de residència, la qual cosa, al seu torn, també constitueix un obstacle per a crear empreses. Per contra, a les tontines, moltes dones no disposen de permís de residència ja que no es tracta d'una condició obligatòria per a adherir-se a aquestes estructures, ni per a arribar a disposar en el seu moment dels fons. El que sí que requereix per endavant el començament d'una activitat és disposar d'un local, l'adquisició del qual no resulta gens fàcil. Malgrat el desenvolupament dels microcrèdits, de les C.A.F. i de les diferents entitats d'estalvi alternatiu a Catalunya, el sistema de promoció de finançament "popular" roman encara en una fase experimental i li cal força temps per madurar.

Per altra banda, els immigrants africans participants a les tontines comptabilitzats a Catalunya, segueixen sent amb freqüència completament ignorats per les estructures bancàries de gran abast que treballen sovint sobre el tema. Aquesta és la raó per la qual el seu compromís profund amb el sistema d'estalvis populars (que els són propis i on ells se senten benvinguts i ben tractats) constitueix una mena de trampolí cap a un altre compromís simbòlic, en termes d'integració política i social. Potser això pugui ser tal

contribueixen per a tenir accés a diversos serveis (assegurances, mútues de seguretat, previsió de malalties, plans de jubilació, previsió social, etc.). A Catalunya, una de les mútues més grans és *La Mútua General de Catalunya* (fundada al 1984), la qual, per a l'any 2006, comptava amb més de 83.000 persones adherents, facturant de forma neta més de 61 milions d'euros. Per a més detalls sobre aquesta mútua veure: <http://www.mgc.es/ca/qs/qsmutualitat>

vegada interpretat, com una resposta al sentiment de marginació, i sovint de desafiliació, al qual es veuen confrontats. Per a les dones i els homes adherents a les tontines "africanes" a Catalunya, la seva participació és, per si mateixa, una eina d'ascensió i integració social. Tal i com ja s'ha apuntat, tot això apareix com a resposta al sentiment de frustració (de les persones sense papers, per exemple), de la mateixa manera que una eina de construcció identitaria, des del moment que les tontines permeten els seus membres definir-se com a persones capaces de dur un projecte a terme, assolint objectius en un entorn que els és familiar. Mentre que, oposadament, no compten en general amb aquestes mateixes oportunitats en un entorn polític-financer que els és, la major part de les vegades, "hostil".

D'aquesta manera, en un context on les circumstàncies ordinàries de la vida no ofereixen aquestes gratificacions, l'aposta és adonar-se de tot allò que hom és capaç de fer per ell mateix, construir una imatge pròpia millor, tant pel que fa a les seves pròpies percepcions com a la mirada de l'entorn, encara que s'hagi de pagar el preu d'una gran discreció. Aquest estat, amb freqüència accentua el desconeixement, tanmateix l'equivocació, sobre les persones que practiquen les tontines per part d'altres sectors d'estalvi i financers practicats a Catalunya.

6.4. Les tontines "africanes" a Catalunya, subsisteixen com estalvis populars "no controlats"?

La qüestió del control de les tontines a Catalunya torna a situar-les en relació als rols i al poder d'acció que l'Estat espanyol o les autoritats catalanes exerceixen sobre elles, sempre d'acord als textos i a les lleis que regeixen el funcionament de les institucions financeres⁶⁵. Cal subratllar en aquest punt que l'establiment de les institucions financeres està condicionat per l'atorgament d'un acord previ o d'un permís per a exercir. Sotmeses a lleis i a reglamentacions de vegades difícils d'entendre, el legislador té el dret d'ingerència en el seu funcionament i en l'exercici de les seves activitats i prestacions diverses.

Contràriament a les institucions financeres formals, les tontines, en el seu estat actual, no estan sotmeses a cap legislació i, de fet, gaudeixen de gran autonomia i marge de maniobra. Fins a avui no necessiten de cap autorització de l'Estat, ni del Banc d'Espanya, per a començar a funcionar. Tampoc estan sotmeses al control administratiu o jurídic de cap autoritat. El seu caràcter "informal" probablement fa que siguin "desconegudes" per als poders públics, ja que estan "exemptes" de qualsevol impost. La seva existència escapa així a l'Estat espanyol que, no obstant això, no considera assenyat ignorar-les. En aquest sentit, el fet que no estiguin legalment registrades a nivell de l'Estat, no ens pot dur a sostenir que actualment les tontines africanes comptabilitzades a Catalunya siguin un tipus d'estalvis populars no controlats pels poders públics. D'acord amb Liman (1990: 195), podríem afirmar, de forma imparcial, que "l'èxit de les tontines es valora quant a la seva flexibilitat i al seu caràcter informal. Voler posar-les en un motlle rígid seria un greu error".

De qualsevol manera, el "no control" o la no presa en consideració de les tontines per part dels poders públics ens dona la possibilitat, com a investigadors, de plantejar la problemàtica d'una altra manera.

Probablement, per primera vegada en la història de l'Estat espanyol i de Catalunya, unes "institucions" socials i d'estalvis originals, procedents de l'Àfrica al Sud del Sàhara, han

65

permès reconèixer l'existència d'un veritable dualisme financer, que cada vegada en major mesura va prenent forma i consistència en la societat multicultural catalana actual. A més de ser estructures del sector "informal", en el sentit no etimològic de la paraula, les tontines s'oposen de manera general al sector formal representat pels bancs públics i particulars. Contràriament al que passa en altres països (Taiwan, Japó, Corea del Sud, Senegal), cap estudiós o polític, sigui local o estranger, ha aconseguit comptabilitzar ni estimar les diferents fonts de disponibilitat financera que generen (Pairault, 1990). El perill més gran que pot arribar a generar la legalització de les tontines "africanes" en el context de la immigració, radica en la possibilitat que pateixin una alteració del seu estat original, la qual cosa implicaria la desaparició d'una sèrie de valors com la confiança, l'ajuda mútua, la calor humana, la posada en comú de capitals de muntant feble, etc.

Un temor afegit el constitueix pretendre insistir, per tots els mitjans, *bancaritzar* les tontines, la qual cosa seria un desavantatge real, ja que una part de la població immigrada no té encara suficient confiança en els bancs. Desconfiant fins a avui dels bancs particulars, alguns immigrants africans encara no superen els seus prejudicis respecte als exorbitants tipus d'interès d'aquestes entitats. En conseqüència, la preferència per les estructures de tontines es justifica, entre altres coses, per algunes de les raons expressades.

6.5. L'Administració política catalana... a favor o en contra de les tontines?

El caràcter discret de les tontines fa que, fins al moment, siguin molt poc conegudes externament, i gairebé desconegudes per les autoritats administratives. Qualsevol mesura punitiva adoptada contra aquesta pràctica necessitaria d'un coneixement profund dels seus fonaments, les seves regles de funcionament, la seva estructuració i, sobretot, la seva finalitat.

Actualment, resulta difícil saber amb certesa quin és el grau de coneixement que les autoritats catalanes tenen respecte a les pràctiques de tontines, probablement, pel simple fet que no les consideren subjectes d'interès. Tampoc estem en condicions de saber el grau d'interès que tenen l'Estat espanyol i el Govern català sobre les pràctiques de tontines. Moltes vegades, es consideren activitats de supervivència o "economia dels pobres" que permet la supervivència per una part "ínfima" de la població immigrada. Per tant, és difícil per a les autoritats (i això, en diferents nivells) pronunciar-se sobre una pràctica no dominada i desconeguda. No obstant això, com bé afirma Servet (1990: 279):

« Interdire [les tontines] et les réprimer en raison de la concurrence faite aux institutions officielles serait ne pas comprendre les carences de celles-ci. Les contrôler et les contraindre à adopter certains statuts serait affaiblir leur souplesse et leur dynamique... Il serait par conséquent judicieux d'une part que les Etats intègrent dans leurs projets cette réalité multiforme et reconnaissent les statuts que ces organisations librement adoptent et d'autre part que les banques et institutions financières proposent des modalités de dépôts et de prêts collectifs «appropriés» afin, non de les contrôler politiquement et fiscalement, mais de drainer ces liquidités et de favoriser leur avenir potentiel. Le financement du développement doit, non seulement pour être socialement équitable mais pour être efficace, s'appuyer sur des réseaux diversifiés et complémentaires ».

D'altra banda, el caràcter "informal" de la tontina no implica de cap manera que sigui "il·legal". La pràctica de la tontina no ha d'interpretar-se tampoc com a una conseqüència de la ignorància sobre el funcionament de les institucions financeres

d'aquell lloc. Ans al contrari, forma part intrínseca de les pràctiques socioculturals de les persones (en aquest cas, de la població immigrada africana) que s'adhereixen a ella. Fins ara, les persones adherides a les tontines no saben, o no s'interessen, per allò que l'Estat o les autoritats locals en pensen sobre la seva pràctica. Està clar s'han celebrat reunions i cerimònies de tontines en diverses ocasions en locals pertanyents a Ajuntaments catalans, la qual cosa pot semblar un acord implícit. Però és necessari aclarir aquí que les sol·licituds per a utilitzar aquests locals es formulen a nom de les associacions, i no de les estructures de tontines. El que s'exterioritza i s'expressa obertament durant les reunions de tontines és l'aspecte popular, cultural i solidari a través dels menjars compartits, les cançons i les danses. La circulació de diners, encara que constitueixi el nucli central de les reunions, resulta pràcticament desapercebuda pels agents externs. Per això mateix a les autoritats els resulta complicat saber exactament el que es realitza durant aquestes reunions en termes de diners.

D'acord a la pròpia opinió dels membres de les tontines, allò que controlen les autoritats és l'existència d'associacions d'immigrants africans a Catalunya, incloent-hi les de dones. Però en relació a les tontines, o no estan al corrent o, senzillament, miren cap a un altre lloc. Una subscriptora d'una tontina resumeix part de la problemàtica en els següents termes: "Les autoritats estan informades de l'existència de la nostra associació. Però pel que fa a la tontina, no n'estic massa segura. No crec... És possible, ja que ens van donar un local per a les reunions", [Florence, T6]. Més encara, una altra subscriptora va sostenir amb sorpresa: "Les autoritats catalanes no estan informades de la nostra pràctica. Com poden estar informades? Qui les informa? Qui els parla de la tontina?" [Nabu, T5].

Les tontines, tal i com s'ha destacat en diversos apartats d'aquest treball, no poden considerar-se com una pràctica monolítica, el costat financer de la qual en constituïria el fil fonamental. Per aquest motiu, qualsevol prohibició des del punt de vista legal, les afectaria des del moment que es desviessin del seu objectiu primigeni, que és el de l'ajuda mútua i la solidaritat, i es dediquessin a activitats lucratives com succeeix amb les institucions de microfinances. Són, doncs, allò oposat a les institucions oficials de microcrèdits. Amb un estatus com aquest, haurien de tenir més consideració per part de les autoritats, en un context d'immigració propici per a la seva extensió. Això, sense esmentar el fet que van ser justament les institucions de microcrèdits o els bancs ètics els que van saber trobar un camí a Catalunya.

Sense ànim de fer una defensa exhaustiva o una apologia de les tontines, resulta necessari afirmar que les estructures romanen, a Catalunya, com a entitats gairebé completament alienes a l'autoritat política (tant central com local). Encara que de vegades arriben a sol·licitar els serveis d'aquests mateixos poders (Policia, Justícia, etc.) per a solucionar conflictes o problemes interns. Així com els conflictes i les tensions són propis de qualsevol societat humana, cada vegada que l'ordre públic és amenaçat, l'autoritat política no pot ser indiferent.

Per tant, durant la seva existència, les tontines arriben sovint a prescindir completament de la tutela de l'autoritat política. Mentre la fe en els valors (confiança, ajuda mútua, etc.), que guia les tontines no s'esgoti, no serà necessari recórrer a una força exterior per a restablir l'equilibri trencat o el valor amenaçat. Així mateix, tal com succeeix amb la situació actual de les tontines a Catalunya, l'exercici del control per part de l'autoritat pública podria trobar alguns inconvenients davant l'absència d'un marc jurídic apropiat.

Igual que a Àfrica, en aquest context d'immigració es planteja també el problema general dels límits de la intervenció de l'autoritat política (local o central) en les

activitats que s'exerceixen dintre del territori que aquesta administra. Durant els últims anys, molts arguments i idees han aparegut amb l'objecte de "formalitzar" jurídicament les tontines a Catalunya. Al final d'aquest treball, ens aturarem principalment en dos d'ells.

L'argument més visible en l'actualitat és segurament el de les C.A.F. Aquestes van assolir convertir-se de tontines en C.A.F., encara que en bona mesura, i després d'un breu període de confusió, van tornar a transformar-se en tontines. Arguments que defensin la legalització jurídica de les tontines no en falten. En opinió d'alguns, els reglaments i estatuts interns de les tontines verbalitzats (no escrits formalment) constitueixen fins a cert punt elements probatoris que deixen un buit jurídic. Per als partidaris d'aquesta tesi, en el transcurs dels últims anys s'han comès força infraccions (estafes, abusos de confiança, difamació, etc.), les mateixes que van motivar l'auxili de l'autoritat pública. D'acord a la seva postura, aquest tipus d'abusos no poden ser silenciats i la llei hauria d'actuar-hi, regularitzant-les.

La segona opinió es basa en l'argument de la *bancarització*. Segons els partidaris d'aquesta tesi, les tontines, encara que "informals", romanen com a entitats subjectes per excel·lència a l'autoritat pública, ja que exerceixen activitats financeres que tothom coneix. Ara bé, tota activitat bancària (per exemple, les operacions de préstecs que representen en si mateixes actes comercials) pot arribar a quedar automàticament sota control de l'autoritat, sobretot si es tracta de grans quantitats de diners. De tota manera, malgrat això, cap de les disposicions d'aquestes estructures socials semblen contràries a l'ordre públic ni als bons hàbits. Sempre sobre la base dels partidaris d'aquesta tesi, seria la pròpia autoritat política que estaria afavorint aquesta situació ja que, en no haver-hi ni textos ni reglaments decretats prèviament per a legislar aquest sistema, es presentaria com a alguna cosa veritablement innovadora en el context d'immigració. I, com això passa, l'autoritat política hauria llavors de fer prevaler una mena de "discriminació positiva", tenint en compte que les poblacions que exerceixen sobretot aquest tipus d'activitats són d'origen immigrant. En aquest sentit i fins a cert punt, les tontines podrien arribar a convertir-se en nínxols d'ocupació que l'administració no arriba a brindar als immigrants, raó per la qual haurien de preservar-se. Ja que els assumptes interns d'aquestes estructures socials es coneixen molt poc a l'exterior, la llei del silenci sembla ser, de moment, l'única via perquè les tontines persisteixin en territori d'immigració. L'autoritat política catalana continua sent, per als grups de tontines, una institució exògena.

És això, realment, el que fa perdurar les tontines "africanes" a tot arreu on es desenvolupen?

Conclusió

Resulta impossible negar l'existència de les estructures d'estalvi populars a Catalunya. El gran repte consisteix, actualment, en arribar a una nova etapa d'estudis en profunditat sobre cadascuna de les distintes tontines "africanes" que hi ha a Catalunya. Els resultats obtinguts a partir del present estudi, lluny de ser definitius, no poden sinó interpretar-se, de moment, de forma provisional.

L'enfocament tipològic dels estalvis populars xoca immediatament amb la gran diversitat i la flexibilitat dels mateixos. Aquest tipus d'estructures es tradueixen en un nombre gairebé infinit d'alternatives, raó per la qual, es podria afirmar –per anar directament al gra- que no existeix un marc preestablert com a model per a les mateixes. No són els individus i els grups comunitaris immigrants que s'adapten a un esquema: són les tontines que s'adapten a les necessitats de les persones que les creen.

A Catalunya, el fenomen de les tontines, a l'adaptar-se a un context d'immigració, ha pogut mostrar evolucions significatives que permeten l'actual coexistència de diferents tipus d'estructures, probablement idèntiques en els principis que els van donar vida, però diferents quant a objectius i fases de desenvolupament. La varietat en les formes està relacionada fonamentalment amb l'adaptació als nous contextos i a les diferents situacions experimentades en el país d'immigració.

Les estructures populars d'estalvi que es troben a Catalunya constitueixen pràctiques en transformació que permeten sostenir els immigrants i que algunes institucions o autoritats polítiques no tenen en compte. Més que tontines, podria dir-se que existeixen pràctiques multiformes al si de les estructures, molt ben organitzades en forma d'associacions. Els límits i la ineficàcia de les polítiques d'integració en el país receptor, així com la negativa al tot liberal, posen de manifest que la macro economia no té solució per als problemes de desenvolupament a nivell de les comunitats. La diversitat de les estructures d'estalvi populars comptabilitzades a Catalunya i la seva contribució al finançament de l'economia social endògena i a la reducció de la pobresa entre la població immigrada, demostren que la valoració de les pràctiques de les tontines condiciona l'èxit del liberalisme econòmic.

Quant al tema de la seva legalització jurídica, la integració definitiva de les tontines en els sistemes financers locals i regionals és sempre precoç, ja que, per altra banda, perviuen pràctiques poc conegudes en els països de recepció. L'erecció de la tontina al rang d'autèntica eina de desenvolupament, en el context de la immigració, exigeix un enfocament pluridisciplinar de comptabilització, classificació, codificació, conceptualització i comparació. Seria necessari, doncs, un bon treball d'educació jurídica. Només en aquesta fase, les autoritats públiques permetrien a les institucions utilitzar l'estalvi de les tontines com a ingrés, amb la finalitat d'accelerar el desenvolupament, ja no tan sols dels propis immigrants, sinó també de les seves comunitats d'origen. Com algú va afirmar, les tontines constitueixen "un fet social total". A part de ser estructures creatives de vincles socials molt afermades tant en la tradició com en la modernitat, permeten, en un context d'immigració, entendre en profunditat el paper del Dret. De la mateixa manera, darrerament s'ha detectat una important temptativa de control per part dels bancs i altres institucions financeres de Catalunya de les pràctiques d'estalvis populars dels immigrants. Contràriament a la idea de les C.A.F. (*Comunitats d'Autogestió Financeres*) que actualment semblen voler substituir les tontines, a Catalunya, afortunadament, el Dret no constitueix la principal norma social. Resulta, no obstant això difícil d'entendre aquesta qüestió en una societat com la catalana, més aviat `racional', on tot es regeix d'acord a normes legals.

El rol que les estructures populars d'estalvi "africanes" ocupen en el finançament de l'economia de la comunitat immigrada, es vincula principalment a la seva capacitat d'adaptació a un entorn que es veu modificat de forma ràpida i contínua. A la Catalunya actual, les pràctiques de tontines comencen a aparèixer com un marc de transformació dels recursos humans, financers i informatius. Nombroses associacions, no obstant això legalment constituïdes segons la llei catalana, disposen dintre seu de tontines. Es tracta de grups pels quals les activitats financeres comencen a adquirir un nivell important i que poden arribar a competir, en alguns casos, amb les velles associacions immigrades, moltes de les quals sobreviuen gràcies a les subvencions. D'altra banda, en la seva forma moderna, les C.A.F. mostren que en la societat multicultural catalana actual, la via de la *bancarització* de les tontines pot convertir-les en una veritable eina de desenvolupament. Resulta necessari, no obstant això, estar atents i comprovar fins a quin punt aquest sistema de *bancarització* pot tenir un efecte positiu sobre les persones adherents a les tontines i sobre els grups que les subscriuen.

Per a finalitzar, i després d'haver explorat les diferents fonts d'informació (bibliografia, webgrafia, entrevistes en profunditat semi obertes, etc.), estem en condicions d'exposar les conclusions provisionals que llança aquest treball, classificades en dos nivells principals:

1. Nivell metodològic

Ha existit una bona coordinació i una gran coherència al voltant dels temes d'investigació. Els investigadors van poder fer el treball de diversificació de les fonts d'informació i de recull de dades. De la mateixa manera, en aquesta investigació s'han pogut identificar clarament les persones, els protagonistes claus, els grups socials (les estructures populars d'estalvi "africanes") i les institucions objecte d'aquest estudi. Els objectius plantejats en l'elaboració inicial del projecte van poder complir-se, fins i tot reorientar-se per a bé, la qual cosa va permetre obrir noves línies d'indagació, fonamentalment en relació als resultats finals i a les característiques del projecte. La metodologia aplicada (entrevistes en profunditat semi obertes, observacions participants, etc.) va demostrar la seva capacitat pràctica i operativa en cadascuna de les unitats d'observació i d'anàlisi identificades per al seu estudi a Catalunya.

2. Nivell empíric i teòric

Podem permetre'ns el luxe de dir que aquesta primera fase exploratòria de la investigació ha significat un important pas en el tumultuós procés d'estudi en profunditat dels sistemes populars d'estalvi "africanes", com les tontines, a Catalunya. En relació a això, creiem que és important seguir treballant entorn de la definició d'un marc general, obrint noves línies d'investigació a Catalunya sobre les economies i els estalvis populars en estreta relació amb el context migratori. Els resultats preliminars obtinguts en aquest treball, permeten veure que les pràctiques d'estalvis populars "africanes" existeixen, així com corroborar que són efectivament aplicables en una situació d'immigració. En aquest sentit, són principalment els immigrants africans qui creen i desfan les pràctiques d'estalvis populars en territori català. Per altra banda, s'ha pogut apreciar que les tontines representen distintes pràctiques, en les quals les regles del joc demostren l'existència d'una gran transparència i d'una confiança mútua entre els seus membres.

Per tant, el sistema de tontines posa de manifest que els immigrants segueixen mantenint forts vincles amb els seus països d'origen i les seves diferents comunitats de base a Catalunya, incorporant i desenvolupant, simultàniament, noves relacions amb algunes institucions financeres. Existeix llavors la percepció molt clara d'una forta

activitat social i econòmica de part dels immigrants, institucions, associacions i altres estructures socials i grups implicats en el sistema d'estalvi popular. Actualment, i en la seva majoria, els immigrants africans, sovint marginats, intenten potenciar les seves oportunitats, les mateixes que, a la llarga, poden arribar a inserir-se plenament en el marc de la construcció del teixit social a Catalunya.

ANNEX 1

BIBLIOGRAFIA

- ABDAINI (El), M., 1989, "Le financement informel : problématique, typologie et évaluation à partir d'enquêtes à Marrakech et dans le sud marocain ", *Revue Tiers Monde*, n° 120, pp 869-879
- ADAIR, P. 1985, *L'économie informelle, (figures et discours)*, Paris, Ed. Anthropos.
- ALESINA, A: et E. La Ferrara, 2004, "Ethnic Diversity and Economic Performance ", NBER, *Working Paper*, n°10313
- ALESINA, A. Devleeschauwer, 2002, W. Easterly, S. Kurlat et R. Wacziarg, "Fractionalization ", NBER, *Working Paper* n°9411.
- ARDENER, S., 1964, "The comparative study of rotating credit associations ", *Journal of the Royal Anthropological Institute*, vol.94, n°2
- BANQUE MONDIALE, 1989 Rapport sur le développement dans le monde 1989. Systèmes financiers et développement, Washington 1989. Cf. Le chapitre 8 « La situation du secteur financier informel », pp. 134-144.
- BAROU, J., 1978, *Travailleurs africains en France. Rôle des cultures d'origine*. Grenoble, PUG
- BARRO, I. et al, 2003, *Etude sur le transfert d'argent des émigrés au Sénégal et les services de transfert en micro finance*, Rapport final, Genève: BIT.
- BASCOM, W. R, 1952 «The Esusu: A Credit Institution of the Yoruba», *Journal of the Royal Anthropological Institute*, Vol 82, n°1, pp.63-70.
- BEKRI (El), 1913, *Description de l'Afrique Septentrionale*, Alger, M.G. Slane, pp. 332-333.
- BEKOLO-EBE, Bruno, 1996, "Contrats, agence et tontine : une application de la théorie des contrats à l'analyse des tontines camerounaises ", *Mondes en développement*, tome 24, pp. 29-37.
- BIM., 2000 «Les tontines : quelle typologie ?», in BIM n° 86, 2000.
- BLEDSE, Caroline; René HOULE et Papa SOW; 2005, "High Fertility Gambians in Low Fertility Spain: Mutually Entailed Lives Across International Space ", paper presented to the *Maz Planck Institute for Demographic Research – European Association of Population Studies Workshop. Working Group on the Anthropological of Europe*, Rostock, Germany, 30 September – 1 October 2005.
- BLION, R. y Verrière, V. 1998, "Épargne des migrants et outils adaptés. Pratiques des immigrants maliens et sénégalais résidant en France ", *Migrations-Etudes* n° 82, pp. 1-16.

BOCHACA, J-B, 1998, "Minories étniques, associacionisme i integració sociocultural", *Papers* (56), pp. 197-230.

BOCHACA, J-B, 2000, "Sécularisation et contre-sécularisation chez les migrants musulmans en Espagne", *Revue Européenne des Migrations Internationales*, (16)-3, pp. 105-124.

BOUMAN, F.J.A. 1977. "Indigenous Savings and Credit Associations in the Third World: A Message?" *Savings and Development* 1: 181-220.

Bouman, F.J.A., 1994 "ROSCA and ASCRA: Beyond the Financial Landscape", The Netherlands: *Mansholt Graduate School of Social Sciences* (MGS), Working Paper.

BOUMAN, F.J.A. (1995) "Rotating and Accumulating Savings and Credit Associations: A Development Perspective", *World Development*, Vol.23, No. 3 pp.371-384.

CARRASCO PONS, Silvia, 2004, *Inmigración, contexto familiar y educación. Pocosos y experiencias de la población marroquí, ecuatoriana, china y senegambiana*, Barcelona. Auniversitat Autònoma de Barcelona, Institut de Ciències de l'Educació.

CAUSSA A.; FAURA R.; GARCIA N.; DOMENÈCH M.; (2007) *Immigració i emprenedoria: De l'exclusió financera a la creació d'activitats generadores de riquesa*, Barcelona, Observatori de la Inclusió Social- Fundació Un sol món.

CEA, 2001, *Guía de recursos africans a Barcelona*, Centre d'Estudis Africans, Barcelona, pp. 127.

CFSI., 2003 *La valorisation économique de l'épargne des migrants. Épargner ici, investir là-bas, n'état des lieux*, Étude réalisée par le Groupe de travail « Valorisation économique de l'épargne des migrants » rassemblant le FORIM, FINANSOL et le CFSI.

CHANDARVAKAR, A.G., 1988. *The role of informal credit markets in « Support of micro business in developing countries »*, Washington,

CHEIKH, A. D., 1960, *L'Afrique Noire pré coloniale*, Paris, Présence Africaine, Edition revue de 1987.

CRESPO UBERO, Rafael, 1997, "Associanisme immigrant", *Informe sobre Immigració i Treball Social*, Diputació de Barcelona, pp. 327-361.

DESROCHE, H. 1990 «Nous avons dit « tontines ». Des tontines Nord aux tontines Sud. Allers et retours.», dans M. Lelart (dir.), *La Tontine*, Paris, AUPELF-UREF, John Libbey Eurotext, pp. 1-24.

DESROCHE, H. 1986 *La participation populaire dans les coopératives d'épargne-crédit*, Actes du Colloque interafricain pour le 10ème anniversaire des Banques Populaires du Rwanda, Kigali, octobre 1985, Cahiers UC1 w Y, 1986 et Archives de Sciences Sociales, n°. 77, juillet-septembre 1986.

DE VILLIERS, G., 1992, "Petite économie marchande et phénomène informel en Afrique ", *Cahier du CEDAF*, n°3-4, p.19-31.

DIENG, S., A., 2002, "Pratiques et logiques de l'épargne collective chez les migrants maliens et sénégalais en France ", *Afrique en Développement*, Vol. XXVII, n° 1 et 2, pp. 144-174.

DIOP, C. A., *L'Afrique noire précoloniale*, Présence africaine, Paris (Édition revue en 1987).

DOMINGO, A., BRANCOS, I., 2000, "Población femenina de nacionalidad extranjera en la provincia de Barcelona ", *Papers de Sociologia*, Vol. N° 60, pp. 305-326.

DROMAIN, Michel, 1990, "L'épargne ignorée et négligée : les résultats d'une enquête sur les tontines au Sénégal ", dans M. Lelart (dir.), *La Tontine*, Paris, Aupelf-Uref, John Libbey Eurotext, pp. 136-176.

DUPUY, C., 1990, "*Les comportements d'épargne dans la société africaine : études sénégalaises* ", in M. Lélart, Eds..., *La Tontine*, Paris, Aupelf-Uref, John Libbey Eurotext, pp. 31-51.

EASTERLY, E. W. et R. Levine, 1997, "Africa's Growth Tragedy: Policies and Ethnic Divisions", *Quarterly Journal of Economics*, vol. 111, n°4, November, pp. 1203-1250.

EVERS ROSANDERS, Eva, 2000, "Money, Marriage and Religion: Senegalese Women in Tenerife-Spain ", dans T. Salter et K. King (dir.), "Africa Islam and Development: Islam and Development in Africa-African Islam ", *African Development, Edinburgh*, Centre of African Studies-Edinburgh, pp. 167-191.

FARJAS i BONET, A., 2002, *El procés migratori Gambia a comarques gironines: el cas de Banyotes, Olot i SALT*. Tesi doctoral. Departament de Pedagogia, Universitat de Girona, 619 pàgines.

GADREY, Jean, 2000, "Le tiers secteur comme objet d'étude : quel objet quelles études ? Quelques commentaires sur les contributions précédentes ", *Sociologie du travail*, vol. 42, n° 4 (9 ref.), pp. 601-606.

GINTO MARTINEZ, S., (2006) *Tejido asociativo de Senegal: el caso de Rufisque*, Master en estudios para el Desarrollo, Fundación CIDOB y Departamento de Antropología Social y Cultural, Historia de América y África, Universidad de Barcelona.

GREGORIO GIL, C., 1998, *Migración femenina. Su impacto sobre las relaciones de género*, Madrid, Narcea.

HATCH, John K. and Marguerite SAKIR HATCH, 1989 *Village Bank Manual for Community Leaders and Promoters*. FINCA.

HATCHEU TCHAWÉ, E., 2003, *L'approvisionnement et la distribution alimentaire à Douala au Cameroun. logiques sociales et pratiques spatiales des acteurs*, thèse de doctorat de l'université de Paris I panthéon - Sorbonne 389p.

HATCHEU TCHAWÉ, E et NZOMO TCHEUNTA, J., 2004 « De l'informel au formel : le défi de la bancarisation en Afrique », in *Jeunes Chercheurs Associés pour le Développement*, Cameroun.

HUGON, Philippe, 1999, *L'économie de l'Afrique*, Paris, La Découverte.

HUGON (P.), 1990, "La finance non institutionnelle : expression de la crise du développement ou nouvelle forme de développement ", Lélart (M.), *La tontine : pratique informelle d'épargne et de crédit dans les pays en voie de développement*, Paris, AUPELF- UREF . John Libbey Eurotext.

ISSOUFOU, S. (1990), "Le phénomène tontinier au Burkina Faso ", *Notes de recherche n°90-12*, UREF/AUPELF.

JUAN, S., 1999, "L'utilité sociale de l'activité associative face à la professionnalisation et à la « marchandisation » ", en *Sociologie du travail*, vol. 41, pp. 195-207.

KAPLAN MARCUSÁN, A., 1998, *De Senegambia a Cataluña. Procesos de aculturación e integración social*, Barcelona, Fundació "La Caixa".

LACALLE CALDERÓN, Maricruz, 2002, *Microcréditos. De pobres a microempresarios*, Madrid, Ariel.

LALLEMENT, Michel y LAVILLE, Jean-Louis, 2000, "Qu'est-ce que le tiers-secteur? Associations, économies solidaires, économie sociale ", *Sociologie du travail*, vol. 42, n° 4, pp. 523-529.

LAVILLE, Jean-Louis, 2000, "Le tiers secteur. Un objet d'étude pour la sociologie économique ", *Sociologie du travail*, vol. 42, n° 4, pp. 531-550.

LAVILLE, Jean-Louis, 2001, "Une association est-elle aussi un agent économique ? ", *Le foisonnement associatif*, n° 89 (22 ref.), pp. 23-28.

LELART, M. 1989, "L'épargne informelle en Afrique: les tontines béninoises ", *Revue Tiers-monde*, pp. 271-298.

LELART, M. 1990a, (sous la direction de), "La tontine, pratique informelle d'épargne et de crédit dans les pays en voie de développement ", UREF, *Collection Sciences en Marche*, John Libbey Eurotext.

LELART, M., 1990b, "Les circuits parallèles de financement: état de la question ", in Henault, G., M'Rabet, R., "L'entrepreneuriat en Afrique Francophone: *Culture Financement et Développement* ", Paris John Libbey, pp.45-63.

LELART, M. 1991a, "Les tontines et le financement de l'entreprise informelle ", *Notes de recherche*, n°91-18, UREF/AUPELF.

- LELART, M., 1991b, "Les informalité financières: le phénomène tontinier ", in J.-L. Lespes, *Les pratiques juridiques, économiques et sociales informelles*, PUF, pp. 249-267.
- LELART, M., 1995, "Tontines africaines et tontines asiatiques », Afrique Contemporaine, dossier spécial Afrique-Asie, n°176, octobre-décembre.
- LOUM, D., 1990, « Le mouvement des financières africaines », *Épargne sans frontières*, n° 18, pp. 48-50.
- MANCHUELLE, François, 1997, *Willing Migrants: Soninke Labor Diasporas, 1848-1960*, Athens, Ohio University Press.
- MAYOUKOU, C., 1994, *Le système des tontines en Afrique : un système bancaire informel*, Paris, L'Harmattan.
- MBODJI, Mamadou, 2002, « Le Sénégal entre rupture et migrations. Citoyennetés en construction », dans M.-C. Diop (dir.), *Le Sénégal contemporain*, Paris, Karthala, pp. 575-600.
- MORA, Luis María y PEREYRA, Verónica, 1999, *Mujeres y solidaridad. Estrategias de supervivencia en el África subsahariana*, Los libros de la Catarata, Madrid.
- MORERAS, J., 1996 "Musulmans a Barcelona: espais i dinàmiques comunitàries", *Revista Barcelona Societat* n. 6, pp.85-91.
- MOTTIN-SYLLA, M. H., 1987 *L'Argent et l'intérêt : tontines et autres pratiques féminines de mobilisation des moyens à Dakar*, Dakar, Enda-Graf 11.
- MOULIN, J., 1903, *Des tontines*. Paris : Librairie Générale de Droit et de Jurisprudence, Arthur Rousseau éd.
- MOURJI, F., 1998, *Etude de l'impact du programme de Zakoura micro-crédit*, PNUD
- N'DIAYE, M., 1998, *L'Ethique ceddo et la société d'accaparement, ou les conduites culturelles des Sénégalais d'aujourd'hui*, tome 2, *Les Móodu-Móodu, ou l'ethos du développement au Sénégal*, Dakar, Presses Universitaires de Dakar.
- NZÉMEN, M; 1989 "Tontines and Banking", in *the Courier ACP European Union*, n° 117-September-October 1989, pp. 72-73.
- NGOUARI, A. A., "Economie Informelle et pratiques populaires au Congo Brazzaville : Etat des lieux et perspectives," *Comparaison Internationale*, n° 24, Québec, 2005
- NYSSSENS, Marthe, 2000, "Les approches économiques du tiers secteur. Apports et limites des analyses anglo-saxonnes d'inspiration néo-classique ", *Sociologie du travail*, vol. 42, pp. 551-565, Paris.

OSTERGAARD-NIELSEN, E., 2003, "The politics of migrants' transnational practices", en *International Migration Review*, nº 37 (3), pp. 665-690.

PAJARES, M., 2005, *La integración ciudadana. Una perspectiva para la inmigración*, Barcelona, Icaria-Antrazyt.

PAIRAULT, T. 1990. "Sociétés de tontines et Banques de petites et moyennes entreprises à Taiwan", in Lélart (M.) eds *La tontine : pratique informelle d'épargne et de crédit dans les pays en voie de développement*, Paris, AUPELF- UREF. John Libbey Eurotext pp281-308

PARRAMON HOMS, C., 1997, "Associacionisme ètnic al Baix Llobregat", *Materials del Baix Llobregat*, 3, pp. 111-121.

PASCUAL de SANS, Á., CARDELÚS, J., 1998, "Migracions a Catalunya : Entre la mobilitat i l'assentament", en S. Giner (ed.) *La societat catalana*, Barcelona, Institut d'Estadística de Catalunya, pp. 189-200.

PASCUAL de SANS, A., SOLANA SOLANA, M., 1995, "Mercado de trabajo e inmigración extranjera en Cataluña: situación actual y principal tendencias", en *Habitar, vivir, prever. Actas de V Congreso de la población española*, Bellaterra, Universitat Autònoma de Barcelona, pp. 527-538.

PASCUAL de SANS, A., SOLANA SOLANA, M., 2000, "Recent Immigration to Catalonia: Economic Carácter and Responses", in KING, Russel; LAZARIDIS, Gabriella; TSARDANIDIS, Charalambos, (eds.), *Eldorado or Fortress? Migration in Southern Europe*, pp. 104-124.

PETIT, Agathe, 2002, "L'ultime retour des gens du fleuve Sénégal", *Homme et migrations*, nº 1236, pp. 44-52.

PRIME, (2007) *Rapport d'étape du groupe de réflexion sur la mésofinance au Sénégal*, Programme de Renforcement Institutionnel de la Microfinance et de son environnement, Épargne sans frontières, Paris.

PURI, S., et RITZEMA, T., 1999, "Migrant Worker Remittances, Micro-finance and the Informal Economy: Prospects and Issues", *Working Paper 21*, Geneva: ILO.

RAILLON, F., 2000, "Les réseaux chinois en Asie du sud-est : sociétés secrètes, sociétés commerciales, société civiles", in Haubert (M.) et Rey (P.P) (coordinateurs), *Les sociétés civiles face au marche: le changement social dans le monde postcolonial*, Paris Karthala pp163-186

SABATER, J., 2005, "El banc ètic català pot ser operatiu en un any", *Entrevista en L'Avantguardia*, nº 731.

SAJARDO-MORENO, A.; (1996) "Économie sociale et services sociaux en Espagne", *Revue des Études coopératives, mutualistes et associatives* n. 59 (261), pp. 58-67.

SEN, A., *Ethique et économie*, Paris, PUF.

SEUMO, H. B., 2007 «Belgique : Quand les tontines font le quotidien de la population migrante», in *Prisma International Canal Blog*.

SERVET, J_M, (1996), "Mobiles d'épargne et différents types d'épargnants. Approche socio-économique dans le contexte de l'Afrique subsaharienne ", *Annales marocaines d'économie*, n° 17, automne, pp. 51-58.

SIPI, R., 2000, "Las asociaciones de mujeres, ¿agentes de integración social? ", *Papers*, n° 60, pp. 355-364.

SINE, N., 2004 *Épargne et développement : la contribution mutualiste*, in Crises/Crdc, Collection «Études théoriques».

SOEDJEDE, D.A., 1987a, "L'épargne et le crédit informels au Togo : la tontine mutuelle ", Lomé, *Document interne*, IUT – ESTEG.

SOEDJEDE, D.A, 1987b, "L'épargne et le crédit informels au Togo : la tontine financière ", Lomé, *Document interne*, IUT - ESTEG.

SOEDJEDE, D.A., 1987c, "L'épargne et le crédit informels au Togo : la tontine commerciale", *Document interne*, IUT ESTEG.

SOW, P., 2002, "Les récolteuses de sel du Lac Rose (Sénégal). Histoire d'une innovation féminine ", *Géographie et Cultures*, n° 41, pp.93-113.

SOW, P., 2004a, "Prácticas comerciales transnacionales y espacios de acción de los Senegaleses en España ", *Migración y desarrollo. Estudios sobre remesas y otras prácticas transnacionales*, pp. 235-254.

SOW, P., 2004b, "Mujeres inmigrantes y/o esposas de inmigrantes senegaleses y gambianos en Cataluña (España): entre la vida familiar y la vida profesional ", in *Documents d'Anàlisi Geogràfica* n° 43, pp. 69-88.

SOW, P., 2004c, *Sénégalais et Gambiens en Catalogne (Espagne). Analyse géo-sociologique de leurs réseaux spatiaux et sociaux*. Tesis para el doctorado de Geografía Humana, Universitat Autònoma de Barcelona.

SOW, P., 2005a, "Formes et Comportements d'épargne des Sénégalais et Gambiens de la Catalogne ", *Géographies et cultures*, n° 56, pp.....

SOW, P., 2005b, *Migrations sénégalaises en Catalogne : Diagnostic, formes de relations/communications et solidaires avec les lieux d'origine*, Barcelona, Fonds Catalan de Coopération au Développement.

SOW, P., 2006, "Migraciones en África subsahariana. Las rutas de Mauritania se ampliarán cada vez más mientras Europa y África no superen la crisis económica y política que les enfrenta ", en *Gran Angular*, primavera/verano 2006.

SUAREZ NAVAZ, L., 1995, "Les Sénégalais en Andalousie ", *Mondes en développement*, tome 23, n° 91, pp. 51-58.

TCHOUASSI, G., 2002, "Épargne des femmes au Cameroun : épargne individuelle ou épargne solidaire ? ", *Sens et portée de l'économie solidaire*, Deuxièmes rencontres inter-universitaires de l'économie sociale et solidaire tenues à Lyon (France) du 5 au 7 février 2002.

TIMERA, M., 1996, *Les Soninkés en France. D'une histoire à l'autre*, Paris, Karthala.

TOGOLO, O., 1999 «Pour une approche institutionnelle de la tontine», Communication, in Faculté des Sciences Juridiques et Politiques, Université de Yaoundé II-SOA.

VALLEJO, C., 2004, "Bancos y cajas se lanzan al negocio de las remesas para captar al cliente inmigrante ", en *ABC*.

WARNIER, J. P., 1993 *L'esprit d'entreprise au Cameroun*, Paris, Karthala, 307 p.

YAMBA, I., 1999, "El Asociacionismo en el colectivo de inmigrantes del África subsahariana ", *Revista, CIDOB* n° 67.

YUNUS, M., 2006, *El banquero de los pobres. Los microcréditos y la batalla contra la pobreza en el mundo*, Ediciones Paidós Ibérica, Barcelona.

ANNEX 2

WEBGRAFIA

ABDERKRIM-CHIKH, Rabia, Les femmes, ménagères du « nouvel ordre économique mondial ? » ou productrices de richesses ? L'économie solidaire dans le contexte de la mondialisation et la production des richesses,

<http://www.codesria.org/Links/conferences/gender/ABDELKRIM.pdf#search=%22ABDELKRIMCHIKH%20Rabia%20%2B%20les%20femmes%20menag%C3%A8res%20du%20nouvel%20ordre%20%C3%A9conomique%20mondial%22>

Babacar Dieng (bis), <http://sceco.univ-poitiers.fr/franc-euro/articles/SADieng.PDF>

Babacar Dieng, http://www.codesria.org/Links/Publications/ad1_2002/Dieng.pdf

BLION, Reynald y VERRIERE Dominique, Pratiques des immigrants maliens et sénégalais résidant en France, Migrations Etudes, n° 82, Octobre-septembre 1998, <http://www.social.gouv.fr/IMG/pdf/migrationsetudes082.pdf>

BLION, Reynald, Economies et transferts migratoires, révélateurs des contradictions entre politiques et pratiques migratoires, http://www.panosparis.org/fr/doc/Note_PANOS_%20Epargne_des_migrants_2

CAMARA, Sayon, Bamba, 2005, La Tontine de Yatou, http://www.cequifautdestruire.org/article.php?id_article=644

DHOQUOIS, Anne, Micro-crédits et Tontines, <http://www.placepublique.fr/esp/ecosol/eclairage3.html>

DIAW, Malick M., Ces tendances qui font le bonheur de la clientèle, www.pdfactory.com

Els bancs ètics, <http://www.fets.org/bancs/questions.html>

Financement alternatif,, www.inti.be/ecotopie/micredit.html

Floraison de mutuelles pour les exclus des banques, http://senegalaisement.com/senegal/societe_senegalaise.html

Fonds d'équipement des Nations Unies, http://www.uncdf.org/francais/microfinance/documents_and_reports/country_feasibility/togodb5.php

GASSE-HELLIO, M. Matthieu, Les tontines dans les pays en développement, <http://www.gdrc.org/icm/french/matthieu/section-2.html>

GUERIN, Isabelle, Microfinance et autonomie des femmes, <http://www.ilo.org/public/french/employment/finance/download/wp32.pdf>

L'économie populaire au Togo,
<http://www.uqo.ca/ries2001/creation/par%20pays/togo.pdf>

Les tontines au Cameroun,
<http://www.pressefrancophone.org/apfa/Journees/9394/Henry.htm>

Les tontines, formes d'activités informelles et 'initiatives collectives privées en Afrique,
<http://66.102.9.104/search?q=cache:Hv1FOHxWiFUJ:www.bibliotheque.refer.org/livre/17/11714.pdf+Finances+informelles+et+tontines+en+Europe&hl=es&gl=es&ct=clnk&cd=3>

Micro credits, Espaces Francophones, Espaces Anglophones, Espaces Vernaculaires,
<http://www.un.org/esa/socdev/enable/disrpeva.htm>

Microcrédit,, www.inti.be/ecotopie/micredit.html

Microcréditos en España, cada vez más utilizados por las mujeres inmigrantes,,
http://www.canalsolidario.org/web/noticias/noticia/?id_noticia=4482

Migration et phénomènes migratoires, Flux financiers, mobilisation de l'épargne et investissement local, http://capaf.org/Telech/Transfert/Migration_afd.pdf

MOURGUES, Nathalie, 1990, Rélexions sur les mécanismes financiers des systèmes tontiniers, http://www.lamicrofinance.org/files/15497_11710.pdf

PENENT, Aude, 2003, La valorisation économique de l'épargne des migrants, Epargner ici, investir là-bas, un état des lieux,
http://www.pseau.org/outils/ouvrages/cfsi_valorisation_economique_epargne_migrants.pdf

Politique de financement de l'entrepreneuriat au Togo,
<http://www.bibliotheque.refer.org/livre14/11411.pdf>

Rapport-Migration et phénomènes migratoires-nov 2003, Savoirs et pouvoirs autonomes dans une société sans affects, <http://infos.samizdat.net/article130.html>

TOGOLO, Odile, Pour une approche institutionnelle de la Tontine,,
<http://www.polis.sciencespobordeaux.fr/vol9ns/togolo.pdf#search=%22Togolo%20Odile%20%2B%20Pour%20une%20approche%20institutionnelle%20de%20la%20tontine%22>.

UM-NGOUEM, MarieThérèse, Le schéma mental du tontinier, quel impact sur le partenariat,
<http://www.cemadimo.usj.edu.lb/doc/um.pdf#search=%22BEKOLO-EBE%20B%20%2B%20Enqu%C3%AAtes%20sur%20les%20tontines%22>

Tontines dans les pays en développement
<http://www.gdrc.org/icm/french/matthieu/biblio.html>

Un nouveau mode d'accès au marché, plus sécurisant et rémunérateur pour les petits producteurs. L'expérience CIDR de promotion d'entreprises de services aux

organisations de producteurs,
<http://gissyal.agropolis.fr/Syal2002/FR/Atelier1.1/PERNOT%20DU%20BREUIL.pdf>

Un témoignage sur les tontines, <http://www.presse-francophone.org/apfa/Journees/93-94/Salle.htm>

Une méthode originale de financement des petites entreprises dans la Francophonie : la tontine, <http://www.presse-francophone.org/apfa/Journees/93-94/Lelart.htm>

VONDERLACK, Rebecca, M. Y SCHREINER, Mark, 2003, Femmes, microfinance et épargne: quelques propositions tirées de l'analyse des pratiques informelles, http://www.microfinance.com/Francais/Articles/Femmes_Microfinance_et_Epargne.pdf#search=%22Epargne%20informelle%22

ZANGA, Julienne, 2003, Ingénieuses femmes d'Afrique, http://sisyphe.org/article.php3?id_article=335

ANNEX 3

QÜESTIONARI (guió d'entrevistes)

Entrevista semioberta destinada a les persones immigrants membres de *tontines* i d'estructures d'estalvi popular a Catalunya

Nom de la persona que fa l'entrevista:

.....

Data, hora i lloc de l'entrevista:

.....

Nom i cognoms de la persona entrevistada:

.....

Sexe, ètnia, religió, localitat i país on ha nascut la persona entrevistada:

.....

Edat i darrera localitat del seu país d'origen d'on ha arribat

.....

Contacte telefònic, Fax i correu electrònic a Catalunya:

.....

Noms de les diferents organitzacions on la persona pertany a Catalunya:

.....

Les altres associacions i grups on la persona pertany a Espanya i Àfrica:

.....

Tipus de *tontine* en la qual la persona milita actualment:

- Rotativa o mútua d'estalvi
- Etnocomunitària
- De reivindicació
- De solidaritat i de cotització
- Caixa comercial
- D'acollida – Inclusió- Inserció
- Caixa de socors
- Caixa de préstecs
- Repartiment segons la prorrata del què s'ha posat
- Torn de 'famílies'
- Grup d'amics d'un mateix país
- Altres (a especificar)

Forma de contacte:

La persona entrevistada estava sola o acompanyada? Si està acompanyada per qui?:

.....
.....
.....
.....

Com ha respost la persona entrevistada a les qüestions posades?
:

.....
.....
.....
.....

Durada de l'entrevista:

Observacions fetes durant l'entrevista:

A. VISIBILITAT DE LES ESTRUCTURES D'ESTALVI POPULAR A CATALUNYA : CARACTERISTIQUES GENERALS DE LA TONTINE

1.Històric de la *Tontine*

- 1.1. Any de creació, membres fundadors amb els perfils, problemes per crear la *tontine*
- 1.2. Circumstància de creació de la *tontine*, context de creació, motius inicials, forma jurídica i status
- 1.3. Etapes més significatives i problemes per crear la *tontine*
- 1.4. Mode d'organització
- 1.5. Experiència anterior en tontines o altres associacions

2. Zona geogràfica d'acció de la *tontine* a Catalunya/ a Àfrica

- [a nivell de veïnatge immediat
- [a nivell de la comarca (Canton)
- [a nivell de Catalunya
- [a nivell de l'Estat espanyol
- [a nivell transnacional (a escala d'altres països)
- [altres (especificar)

- 2.1. Localització de la seu de la *tontine* i raons per les quals es localitza on és
- 2.2. Procedència geogràfica (segons els països d'origen) dels seus membres
- 2.3. Acció econòmica i financera en el passat
- 2.4. Altres accions (a especificar)

3.Objectius de la *tontine*

- 3.1.Objectius inicials i actuals
- 3.2.Competències de la *tontine*
- 3.3.Canvis succeïts en els darrers 3 anys

B. ACTIVITATS DE CAPTACIÓ I DE DISTRIBUCIÓ DE FONS, INFORMACIÓ I COMUNICACIÓ

1. Principals activitats internes i externes a Catalunya i fora de Catalunya

- 1.1. Origen de les activitats, com es capten els fons, persones implicades aquí i fora d'aquí
- 1.2. Evolució de les activitats els darrers 5 anys
- 1.3. Grups de persones a qui es dirigeixen les activitats
- 1.4. Influències de l'origen geogràfic en les activitats
- 1.5. Els diferents temes i principals serveis tractats en la *tontine*
- 1.6. Tipologia de les activitats de la *tontine*

- [Acollida
- [Informació
- [Ajuda
- [Cooperació
- ['Codesenvolupament'
- [Solidaritat
- [Ajuda mútua
- [Relació de reciprocitat

- 1.7. Activitats en xarxa i mode d'organització
- 1.8. Valorar les activitats. Quins són els mecanismes interns d'avaluació de les activitats.

2. Informació i comunicació internes i externes de la *tontine*

- 2.1.Nivell de formació, cultura política de les persones implicades a la *tontine*

2.2. Mecanismes de circulació de la informació entre la junta directiva i entre les persones que participen a la *tontine*

2.3. Natura i intensitat de les informacions que s'intercanvien

2.4. Mitjans i eines de la informació i de la comunicació emprades entre els que participen a la *tontine*, i entre ells i les seves comunitats d'origen.

[Correu electrònic

[Telèfon

[Fax

[Ràdio *World Space*

[Remeses

[Cartes

[Altres (especificar)

2.5. Periodicitat de les comunicacions, reunions, trobades.

2.6. Influència de la informació sobre la presa de decisions

C. L'ESTALVI POPULAR : ESTRUCTURA INTERNA/EXTERNA DE LA TONTINE I DELS QUE LA PRACTIQUEN

1. Organització interna i externa

1.1. Estructura interna de la *tontine*, reglaments interns, actes

1.2. Suport i mode de representació, vies i modes d'adhesió.

1.3. Reunions, periodicitat i temes tractats

1.4. Entrada de fons (cotitzacions), principals fons de finançament i gestió financera

1.5. Seguiment i gestió de recursos

1.6. Darreres despeses i entrades en els darrers 2 anys

1.7. Procedència i natura de les despeses

1.8. Relació amb altres associacions, institucions i la societat civil a Catalunya i a Àfrica (a quin nivell?)

1.9. Prioritats d'accions internes/externes de la *tontine*

1.10. Trameses de diners en termes de volum de diners enviats

1.11. Potencial d'inversions i tendències

2. Membres de la *tontine* i de la junta directiva

2.1. Any d'arribada a Catalunya de la persona entrevistada

2.2. Composició ètnica dels membres, membres actius i no actius

2.3. Nombre de membres i perfil, motivació per assegurar la permanència o no

2.4. Nivell de participació i d'implicació dels membres

2.5. Nivell d'organització i d'educació dels membres

2.6. Personal i tècnics empleats

2.7. Missió de la junta directiva

2.8. Mode de designació dels responsables de la *tontine*

2.9. Els 'Managers' de la *tontine*

2.10. Elecció de càrrecs

2.11. Tasques i rols a nivell del repartiment de càrrecs

2.12. Durada de càrrecs

2.13. Nombre de voluntaris que no pertanyen a la junta

- 2.14. Relacions (militància, amiat, parentiu, afinitat, família, etc.) entre membres i competències adquirides
- 2.15. Si hi ha un tipus de protagonisme especial dins la *tontine*
- 2.16. Posició de líder (dirigent de la *tontine*) *Leader / Big Man*

3. Problemes

- 3.1. Principals problemes, dificultats i conflictes al si de la *tontine*
- 3.2. Formes i tipus de conflictes

4. Resolució de problemes

- 4.1. Com s'implica la *tontine* i els seus membres per resoldre els conflictes
- 4.2. Implicació de les altres tontines, col·lectius, individus per resoldre els conflictes.

D. IMPACTE I INCIDÈNCIA DE LES TONTINES EN ALTRES INSTITUCIONS PÚBLIQUES I PRIVADES A CATALUÑA

1. Principals característiques del territori d'acció a Catalunya

- 1.1. Els reptes d'aquest territori (les lleis catalanes, la no reconeixença jurídica de la *tontine*, etc.)
- 1.2. Diferències i similituds entre les diferents accions tant a Catalunya com a Àfrica

2. Comparació : impacte i influència sobre els altres sectors d'estalvi i financers

Relacions, diferències i similituds entre la *tontine* i les *Angels-business*
Relacions, diferències i similituds entre la *tontine* i les banques ètiques
Relacions, diferències i similituds entre la *tontine* i les mútues espanyoles
Relacions, diferències i similituds entre la *tontine* i els microcrèdits
Relacions, diferències i similituds entre la *tontine* i els Bancs comunals

3. Protecció contra els estalvis populars « no controlats »

- 3.1. Les mesures preses per les institucions bancàries i financeres públiques i provades per protegir-se de possibles 'agressions' de l'estalvi popular
- 3.2. Mesures i polítiques preses pel Govern català i autoritats locals (ajuntaments, consells comarcals, diputacions) per frenar l'expansió de l'estalvi popular 'no controlat'.
- 3.3. Mesures i polítiques preses pel Govern català i autoritats locals (ajuntaments, consells comarcals, diputacions) per afavorir el desenvolupament de l'estalvi popular.

ANNEX 4:

LLISTAT D'ASSOCIACIONS CONTACTADES

Associacions de Senegalesos

Associació		Contacte
Denominació	Localització	
AISPL (<i>Associació d'Immigrants Senegalesos de la Província Lleida</i>), Lleida, Persona de contacte:	Lleida	Houdou Sy
Associació PLANETA	Mataró	Yuba Badji, Maurice Sidibé
ADECERS (<i>Associació per el Desenvolupament Econòmic de la Comunitat Rural de Sarré Coly</i>),	Girona	Pathé Diao
ASV (<i>Associació de Senegalesos de Vic</i>)	Vic	Amadu Kande

Associació		Contacte
Denominació	Localització	
ACRSVO (<i>Associació Catalana de Residents Senegalesos del Vallès Occidental</i>)	Terrassa	Babacar M'Baye, Secretari General Abdoulaye Seck, Vice-President
ACRS (<i>Associació Catalana de Residents Senegalesos</i>)	Barcelona	Amadou Bocar Sam

Associació		Contacte
Denominació	Localització	
Jamà Àfrica	Salt (Girona)	Amadu Sow
Associació Kawral	Figueres	Amadu Barry

Fuladu,		
UCSSU (<i>Unió de la Comunitat Senegalesa de Segarra i Urgell</i>),	Guissona	Alioune Badara Thiam, Secretari General

Associació		Contacte
Denominació	Localització	
ACST (<i>Associació del Col·lectiu de Senegalesos de Tarragona</i>)	Salou (Tarragona)	Mamadou Ka, Babacar Kouta
ASB (<i>Associació de Senegalesos del Bages</i>)	Manresa	Ousseynou Seck
AKK (<i>Associació Kandema Kafo</i>)	Granollers	Nfaly Faty
Associació Intercultural i Solidaria	Molins de Rei	Abdoulaye Fall

Associació		Contacte
Denominació	Localització	
APSEGT (<i>Associació per la Promoció Socio-Econòmic de Gassane a Terrassa</i>)	Terrasa	Papa Ibrahima Ndao
MPS (<i>Medema Per la Solidaritat</i>)	Granollers	Mame Segá Ndir. Telefón: 93480 00 29 (numéro incorrect)

Associació		Contacte
Denominació	Localització	
JSV (<i>Jamtan Solidaritat con Velingara</i>).		Idrissá Diallo Hogo Baldé
KJE (<i>Kawral Jokere Endam</i>).		Hamadou Seydi Abdoulaye Sylla

KAS (<i>Kandema Amics de Sédhiou</i>).		Ahmadou Tidiane Diallo

Associacions de gambians

Associació		Contacte
Denominació	Localització	Cherifu Jarju o Papa Jammeh, Secretario General
Jama Kafo/Musso Kafo,	Centre Civic Cerdanyola (Mataro)	
AAMMB (<i>Associació Africana Mussa Molo Baldé</i>),		Oumar Kamara, President
AGAFV (<i>Associació Gambians Amics de Les Franqueses del Vallès</i>)	Les Franqueses del Vallès	Mulay Dampha

Associació		Contacte
Denominació	Localització	President: Fodaly Drameh
ANK (<i>Associació Ñodema Kafo</i>)	Les franqueses del Vallès	
Associació de dones africanes	Mataro	Jalika Bodian

Associacions cameruneses

Associació		Contacte
Denominació	Localització	Joseph Kodok
Associació camerunesa de Llobregat	Bellvigitte	
Associació camerunesa de Lleida	Lleida	Caterina

Associacions de Equato-guineans

Associació		Contacte
Denominació	Localització	<i>Juana Djoni Lele</i>
CADICC (Centre d'Harmonització i Dinamització Intercultural de Catalunya)	Badalona (Calle Joan Fivaller, 10)	
ACR (<i>Associació Cultural Riebapua</i>),	Barcelona	Alfonso Salomón

ANNEX 5:

TAULA DE LES PERSONES ENTREVISTADES

Taula d'entrevistes: contactes, dates, llocs i tipus de tontines

Nom de l'associació	Entrevistador	Persona entrevistada	Lloc de l'entrevista	Tècnica d'entrevista	Data i durada de l'entrevista	Tipus d'estalvi practicat
AISPL (Associació d'Immigrants Senegalesos de la Província de Lleida)	Kokouvi TETE	Léye Adama	Lleida	Preses de notes	04/01/07 de 18.15h a 19.30h (75mn)	Tontines solidàries
ADECRS (Associació per al Desenvolupament Econòmic de la Comunitat Rural de Sarré Coly),	Kokouvi TETE	Pathé Diao	Figueres	Gravada	09/01/07 de 15h a 17h	Intent (CAF)
ACRSVO (Associació Catalana de Residents Senegalesos del Vallès Occidental),	Kokouvi TETE	Babacar M'Baye	Sabadell	Gravada	07/03/07 de 15.15h a 16.15h (60mn)	Tontines solidàries

Nom de l'associació	Entrevistador	Persona entrevistada	Lloc de l'entrevista	Tècnica d'entrevista	Data i durada de l'entrevista	Tipus d'estalvi practicat
UCSSU (Unió de la Comunitat Senegalesa de Segarra i Urgell)	Kokouvi TETE	Numbé Fall	Cervera	Gravada	12/02/07 de 15.00h a 16.20h	Tontines solidàries
APSEGT (Associació per la Promoció Socioeconòmica de Gassane a Terrassa).	Kokouvi TETE	Papa Ibrahima Ndao	Terrassa	Gravada	09/02/2007 de 18.15h a 20.25h	Tontines solidàries

Estalvis populars africans a Catalunya: Tipus i formes de pràctiques financeres submergides dels immigrants
 Direcció: *Papa SOW. Ajudant de recerca: Kokouvi TETE*

ADIS (Associació de Dones Immigrants Subsaharians)	Kokouvi TETE	Sally Jatta	Granollers	Entrevista per telèfon	10/06/07	Tontine
---	--------------	-------------	------------	------------------------	----------	---------

Nom de l'associació	Entrevistador	Persona entrevistada	Lloc de l'entrevista	Tècnica d'entrevista	Data i durada de l'entrevista	Tipus d'estalvi practicat
Associació de Dones Gambianes	Kokouvi TETE	Jalika Bodian	Terrassa	Gravada	09/02/07 de 21.05h a 21.30h	Tontines solidàries
Desenvolupament Comunitari	Kokouvi TETE	Jean-Claude Rodríguez Ferrara	Barcelona	Gravada	18/01/07 de 20.00h a 21.15h	Bankomunal
ARSPM (Associació d'Immigrants Senegalesos de Manresa)	Kokouvi TETE	Florence	Manresa	Gravada	15/02/2007 de 13 45 á 14h 30 et de 16h á 17h 10mn	Tontines solidàries

Nom de l'associació	Entrevistador	Persona entrevistada	Lloc de l'entrevista	Tècnica d'entrevista	Data i durada de l'entrevista	Tipus d'estalvi practicat
Associació dels Immigrants Camerunesos del Llobregat	Kokouvi TETE	Joseph KODOK	Bellvigitte	Gravada	23/01/07 de 20.00h a 22.10h	Tontines solidàries
CADICC (Centre d'Harmonització i Dinamització Intercultural de Catalunya)	Kokouvi TETE	Juana Djoni Lele	Badalona	Gravada	27/03/2007 20h 00 á 21h 30	Tontines interculturals
Josep Playà Autor de l'article "La revolució de la mujer inmigrante", publicat a <i>La Vanguardia</i> 05/03/07	Kokouvi TETE	Josep Playà	Seu del diari <i>La Vanguardia</i> Barcelona, Diagonal, 477.	Gravada	13/04/07 de 17.40h a 18.30h	

Estalvis populars africans a Catalunya: Tipus i formes de pràctiques financeres submergides dels immigrants
 Direcció: Papa SOW. Ajudant de recerca: Kokouvi TÉTÉ

Nom de l'associació	Entrevistador	Persona entrevistada	Lloc de l'entrevista	Tècnica d'entrevista	Data i durada de l'entrevista	Tipus d'estalvi practicat
AIMLP (Associació dels immigrants de Mali de Lleida i Província)	Kokouvi Tété	La responsable	Lleida	Entrevista gravada	15/06/07 19:00'- 20:22'	<i>Tontine</i>

Notes sobre els autors:

Papa SOW

A més de ser coordinador de GERÀFRICA (*Grup d'Estudi i de Reflexió sobre Àfrica*, Barcelona) i membre associat al grup consolidat GRM (*Grup de Recerca sobre les Migracions*, UAB), actualment és col·laborador del *Grup Immigració i Societat de la Informació* (IMSI) de l'*Internet Interdisciplinary Institute* de la Universitat Oberta de Catalunya (UOC). S'interessa per les migracions internacionals dels senegalesos i dels gambians entre Àfrica i el món, i particularment, a Catalunya i a Espanya. Va estudiar Geografia a la Universitat Gaston Berger de Saint Louis (Senegal) i a la UAB, on es va doctorar el febrer de 2004. Prèviament, va obtenir una llicenciatura a Gaston Berger i un Màster en *Geografia Humana* a la UAB, després d'una estada d'un any a la **University of Warwick** (Regne Unit). Els seus interessos de recerca se centren en: els immigrants africans i les TIC (Tecnologies de la Informació i de la Comunicació), les relacions i conflictes de idees i interessos dintre de les comunitats immigrades, el comerç ambulant i les seves dinàmiques, els canvis familiars dels immigrants africans, el gènere, la vida matrimonial i la producció en el context de la immigració, la interculturalitat, els estalvis populars dels immigrants, la "diàspora" immigrant, les dones i l'exclusió social, les emigracions històriques dels catalans i espanyols a l'Àfrica, el codesenvolupament i la cooperació al desenvolupament, etc.

Kokouvi TETE

És membre del *Grup d'Estudis i de Reflexió sobre Àfrica* (GERÀFRICA) i del *Grup de Recerca sobre Interculturalitat i Desenvolupament* (GRID) adscrit al *Grup Consolidat Territori i Societat* (Universitat de Lleida). Actualment és doctorand a la Universitat de Lleida (Programa de doctorat "**La Construcció Europea: societat, cultura, dret i educació.**") Es Titular d'un Màster en Desenvolupament Internacional per la **Universitat Politècnica de Catalunya (UPC)** i el Servei Tercer Món (SETEM). Va obtenir prèviament, al juny de 2004, una llicenciatura en Ciències de l'educació (especialització ciències pedagògiques i religioses) per la **Universitat Catòlica d'Àfrica de l'Oest** (Abidjan, Costa d'Ivori). Els seus interessos científics se centren ara sobre: les polítiques educatives i el desenvolupament rural sostenible en els països membres de la Unió Econòmica i Monetària Oest Africana (UEMOA), la col·laboració entre l'escola i les famílies d'alumnes, l'ètica de la cooperació internacional i l'eficiència dels drets humans a Àfrica, el codesenvolupament, la cooperació al desenvolupament, el gènere i el desenvolupament, la interculturalitat, les dones i l'exclusió social, l'economia social i el desenvolupament.